

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENKETTEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI NYVATÓ

BUDAPEST.

1903.

3 13602

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

TARTALOM.

- I. szám. Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Székfoglaló értekezés. *Gádl Jenő* 1. tagtól.
- II. > Az ausztriai császári cím fölvételéről. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ernő* 1. tagtól.
- III. > Herodotos és Anytos psephismája. *Schwarez Gyula* r. tagtól.
- IV. > Évtizedünk egyenes adóreformjairól. *Ráth Zoltán* 1. tagtól.
- V. > Népszaporodásunk kérdése a XX. század küszöbén. *Ráth Zoltán* 1. tagtól.
- VI. > A rendőrség természete és állása szabad államban. *Concha Győző* r. tagtól.
- VII. > A sociologia sarktétele. *Hegedüs Loránttól.*
- VIII. > Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai. Székfoglaló értekezés. *Reiner János* 1. tagtól.
- IX. > A társadalomerkölcsi probléma. Székfoglaló értekezés. *Földes Béla* r. tagtól.
- X. > Népesedésünk kútforrásai a mult század első felében. Székfoglaló értekezés. *Thirring Gusztáv* 1. tagtól.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR.

XII. KÖTET. 10. SZÁM.

NÉPESEDÉSÜNK KÚTFORRÁSAI A MULT SZÁZAD ELSŐ FELEBEN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

THIRRING GUSZTÁV

LEVELEZŐ TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1903. április 6-án tartott ülésén.)

Ára 2 korona.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1903.

É R T E K E Z É S E K

A T Á R S A D A L M I T U D O M Á N Y O K K Ö R É B Ő L.

Első kötet. 1867—1870.

I. Az uzsora törvényekről. *Szinováczy Györgytől.* 1867. 17 l. 20 fill. — II. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19. l. 20 fill. — III. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 40 fill. — IV. A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmai. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 40 fill. — V. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyulától.* 1868. 38 l. 40 fill. — VI. A statistika hivatalos és tudományos művelése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 40 fill. — VII. A római jog s az ujabbkori jogfejlődés. *Pulszky Ágostontól.* 1869. 27 l. 20 fill. — VIII. Gaius. *Rentmeister Antalától.* 1869. 116 l. 60 fill. — IX. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 40 fill. — X. A törvénykezés reformja. *Ókröss Bálinttól.* 1869. 18 l. 40 fill. — XI. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 40 fill. — XII. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 40 fill.

Második kötet. 1870—1874.

I. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 40 fill. — II. Az emberi öntudat jelen fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 20 fill. — III. Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 40 fill. — IV. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. *Dr. Suhayda Jánostól.* 1871. 12 l. 20 fill. — V. Szemle a magyar jogászgyűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 60 fill. — VI. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gedeontól.* 1873. 28 l. 20 fill. — VII. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. *Kautz Gyulától.* 1873. 16 l. 20 fill. — VIII. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 20 fill. — IX. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matlekovits Sándortól.* 1873. 32 l. 20 fill. — X. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 20 fill. — XI. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 20 fill. — XII. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Körösi Józseftől.* 1874. 52 l. 60 fill.

Harmadik kötet. 1875.

I. A kényszer-egység a csődeljárásban. *Apáthy Istvántól.* 1875. 25 l. 36 fill. — II. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 20 fill. — III. Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 80 fill. — IV. Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 70 fill. — V. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 30 fill. — VI. Emlékbeszéd Szigethi Warga János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 30 fill. — VII. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. *Dr. Weszelovszky Károlytól.* 1 korona 40 fill. — VIII. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 60 fill. — XI. Emlékbeszéd Csacskó Imre l. tag fölött. *Pauler Tivadartól.* 20 fill.

Negyedik kötet. 1876.

I. Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára. *Keleti Károlytól.* 40 fill. — II. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól.* 50 fill. — III. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől.* 80 fill. — IV. Emlékbeszéd hodosi és kizdiai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől.* 40 fill. — V. Az országos jog és a particularis jogok közti viszony. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 20 fill. — VI. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. ag fölött. *Jakab Elek* lev. tagtól. 80 fill. — VII. A telekkönyvi intézmény

NÉPESEDÉSÜNK KÚTFORRÁSAI A MULT SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

SZÉKFOGLALO ÉRTEKEZÉS

THIRRING GUSZTÁV

LEVELEZŐ TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1903. április 6-án tartott ülésében)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1903

ALFÖLDI KÖZLEKEDÉSEK
1880. ÉVI KÖZLEMÉNYEI

ALFÖLDI KÖZLEKEDÉSEK

NÉPESEDÉSÜNK KÚTFORRÁSAI A MULT SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

I. Bevezetés.

A midőn e helyet elfoglalom, az első szó csakis a hála szava lehet, a mélyen tisztelt Akadémia azon, rám nézve annyira kitüntető és megtisztelő határozatáért, melylyel engem tagjai sorába megválasztani kegyeskedett. E megtisztelő választást úgy kell tekintenem, hogy ez nem annyira elismerése a statisztika terén kifejtett eddigi szerény működésemnek, mint inkább kifejezése annak, hogy a mélyen tisztelt Akadémia azt az *irányt*, melyben eddigi működésem haladt, helyesli s ezen a téren tőlem még fokozottabb tevékenységet vár. Ily értelemben a mélyen tisztelt Akadémia választása biztatás rám nézve, hogy ama statisztikai, de különösen demografiai kutatásokat, melyeket némely irányban megkezdettem volt, tovább folytassam s ezt a biztatást a legnagyobb örömmel fogadom azért is, mert magam is érzem, hogy demografiai ismereteink egyik-másik irányban még nagyon fogyatékosak és továbbfejlesztésükre valóban nagy szükség van. Legyen szabad csak arra utalnom, hogy a népesedésünk multjára vonatkozó, tehát történelmi irányu demografiai kutatás hazánkban csakis a legújabb időben indult meg, miért is ebbeli ismereteink tekintetében még messze mögötte állunk a külföld legtöbb állama mögött. Ennek az iránynak Magyarországon eddig jóformán egyedüli képviselője *Acsády Ignác* tagtársunk, ki számos idevágó dolgozatában, de különösen *Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában* című nagy munkájában nemcsak e vizsgálatok forrásait és módszereit jelölte meg, de egyuttal

népességünk képét történelmünk különböző korszakaira vonatkozólag sikerrel rekonstruálta is. Említett munkája népesedési viszonyainknak a XVIII-ik század elejéről való képét állította szemünk elé s így alapúl és kiinduló pontul szolgálhat azon vizsgálódásoknak, melyeknek célja népesedésünk fejlődését a törökök kiűzése óta tanulmányozni. A XVIII-ik századból levéltárainkban már meglehetősen bő, oly anyag maradt ránk, mely a népesség állapotának és mozgalmának vizsgálatára többé-kevésbé megbízható bázisul szolgálhat; de mindeme összeírásoknál és egyéb feljegyzéseknél becsesebbek az 1785—87. években végrehajtott ama nagyszabású műveletek, melyeket *II. József-féle népszámlálások* neve alatt ismerünk. A magyar birodalom népességének első, rendszeresen keresztülvitt s eredményeiben is teljesen megbízható számlálásával állunk itt szemben, mely a statisztika mai fejlettségének megfelelő népszámlálásoktól ugyan nagyon távol áll, de egyébként az akkori népesedési és társadalmi viszonyok megismerésére igen bő anyagot teremtett elő, miért is nagyon sajnálatos, hogy e népszámlálásnak csak főeredményei maradtak ránk, közzétéve azokból is alig van valami, a felvételnek rendkívül becses eredeti anyagából pedig alig lelhető fel valami kevés vidéki levéltárainkban.

II. Józsefnek az a terve, hogy a népszámlálás évenként ismételtessék, sok más reformjának sorsára jutott; vele nemcsak a rendszeres népszámlálások eszméje szállt sírba, de — úgy látszik — a népszámlálás jelentősége s keresztülvitelének az állam szempontjából való fontossága iránti érzék is kiveszett. Mert egy félszázadnál jóval hosszabb időn keresztül, egészen 1850-ig, általános népszámlálást nem rendeztek Magyarországon s így népességünknek a XIX-ik század első felében való fejlődését mindeddig csak azon magánúton egybegyűjtött adatok alapján ítéltük meg, melyeket hangyaszorgalmú statisztikusunk és geografusunk, *Fényes Elek*, ezen korban kiadott számos munkájában közzétett. Bármennyire becsesek is ezen adatok, még sem teszik nélkülözhetővé hivatalos összeírások eredményeit, mert *Fényes Elek* népesedési adatainak gyűjtésében nagyjából csak a felekezet és nemzetiség megállapítására szorítkozott, a szorosabb értelemben vett demogra-

fiai viszonyok kutatása ellenben nem volt módjában. A XIX-ik század első felének népesedési viszonyai tehát hálás tárgyat szolgáltatnak a kutatónak, és így azt hiszem, nem végzek fölösleges munkát, ha népesedésünk ez időbeli kútforrásainak vizsgálatába bocsátkozom. Teszem ezt annál szivesebben, mivel az országos levéltárban, valamint vidéki levéltárakban végzett kutatásaim folyamán sikerült e korszakra vonatkozó rendkívül terjedelmes, gazdag és becses népesedési anyagnak nyomára akadnom, melynek tüzetes feldolgozása alkalmas lehet arra, hogy e korbéli népesedésünk fejlődését egészen új világításban mutassa be s népesedéstörténetünkben azt a nagy űrt, mely a II. József-féle és az 1850. évi népszámlálás között tátong, teljesen kitöltse.

Az említett anyag alatt azon *népösszeírások* anyagát értem, melyek elsejét hazánkban az 1802. évi II. törvényczikk rendelte el s melyeket azután — bár törvényhozási intézkedés nélkül, de az uralkodó parancsára — egészen 1847-ig majdnem minden évben megismételték. Ezekről a népszámlálásokról eddig nagyon keveset tudtunk, még az egykorú írók is, mint Fényes Elek, csak ritkán említik s azon megokolással, hogy az összeírások a nemes népességre nem terjeszkedtek ki, mellőzik eredményeik közlését. Miként a József-féle népszámlálások eredményeit, úgy kétségtől ezen összeírások eredményeit is titkolni igyekeztek, miért is néhány elszórt adaton kívül, melyet egyes egykorú munkákban olvashatunk, a népösszeírások eredményeiből semmi sincs közzétéve s az összeírások természetéről és rendszeréről, de még általában létezéséről is alig történik az irodalomban említés. Még az 1804—5. évi első összeírás eredményét sem idézik a szakmunkák, bár ez mindenben méltón csatlakozik a József-féle népszámlálásokhoz, melyektől csak abban tér el, hogy a nemességet és papságot nem öleli fel. Ezen összeírás főeredményei, törvényhatóságokénti összeállításban, a bécsi cs. és kir. udvari levéltárban őriztetnek, egy másolata pedig az egri érseki levéltárban van meg.

Az 1802. évi II. törvényczikk csak *egy* ily népösszeírás keresztülvitelét rendelte el és a Karok és Rendek, a midőn hosszas tárgyalás és ellenkezés után a törvényt megalkották,

távolról sem sejtették, hogy efféle népszerűsírásokat többször is kell majd ismételniök. Annál nagyobb volt a megütközés, sőt felháborodás, mikor 1808-tól kezdve a Helytartó Tanácstól oly rendeletek érkeztek, melyek az összeírásoknak évről évre való ismétlését, illetve kiigazítását, helyesebben a népességnek állandó nyilvántartását követelték. A legtöbb törvényhatóság tiltakozott ezen törvénytelen összeírások ellen, sok vármegye egyenesen megtagadta az összeírás keresztülvitelét és se hossza, se vége nem volt a sérelmet felpanaszoló feliratoknak egyfelől, a szigorú, sőt fenyegető leiratoknak másfelől. Az összeírások főeredményeit a Helytartó Tanácshoz kellett felterjeszteni, mely azokról országos főösszesítést (generale summarium) készített s azt a m. k. Udvari Cancelláriának terjesztette be. A törvényhatóságok ellentállásának az volt az eredménye, hogy az összeírást, melyet *nemtelenek népszerűsírásának* (popularis conscriptio ignobilium) neveztek, tényleg nem hajtották végre minden évben, sőt némelyik törvényhatóság éveken keresztül sem tett eleget a király parancsoló rendeleteinek, minek folytán az országos főösszesítések csak nagyon elkésve, gyakran pedig egyáltalában nem kerültek az Udvari Cancellária elé. A mennyire eddigi kutatásaim alapján megállapítanom sikerült, az 1805-től 1847-ig terjedő időszakban *huszonegy évről* készült ily országos főösszesítés, de ezeknek némelyikéből is hiányzott néhány törvényhatóság kimutatása. Felterjesztett pedig országos főösszesítés a következő évekről:

1805, 1816, 1818,¹ 1819, 1820,² 1821, 1822, 1823, 1824,³ 1825,⁴ 1826, 1829,⁵ 1830, 1831, 1832, 1833, 1838, 1840, 1841, 1842, 1843.

¹ Az 1818. évi főösszesítésben hiányzik Turóc, Vas, Sopron és Veszprém vármegye.

² Az 1820. évi főösszesítésben hiányzik Sopron és Veszprém vármegye.

³ Az 1824. évi főösszesítésben hiányzik Bars, Bereg, Vas, Komárom, Krassó, Máramaros, Nógrád, Nyitra, Sáros, Szepes, Somogy, Szabolcs, Temes és Veszprém vármegye, Bazin, Kaproncza és Pozsega városa.

⁴ Az 1825. évi főösszesítésben hiányzik Nyitra vármegye és Libetbánya városa.

⁵ Az 1829. évi főösszesítésben hiányzik Vas, Nógrád, Nyitra és Sáros vármegye, Lőcse, Libetbánya és Pozsega városa.

Ezen összeírások főösszesítése azonban — sajnos — korántsem maradt meg minden évről; az országos levéltár a conscriptiókra vonatkozó akták nagy tömegét őrzi, a felterjesztés kísérő iratai is megvannak nagyjából, de az országos főösszesítés táblázata maga csak kilencz évről van meg, u. m. 1821-ről, 1823-ról, 1830-ról, 1831-ről, 1838-ról, 1840-ről, 1841-ről, 1842-ről és 1843-ról; ezekhez tizedikül csatlakozik az 1805. évi népösszeírás, melynek eredményei a bécsi cs. és kir. udvari levéltárban őriztetnek, végül felemlítendő még az is, hogy a népesedés mérlegét feltüntető és a felterjesztésekhez mellékelt összehasonlításból (Bilanx) az 1820. és 1822. évi népesség főösszegének törvényhatóságokénti eloszlását ismerjük, de egyéb részletezés nélkül. Az áttanulmányozott anyag ezzel azonban koránt sincsen kimerítve, mert az országos levéltárban nagy tömegben vannak egyes törvényhatóságoknak egyes évekre vonatkozó summáriumai, még pedig sok esetben nemcsak a törvényhatóság végeredményei, hanem a járásonkénti, sőt nem ritkán a községenkénti összeírás eredményei is fennmaradtak. Végül az egyes törvényhatóságok levéltáraiban is találhatók oly évekre vonatkozó összeírási eredmények, melyek az országos levéltár gyűjteményében hiányosak. Az alább közölt 32. számú mellékletben részletesen tüntettem ki, hogy az összes törvényhatóságokban eddigi tudomásom szerint mely években hajtották végre a nemtelenek összeírását és mely évekből maradtak fenn ezen összeírás eredményei. Itt ezen kimutatásnak csak végeredményét közlöm, kitüntetve azt, hogy 1805-től 1847-ig minden törvényhatóságra vonatkozólag hány évből bírjuk az összeírás eredményeit s megjegyezve azt is, hogy az eredmények hány évből állanak rendelkezésre járásonkénti vagy községenkénti részletezésben.¹

Vármegyék: Pozsony 14 (ebből jár. 2), Nyitra 11 (jár. 1), Trencsén 13 (jár. 1, közs. 1), Mosony 13 (közs. 2), Győr 12, Komárom 12 (jár. 1, közs. 2), Árva 13 (közs. 1), Liptó 13 (közs. 3), Turóc 27 (közs. 19), Bars 18 (jár. 1, közs. 6), Zólyom 12 (közs. 2), Hont 10 (jár. 1), Pest 12 (jár. 1, közs. 1), Nógrád 10, Heves 11 (jár. 1), Esztergom 13 (közs. 3),

¹ jár. = járásonként, közs. = községenként.

Fehér 12 (jár. 1), Csongrád 13 (közs. 2), Csanád 11 (közs. 1), Arad 11 (jár. 1), Békés 13 (közs. 3), Jász- és Kúnkerület 13 (közs. 2), Abauj 14 (jár. 2, közs. 1), Zemplén 26 (közs. 21), Sáros 9, Szepes 23 (jár. 2), Torna 11 (közs. 1), Gömör 13 (jár. 1), Borsod 13 (jár. 3), Ung 12 (közs. 2), Bihar 10 (jár. 1), Máramaros 10 (közs. 1), Szatmár 15 (jár. 1), Szabolcs 13 (jár. 2), Ugocsa 12 (közs. 1), Bereg 11 (jár. 2), Hajdúvárosok kerülete 13 (közs. 2), Sopron 13, Vas 10, Zala 11 (jár. 1), Veszprém 10 (jár. 1), Baranya 10 (jár. 1), Somogy 13, Tolna 12 (jár. 2), Bács-Bodrog 11 (jár. 1), Temés 12, Torontál 11, Krassó 12 (közs. 2); Szerém 13 (közs. 3), Verőcze 11 (közs. 1), Pozsega 15 (közs. 3), Zágráb 11 (közs. 1), Körös 16 (közs. 5), Varasd 13 (jár. 2); Tengermellék 11 (közs. 1).

Városok: Pozsony 13, Nagyszombat 16, Szentgyörgy 12, Bazin 11, Modor 14, Szakolcza 13, Trencsén 16, Győr 14, Komárom 14, Kőrmöczbánya 17, Ujbánya 33, Besztercebánya 15, Breznóbánya 19, Libetbánya 14, Zólyom 13, Selmecz- és Bélabánya 11, Bakabánya 13, Pest 32, Buda 13, Eger 1, Esztergom 13, Székesfejérvár 15, Szeged 14, Arad 6, Kassa 17, Eperjes 12, Bártfa 16, Kisszeben 11, Lőcse 17, Késmárk 18, XVI szepesi város 10, Debreczen 13, Szatmár-Németi 18, Nagybánya 13, Felsőbánya 26, Sopron 12, Kismarton 11, Ruszt 12, Kőszeg 14, Pécs 13, Szabadka 12, Ujvidék 13, Zombor 13, Temesvár 16, Eszék 14, Pozsega 11, Zágráb 12, Károlyváros 8, Körös 16, Kaproncza 11, Varasd 15; Fiume 11, Buccari 8.

A 32. számú mellékletből, valamint a fentebbi felsorolásból kitűnik, hogy a 43 év folyamán Magyarország (az anyaország) és Horvát-Szlavonország területét alkotó 55 vármegyei¹ és 54 városi,² összesen tehát 109 törvényhatóságban (külön-külön-számítva minden egyes törvényhatóság minden végrehajtott népösszeírását) nem kevesebb mint 2637 esetben fogranatosították a nemtelenek összeírását és ezek közül 1440 összeírás eredményeit bírjuk, úgy hogy átlag 14 össze-

¹ Köztük 2 kerület (Jász- és Kúnkerület, Hajdúvárosok kerülete), s a magyar Tengermellék.

² Köztük a 16 szepesi város, melyet egy városi törvényhatóságnak számítottunk.

írást birunk egy-egy törvényhatóságról, de van olyan is, a hol a 43 év alatt husznál többször, sőt Pest városában harmincz-kétszer írták össze a nem-nemes népességet.

Kétséget nem szenved, hogy további kutatások arról győznének meg, hogy az összeírást más években is ismételték és valószínű, hogy a vidéki levéltárakban, melyeknek egy része rendezetlen állapotuk miatt ez irányban még nem volt átkutatható, még újabb gazdag anyag fog előkerülni; az eddig tudomásomra jutott 1440 törvényhatósági összeírás azonban már magában véve is oly gazdag kútforrását képezi a népesedési viszonyok ismeretének, hogy eredményeiknek feldolgozása elé érdeklődéssel lehet nézni. Ez alkalommal azonban nem szándékozom az eredmények vizsgálatába bocsátkozni, hanem szorítkozom tisztán arra, hogy a nemtelen népösszeírások keletkezésének történetét, az összeírások szervezetét és természetét, elrendelésük és keresztülvitelük módját és eszközeit és végül tudományos értéküket vegyem taglalás és bírálat alá s ekként megállapítsam ezen összeírások jelentőségét és értékét népese-dési és társadalmi szempontból.

II. A népösszeírásra vonatkozó 1802. évi törvény létrejötte.

A népszámlálás, melyet II. József 1785-ben és folytatólag 1786-ban és 1787-ben végrehajtatott, az egész ország ellenkezését idézte fel; és habár tagadhatatlan, hogy egyes privilegizált társadalmi osztályok a számbavételnek — mint jogaikra nézve sérelmes műveletnek — eszméje ellen tiltakoztak, mégis leginkább a művelet abszolutisztikus elrendelése képezte a nemzet sérelmének okát. A nép megszámlálásának célszerűségét, sőt szükséges voltát a nemzet maga is elismerte s már az 1790—91-iki országgyűlésen hosszas tárgyalások¹ után létrejött az 1791. évi XXXIII. törvénycikk, mely

¹ Naponként való jegyzései az 1790-ben... Magyarország gyűlésének. Buda 1791, 263, 290—293. lap; továbbá: Budán 1790-ben tartott országgyűlésének alkalmatosságából írásba benyújtott és köztanácskozás alá vett dolgok és munkák. 485. lap.

kimondja, hogy »a közigazgatási és katonai összeírás már eltöröltetvén, az ezentúl foganatosítandó népösszeírás tervét egy kiküldendő bizottság fogja kidolgozni és azt a legközelebb tartandó országgyűlés elé terjeszteti.«¹ Az 1802. évi országgyűlésen a magyar ezredek kiegészítésének (»a seregek pótlásának«) kérdésével egyetemben a népösszeírás kérdése is aktuálissá vált, mert ezen összeírásnak kellett a hadsereg kiegészítésére a megfelelő alapot előteremtenie. A tizenharmadik ülésben (junius 21-ikén) az e célra kiküldött bizottságnak (deputatio) »a népesség számlálásának módja iránt tett vélekedése« olvastatván fel, először is az a kérdés merült fel, vajjon a számlálás a nemességre is terjesztessék-e ki, mint II. József idejében, vagy nem. Bár egyesek akként érveltek, hogy régebben is megszámlálták az egyházi rend és a nemesek személyeit és az 1791-iki törvény is »csak a hadi rend által tett számlálást«, vagyis az összeírásnak az uralkodó parancsa által való elrendelését s a katonaság vezetése alatt történő végbevételét törölte el, az országgyűlés által eszközölnödő számlálásokból azonban a nemeseket nem rekesztette ki: mégis túlsúlyra vergődött az a felfogás, hogy »a nemesi személyes szabadság szintén oly becses, valamint a birtokok tulajdonsága; valamint tehát kiki. sérelmesnek tartaná, ha vagyonya feljegyeztetnék, úgy a nemes személyeknek megszámlálását veszedelmesnek, sőt sérelmesnek is lenni itélték.«² Így történt, hogy a Karok és Rendek a József-féle általános népszámlálás helyett csakis a nem-nemesek, vagyis — az akkor dívó kifejezés szerint — a *nemtelenek* népösszeírását határozták el, azzal a megjegyzéssel, hogy ez a számlálás a dicális, vagyis adóösszeírás alkalmával a vármegyék tisztviselői által s a lelkipásztorok közreműködése mellett vitessék végbe, a bizottság által készített felvételi táblázatba pedig a honoratorok

¹ A törvény szövege a következő: *Articulus 33. De animarum conscriptione politico-militari.* Conscriptio politico-militari jam sublata, suscipiendae dehinc animarum conscriptionis ideam, deputatio ordinanda elaboravit et proxime celebrandae diaetae referet.

² Naponként való jegyzései az 1802. esztendőben... Posony szab. kir. városában... rendelt... magyar országgyűlésének. Pozsony 1802. 108—109. lap.

(»a tisztesebb lakosok«) számára, kik közé az uraságok tisztjei is számlálандók, külön rovat állíttassék be.¹

Az erre vonatkozó repraesentatio junius 26-ikán terjesztett fel Ő Felségéhez. Az ebben ajánlott felvételi minta azonban semmiképen nem felelhetett meg a kívánt czélnek és valóban csudálni lehet, hogy az országgyűlés által kiküldött bizottság, mely előtt a régibb összeírásoknak sokkal jobb felvételi ívei nem lehettek ismeretlenek, miként állapodhatott meg ily kevésbé megfelelő mintában. Már a minta tervezése, mely egy egyénenként haladó lajstromban minden egyes név mellett kívánta a lakóhely jellegének (város, mezőváros, falu, puszta) megjelölését s ezen négyes rovatot az »Animae Christianorum« főrovata alá sorozta be, igazolja, hogy a minta tervezője, ki különböző régibb összeírási mintákból kiragadott egyes rovatoknak szerves összefüggés nélkül egymás mellé való állításával vélt feladatának eleget tenni, sem az efféle minták szerkesztésében s az összeírások technikájában nem volt járatos, de még az összeírás tulajdonképeni céljával sem volt tisztában. Célja lévén ugyanis az összeírásnak a hadsereg kiegészítésére alkalmas népesség számának megállapítása, szükség lett volna egyrészt a katonai szolgálatnak megfelelő kor, másrészt a katonai szolgálat alól bármely okból felmentett társadalmi rétegek pontos megállapítása. A Karok és Rendek által felterjesztett táblázat azonban az összeírandó egyének korát egyáltalában nem kérdezte meg, hanem csak kiskorúakat (minores) és a felnőtteket (adulti) különböztetett meg minden közelebbi kormeghatározás nélkül; a társadalmi állás tekintében pedig négy rovatot különböztetett meg, u. m. polgárokat (cives), honoratorokat és uradalmi tisztviselőket (honoriatores et officiales dominales), a nemesek szolgálit (servitores

¹ A határozat szövege a következő: »Mivel a népesség számlálásának tárgya a nemesekre való nézve, sem az Ő Felsége Feladásával (propositionibus), sem pedig a Seregek pótolásával semmiképen egybekapcsolva nincsen, ettől a SS. és RR. általlyában elállanak. A mi pedig a Nemtelenek megszámlálását illeti, abban egyeztek meg: hogy ez a Deputatio által kidolgozott rend szerint, közben férkeztetvén a tisztesebb személyeket, a Dicalis Conscriptio alkalmatosságával a Lelki Pásztorok jelentéseibe a Tisztviselő személylyek által vitessen végbe.« (id. m. 108—109. lap.)

nobilium conventionati) és mesterembereket (opifices), s e rovatok mellé helyezte a családi állapotra vonatkozó rovatokat (uxorati, vidui, viduae, caelibes, utóbbi nem szerint ketté választva), sőt egy a házasságkötésekre (contracta matrimonia) vonatkozó rovatot is. Amennyiben pedig ezen rovatok némelyike még a nemet sem kívánta megállapítani (p. o. az uxorati rovat), semmiképen sem nyujthatott oly alapot, melyen a hadi szolgálatra alkalmas és köteles népességet pontosan megállapítani, vagy akár a népesség demografiai állapotát megismerni lehetett volna. Megjegyzem még, hogy külön rovatok vonatkoztak a népesség gyarapodására és fogyására, még pedig úgy a természetes népmozgalom eseteire, mint a vándorlásokra s a katonai szolgálatba való belépés s az alól való felszabadulásra vonatkozólag, a minek célzata egyáltalában nehezen érthető, mivel az országgyűlési tárgyalások folyamán, valamint a később létrejött törvényben egyáltalában nem volt szó a népesség nyilvántartásáról.

Nagyon természetes, hogy egy ily tervszerűtlenül készített minta, mely a József-féle népszámlálás felvételi íveinek szerkesztésétől nagyon messze elmaradt, de még a régebbi alkalmi összeírások (mint p. o. az 1777. vagy 1782. évi összeírás) mintáit sem közelítette meg, nem nyerhette meg a király és az Udvari Cancellária jóváhagyását. Julius 12-ikén kelt resolútiójában hangsúlyozza is a király, hogy mivel az összeírás a katonaság kielégítése céljából foganatosítandó és így a katonai teher megállapítására kell hogy alapúl szolgáljon, a legnagyobb mértékben bírja a király érdeklődését s ez okból fenntartja magának a jogot, hogy ha az országgyűlés által készített felvételi táblázatot a célnak kellőleg megfelelőnek nem találná, azt mással helyettesítse, egyuttal az egész összeírás ügyének intézését magának tartsa fenn. Hangsúlyozza továbbá, hogy mivel a legfelsőbb kormányzás természetéből folyólag a népesség ismerete úgy mennyiségileg, mint minőségileg a királyi jogokhoz tartozik, a mostani összeírás, melyet az országgyűlés állapít meg, semmiképen se praejudikálhasson a király említett jogának.

A Karok és Rendek ezzel szemben augusztus 24-ikén kelt felterjesztésükben hangsúlyozták, hogy már az 1791. évi

33. törvénycikk is az országgyűlés teendői közé sorolta a lélekösszeírást, minek folytán csakis az országgyűlési határozatok végrehajtása tartozhatik a dicasteriumok hatáskörébe. Felkéri tehát a királyt, hogy a népösszeírást ne másképen mint törvényes formában, az országgyűlés által rendeltesse el. Ő Felsege szeptember 23-ikán kelt rescriptumában királyi jogainak épségben tartása mellett hozzájárult az összeírásnak foganatosításához, de az országgyűlés által bemutatott felvételi minta helyett egy a czélnek sokkal jobban megfelelő új mintát küldött le elfogadás végett. Ez a minta lényegesen különbözött a Karok és Rendek tervezetétől, mert rajta nemcsak az előbeninek hibái teljesen ki voltak küszöbölve, de úgy a foglalkozási, illetve társadalmi rovatok, mint a vallás és kor rovatai akként voltak szerkesztve, hogy a katonakötelezettségre vonatkozó speciális tájékoztató adatokon kívül egyuttal az egész népesség demografiai megismerését is lehetővé tették. Amennyire az országgyűlési iratokból tudjuk, a Karok és Rendek a királyi resolúcióhoz teljességében hozzájárultak, az új felvételi mintát is elfogadták s erre vonatkozólag csak *egy* pont körül fejlődött ki vita. Szóba került ugyanis az a körülmény, hogy a király által megállapított tabellában a kor szerinti részletezés az összes népességre vonatkozik, ezen rovatokba tehát a zsidók is bele foglalandók; mivel pedig az utóbbiak nem katonakötelesek,¹ szükséges, hogy ezek kor szerint külön rovatokban mutattassanak ki, mivel különben olyan vármegyékre, melyekben sok zsidó van, nagyobb katonai teher rovathatnék

¹ A zsidók hadkötelezettségére vonatkozólag a seregek pótlásáról szóló 1802. évi I. törvényczik tárgyalásai között a következőket olvassuk: A Karok és Rendek (a június 21-iki ülésen) elhatározzák, hogy a zsidók az évenként előforduló katonapótlásra most még ne köteleztessenek, azonban esetleges háború idején ezen teherből menteknek ne nézettesse nek. Felemlítették, hogy az utóbbi években rend felett elszaporodtak a zsidók, úgy hogy Ung vármegyében a népességnek $\frac{1}{13}$ része zsidó. A zsidókra pedig azért nem lehet a hadkötelezettséget kiterjeszteni, mivel akkor esetleg a polgári jogokban való részesedést, sőt talán a nemeseknek szabadságát is megkívánnák, továbbá »mert esetleg idővel fel-tisztségeket is érdemelhetnének, azoknak parancsolataitól pedig a hazafi katonáknak függeni kedvetlen és nem épen illendő dolognak látszatna.« (id. m. 104—109. lap.)

ki, mint a minő keresztyén lakosságának arányában megilletetné. Az országgyűlés ezen észrevételek jogosultságát elismerte s ily értelemben átiratot intézett a főrendekhez.

Az 53-ik ülésben (október 9-ikén) tárgyalás alá vétetett »a nemtelenek uj feljegyzéséről vagyis conscriptiójáról« szóló törvénycikk maga. A törvénycikk lapidáris rövidséggel ekként szólt:

Articulus II. De populari Ignobilium conscriptione.

»Popularem Ignobilium Conscriptionem juxta Formulam diaetaliter stabilitam SS. et OO. Sua Majestate Sacratissima Salvo Jure Regio annuentes, peragendam decernunt.«

Az országgyűlés elfogadta a törvénycikk szövegezését, de a Karok és Rendek a »Salvo Jure Regio« szavak kihagyását kívánták. E fölött három napig tartó vita folyt közöttük és a főrendek között.¹ Amazok veszélyt láttak e szavakban, melyek alapján a király esetleg a törvényhozás elkerülésével is rendelheti el az összeírást s kiterjesztheti a nemesekre is; hangsúlyozták továbbá, hogy nem is lehet tudni, voltaképen mi értendő ezen szavak alatt, tanácsosabb tehát azokat egészen kihagyni. Ezzel szemben a főrendek az eredeti szöveghez ragaszkodtak, mely a király resolútiójában is már benne foglaltatott és épenséggel nem magyarázható az ország jussainak kisebbitésére, vagy valamely veszedelmére. Végül a nádor és a főrendek is hozzájárultak a Salvo Jure Regio szavak kihagyásához és október 13-án helybenhagyták a királyhoz küldendő repraesentatiót, melyben a királyi resolútiót mindenben elfogadták s csakis a zsidók kor szerint való részletezésének kitüntetését kérték. Ő Felsége ehhez október 24-ikén kelt válaszában hozzájárult, egyuttal megküldötte az ennek megfelelőleg most már véglegesen megállapított felvételi mintát, melyet Magyarországra nézve elfogadandónak kinyilatkoztatott, felhíva egyuttal az országgyűlést, hogy úgy a csapatok kiegészítésére, valamint az összeírással vonatkozó törvény szövegét mielőbb terjeszsze be. Az október 29-iki ülésben fel is olvasott a törvény szövege, »a mi iránt a concertatióban semmi

¹ Id. m. 397—406. lap.

változás nem esvén, az mint volt, megmaradt.«¹ Szövege, a fent említett három szó kivételével, az eredeti fogalmazással mindenben egyezik.

III. A népösszeírás ismétlésének törvényes volta körüli harcok.

Az országgyűlés által elrendelt népösszeírás az 1802. évi II. törvényczikk alapján, de csak 1804—1805. években hajtott végre s mivel alkotmányos úton határoztatott el, keresztülvitele semmiféle akadályba nem ütközött. Ez a törvényczikk semmiféle olyan rendelkezést nem tartalmazott, mely az összeírásnak időszakonként, vagy éppen évről évre való ismétlését előírta volna s csakis a népösszeírás végrehajtása ügyében Bécsben 1802. évi december 29-ikén kiadott, s úgy látszik, a törvényhozás tudtán kívül létrejött részletes Utasítás irta elő az összeírás ismétlésének kötelezettségét. Nagyon természetes tehát, hogy, midőn a Helytartó Tanács Ő Felsege rendeletei folytán 1808-tól kezdve sürgette az összeírás ismétlését, a törvényhatóságok nagy meglepetéssel vettek erről tudomást. Általában az volt a törvényhatóságok felfogása, hogy, mivel az 1802. évi országgyűlési tárgyalások folyamán a Salvo Jure Regio szavakat, melyek a királynak jogot adhattak volna a népösszeírás elrendelésére, a törvényből kihagyták, az összeírás csakis törvény által rendelhető el s nem a király parancsa által; még általánosabb volt pedig az a felfogás, hogy mivel az összeírás csak a magyar ezredeknak rendes kiegészítése céljából rendeltetett el, az 1807. évi I. törvényczikk pedig az 1802-ben csupán három évre és csak próbaképen felvállalt katonapótlás kötelezettségét ismét elejtette s a régi szabad beállításra tért vissza, ennél fogva a conscriptio keresztülvitelének kötelezettsége is megszűnt. Így vélekedett p. o. 1808-ban Csongrád és Nógrád vármegye,² és ez a felfogás domborodik

¹ Id. m. 450. l.

² Az erre vonatkozó iratok az országos levéltár helytartótanácsi osztályában (fons 14. szám alatt) őriztetnek; minden forrásidézet erre a nagy gyűjteményre vonatkozik, melyet 1802-től 1847-ig kutattam át.

ki a következő husz év folyamán számos más vármegye, nevezetesen Baranya, Somogy, Sopron, Veszprém és Bereg felterjesztéséből is. Ennek alapján számos törvényhatóság azon kérelemmel fordult a Helytartó Tanácshoz, mentené őket fel a conscriptió alól (Baranya, Sopron), de midőn ezen felterjesztésekre állandóan az a stereotyp válasz érkezett, hogy az összeírás Ő Felsége határozott parancsa folytán (positivo altissimo jussu regio) foganatosítandó s attól semmi szin alatt eltérni nem lehet, a törvényhatóságok egy része a conscriptió ügyének törvényhozásilag való rendezését sürgette, mások ellenben az összeírásnak egyenesen elleneszegültek s annak végrehajtását kereken megtagadták. Baranya vármegye már 1808. augusztus 10-ikén kelt feliratában¹ kijelenté, hogy a Helytartó Tanácstól 1808. évi márczius 22-ikén 6422. sz. a. érkezett rendeletnek nem engedelmeskedik, mivel ez az ország törvényeibe ütközik, s míg az országgyűlés ezen ügyben nem határoz, összeírást nem eszközöltet. Hasonló értelemben szólaltak fel Ung, Arad, Somogy és más vármegyék is. Vas vármegye 1813. június 8-ikán kijelentette², hogy követeit utasította volt, miszerint az összeírás iránti sérelmet »a mult országgyűlésen« előadják, de mivel ezen országgyűlés más teendők miatt ezt a sérelmet nem orvosolta, hanem a következő országgyűlésre hagyta, az összeírás teljesítésére hatalma nincsen. Veszprém és Sopron vármegyék évről évre hosszú felterjesztésekben tiltakoztak a conscriptió ellen; 1815. április 7-ikén kijelenté Sopron vármegye közgyűlése, hogy »ezen munkát az ország törvényének világos értelme ellen véghez nem vitethetjük«³ s ezt később is többször ismétlé. Baranya vármegye, mely már 1809. márczius 7-ikén kijelentette volt, hogy a popularis conscriptiót »hazánk sarkalatos törvényei ellenére lenni véli«, 1816. deczember 10-ikén újból kereken kimondja, hogy az »ez iránt költ felsőbb parancsolatot nem teljesíthették, úgy egyszersmind az abból származott sérelmeket a jövő országgyűlésen ismét előterjeszteni« fogja.⁴ Annak a felfogásnak

¹ Orsz. levéltár, fons 14, 1808. 62.

² Orsz. levéltár, fons 14, 1813. 53.

³ Orsz. levéltár, fons 14, 1815. 115.

⁴ Orsz. levéltár, fons 14, 1818. 48.

jellemzésére, melynek a törvényhatóságok hódoltak, Bereg vármegyének 1818. június 1-én kelt feliratát kivonatban közlöm: ¹

»A nemtelen népességnek összeírását megállapító 1802. évi II. törvénycikket az azt megelőző I. cikkelylyel természetes összeköttetésbe ne venni lehetetlen. Az elsőben ugyanis a magyar katonaság hijánosságának pótolását három esztendőkre vállalván az ország magára, szükséges volt ennek könnyítésére eszközt és segedelmet feltalálni. Nemetelenekből ajánltatott a katonapótlás, mi volt tehát szükségesebb, mint hogy ennek alkalmasabban lehető teljesítésére azoknak száma, kikből ez ajánltatott, tudva legyen... Maguknak az összeírás módjára kiadott példázatai azt mutatják, hogy főleg a katonaságra alkalmas egyének összeírása volt szükséges... Ha tehát bizonyos az, hogy a katonapótlás mint cél, a népesség összeírása mint amarra vezető eszköz úgy vétethetik: hasonló igazság leszen az is, hogy megszűnván a cél, el kell enyészni az eszköznek, mert az ezek közt levő összeköttetés igen természetes. Azon három esztendő, melyekre a katonapótlás ajánltatott, nem csak régen elteltek már, hanem az 1807. I. törvénycikkben a helyett a katonaszedésnek 1802. esztendő előtt gyakorolt módja, vagyis az úgy mondatott Verboung által való katonapótlás hozatott vissza. Ezen törvény a nemtelen népesség összeírását ugyan világos szavakkal el nem törli, de midőn azt, a mi célnak vétethetik, elrontja, ugyanakkor annak eszközét, a népesség összeírását is eltörli. Valamint tehát ezen előadott okokból, úgy azon tekintetből is, hogy ezen összeírás folytatása minden esztendőben 2000-en fellyül lévő summát viszen ki honnyi pénztárunkból, szegény adózó népünknek felette nagy terhére vagyon; rendszerént való tisztviselőinknek pedig a naponkint nevedő hivatalos tárgyak temérdeksége között ezt is kötelességül tenni a többieknek hátráltatása nélkül nem lehetne...«

A Helytartó Tanács a törvényhatóságok ezen erélyes felterjesztéseivel szemben kényelmetlen helyzetben volt. Inga-

¹ U. o. 1818. 316.

dozó felfogása, melyet ezzel szemben is, mint a conscriptió ügyében általában tanusított, azt mutatja, hogy maga is meg lehetett győződve az ellenszegülés jogos voltáról, de a legfelsőbb parancsokkal szemben nem húnyhatott szemet az ellenszegülő vármegyék eljárása felett. Eleinte még kevés súlyt fektetett az aggályoskodó vármegyék felterjesztéseire s azokat egyszerűen »ad cumulum« tenni rendelte.¹ De midőn az engedelmisséget megtagadó vármegyék száma évről évre növekedett s az összeírások törvényessége iránt már nemcsak aggodalmakat tápláltak, hanem azokat egyenesen törvénybe ütközőnek jelentették ki: a Helytartó Tanács is komolyabbra vette a dolgot. Kijelentette, hogy az összeírás Ő Felsége parancsa folytán hajtandó végre s ellene semmiféle előterjesztésnek helye nincsen;² majd — látva, hogy a törvényhatóságok nem sok ügyet vetnek e leiratokra — »felelet terhe alatt« utasította azokat a conscriptió foganatosítására.³ Veszprém vármegyének p.o.a Helytartó Tanács és a nádor megparancsolta, »hogy ha ezen parancsot tüstént végre nem hajtja, a főispán és az egész tisztviselői kar legszorosabb számadás alá vettetik«;⁴ felelőség terhe alatt meghagyta Sopron vármegyének is,⁵ hogy az összeíráshoz azonnal fogjon hozzá és haladásáról kéthetenként tegyen jelentést. Veszprém vármegyét a Helytartó Tanács már 1817-ben megfenyegette,⁶ hogy ha parancsainak nem engedelmeskedik, a késedelmes tisztviselőket állásuktól és fizetésüktől meg fogja fosztani; de a vármegye (1818. márcz. 18-án) azzal válaszolt, hogy »az csak azon esetre értetődhetik, ha mi ezen kegyes parancsolatot elfogadván, annak megváltoztatását alázatos felírásunkkal nem könyörögnénk. Mert minekutána tisztviselőinket mi másként nem tekinthetjük, mint velünk egy morális testet, mint velünk egyesülve egy törvényes hatalmat, a kiknek kötelességük az egésznek végzéseit végrehajtani: egész hazánk alkotmánya

¹ Orsz. levéltár, fons 14, 1808. 35.

² U. o. 1810. 155.

³ U. o. 1812. 221.

⁴ U. o. 1812. 104.

⁵ U. o. 1815. 54.

⁶ Helytartó Tanács leirata 1817 december 16-án, 36954. sz. a. (Orsz. levéltár, fons 14, 1817.)

felbomlana akkor, ha tisztviselőink különös parancsolat által kormányoztatnának, ha ők büntetés alá vettetének akkor, midőn az egész törvényes végzéseit teljesítik.»

A törvényhatóságok ezen ellenszegülésükben teljesen a törvény és jog álláspontján álltak. Nem vezérelte őket semmi-féle más indító ok, legkevésbbé az összeírások intézménye elleni ellenszenv, mert ismételve kijelentették, hogy csak azért nem hajtják végre a conscriptiót, mivel nem törvényes uton rendeltetett el, pedig a népösszeírások elrendelése az országgyűlés jogai közé tartozik. Ismételve documentálták, hogy ellenkezésük csakis elvi jelentőségű, nem irányul sem a Helytartó Tanács, még kevésbbé Ő Felsége a király személye ellen. Ez okból a Helytartó Tanácssal folytatott legelkeseredettebb polémiáknak is rendszerint az lett a vége, hogy miután a Karok és Rendek törvényben gyökerező elvi álláspontjukat kifejezték s azt a végletekig megvédték, a conscriptiót végül mégis csak fogatatosították, nehogy ellenkezésüknek az a látszatja legyen, mintha az a király ellen irányulna s a királyi parancscsal vagy kívánsággal szemben tanúsított engedetlenségből eredne. Igaz, hogy némelyik törvényhatóságnak sikerült az évekig tartó huza-vonával a conscriptió keresztülvitelét annyira elodáztatni, hogy a Helytartó Tanács végre is lemondott a már idejét mult összeírás további erőszakolásától; de számos eset azt bizonyítja, hogy a törvényhatóságoknak nem ez, hanem törvényes jogaikon alapuló elvi álláspontjuk documentálása volt a céljuk. Ennek az elvi álláspontnak s törvényes joguk megóvásának hangsúlyozásával a törvényhatóságok azután rendszerint eleget tettek Ő Felsége szigorú parancsainak s az összeírást elrendelték; de álláspontjukat mindig szükségesnek tartották felterjesztésükben világosan kifejezni. Érdekes e tekintetben Nógrád vármegyének 1808. évi június 21-én kelt felterjesztése, mely a többek között így szól:

»Az adózó nép egybeírásának folytatása iránt a f. é. 6422. sz. a. kelt rendelésnek következtében alázatosan jelentjük: hogy mi ugyan ezen egybeírást főképen a magyar katonaezredek betöltésének elősegélyezésére tartván eszközül szolgálni, annak folytatásától annyival is inkább megszüntünk, minthogy a legközelebb tartatott országgyűlésen ezen állítás helyébe a

régi szabad beállítás visszahozattatván, annak az ország gyűlése által feltett célját is megszüntnek lenni állítottuk; ugyan csak azonban Felséges Fejedelmünknek mind a haza és a monarchia megtartására célzó intézeteit tehetségünk szerint előmozdítani óhajtván, a rendelt egybeírást azzal az Ő Felsége atyai szívében és gondoskodásában helyheztetett bizalommal fogjuk tovább is folytatni, hogy Ő Felsége azt semmi olyan következtetésekre, a melyek a haza sarkalatos alkotmányával ellenkeznének, kiterjeszteni nem kívánja.«¹

Sopron vármegye 1815-ben kijelenté, hogy bár az összeírás törvényes végzés által elrendelve nincs, 1811-ben még egyszer végrehajtotta, azon reményben, hogy az többször nem is kívánatik.² Ugyanily indokolással 1818-ban Veszprém vármegye is elrendelte a conscriptiót, de nagy meglepetésére az 1802. évi összeírástól eltérő táblázatokat kapott, holott csak úgy vállalta el a népösszeírás eszközölését, ha az 1802-iki táblázatokat kapja meg, ehhez ragaszkodik s »csak akkor fogjuk teljesíteni, a midőn feliratunkhoz alkalmaztatott táblák fognak küldetni«. (1818. november 9-én.) Végre a vármegye elrendelte az összeírás foganatosítását, de midőn a Helytartó Tanács két évvel reá újból követelte a népösszeírás ismétlését, hosszas sürgetés után kijelenté, hogy »most egyszer s minden következtetés nélkül és fennhagyván a következő országgyűlésre ezen országos sérelem orvoslását«, eleget tesz a felsőbb parancsnak.

Hont vármegye szintén egyike volt azon törvényhatóságoknak, melyek a népösszeírások végrehajtását erőlyesen ellenezték; 1819. december 20-án felír a Helytartó Tanácshoz,³ hogy mivel most az 1802. évi törvény által »az összeírársra zsinórmértékül fogadott tabellától különböző tabella szerint teendő összeírás következtéseitől méltán lehetne tartani«, azt semmikép effectuálni nem fogja, sőt az alispán által már megkezdett összeírást félbeszakítván, a tisztviselőket annak folytatásától eltiltotta. A Helytartó Tanácsnak igen szigorú leiratai következtében 1820. február 3-ikán kelt újabb felter-

¹ Orsz. levéltár, fons 14. 1808. 26.

² U. o. 1815. 54.

³ U. o. 1820. 239.

jesztésében a vármegye sajnálatát fejezi ki, hogy »mentségeit« felsőbb helyen nem fogadták el, azután ekként folytatja: mivel Ő Felsége az összeíráshoz ragaszkodik és »minek utánna jóreményeink és szabadságaink fenntartására mind azt, a mi mint törvényhozó testnek része hatalmunkban állott, odáig teljesítettünk volna, hogy ezen felől se jelenvalóképen, se maradékinkra való nézve a szemre való hányástól nem félhetünk, hogy ezuttal ismét új próbáját adhassuk koronás fejedelmünk iránt viselt tántoríthatatlan hívségünknek és engedelmességünknek, a megparancsolt összeírást végrehajtottuk«; egyuttal kéri a Helytartó Tanácsot, hogy a királyt országgyűlés összehívására kérje fel, melyen ezen országos sérelem orvosoltassék.

Veszprém vármegye, melynek hosszas ellenszegüléséről már említést tettem, 1818-ban »csak azon esetre ajánlotta meg és azon könyörgéssel ajánlotta meg a nemtelenek összeírását«, ha a Helytartó Tanács a királynak az országgyűlés összehívását, »melynek törvényes ideje ugysis már régen elhaladott«, minél előbb kieszközölni fogja. Sopron vármegye, mely már 1815-ben is csak nagy nehezen vállalkozott az összeírás eszközlésére, 1819-ben »és egyedül csak az 1819. esztendőre« ajánlotta meg az összeírás eszközlését, de mivel Ő Felsége neheztelését magára vonni nem akarta, a nemtelen népesség összeírásának megigazítását 1821-re is elrendelte. Ugyanigy tett Hont vármegye is, mely nem akarván Ő Felsége »megváltozhatatlan kegyelmes parancsolataival ellenkezni,« 1823-ban is összeíratta a nemtelen népességet. Számtalan példa bizonyítja tehát, hogy a törvényhatóságok csakis alkotmányjogi aggályoktól vezéreltetve gördítettek nehézségeket a népösszeírások foganatosítása elé.

Ebben az időben a törvényhatóságok folyton sürgették, hogy az országgyűlés törvény által szabályozza a conscriptió ügyét, de 1826-tól kezdve ezen feliratok, valamint általában az összeírások ellen való felterjesztések megszűntek. Veszprém megye volt, ugy látszik, az utolsó, mely 1826. december 4-én ez ügyben felterjesztést intézett a Nádorhoz, hangsúlyozván, hogy »mivel magának a törvényhozó hatalomnak esmérete, és így hazánk alkotmányának lelke azt kívánja, hogy minden törvény,

következésképen a nemtelen népesség összeírása módjáról való is, közös megegyezéssel a törvényhozó test által alkottasson, és így az ország gyűlése elhatározás alá tartozó tárgy lévén, és mi ez iránt kérésünket az eleibe is adván, még e részben elhatározó törvényes intézet nem tétetik, reményljük, Cs. és K. Herczegsége és a nagymélt. kir. Helytartó magyar Tanács tőlünk a kérdéses összeírás teljesítésének köteleességét követelni nem fogja¹. Azonban daczára ezen felterjesztésnek, Veszprém vármegye később is összeíratta nemtelen népességét.

Bár a törvényhatóságok jogos és törvényes álláspontjához nem fér kétség, mégis tagadhatatlan, hogy az évtizedekig tartó ellenkezés, melyet egyesek a népösszeírások végrehajtása körül tanusítottak, az összeírás műveletének keresztülvitelét nem mozdította elő, s általában nem vált az összeírások ügyének javára; ellenkezőleg, bizonyosra vehető, hogy a folytonos ellenszegülés szelleme a törvényhatóságok terméből kiáradt a vidékre s az elégtelen elemek ezt felhasználták az összeírás keresztülvitelének megakadályozására, vagy legalább megnehezítésére. Több ízben akadunk annak nyomára, hogy az összeírás békétlenségekre, sőt zavargásokra adott okot. De sehol sem élesedtek ki a viszonyok annyira, mint a pozsonyvármegyei Malaczkán, a hol 1820-ban Veisz Antal, herceg Pálffy detrekői uradalmának inscriptionalistája, a ki már korábban is azzal ijesztgette a népet, hogy az összeírók földjeiket kiséjítják, fellázította a lakosságot, mely az uradalmi kastélyt megostromolta, kirabolta, a fegyvereket, ólmot s egyéb szerzőmokat elszedte s az összeírást minden áron lehetetlenné akarta tenni. A zavargás oly nagymérvű volt, hogy 7000 főnyi katonaságot kellett a rend helyreállítása céljából kirendelni.

Más jellegűek és sokkal ártatlanabbak voltak azok a surlódások, melyek az összeírások végrehajtására hivatott különböző hatóságok hatáskörének összeütközéséből állottak elő. Ily összeütközésekre többnyire a szabad királyi városokban került a sor, a hol ugyanis a nemesek szolganépességének összeírására a vármegyei hatóság tartott igényt — s tényleg rendszerint össze is irta azt, — a mi által a városi conscrip-

¹ Orsz. levéltár, fons 14, 1827. 7.

torokkal jutott ellentétbe. Ily eset történt többek között 1824-ben Selmeczbányán, melyre vonatkozólag Hont vármegye november 24-én elpanaszolja,¹ »hogy minek utána az azon summás táblákban érdeklett megyénkbeli két sz. k. városok közül Selmeczbánya városának tanácsa a kebelében lakozó nemeseknél szolgálatban levő nemtelenek összeírásában az illető tisztviselőinket gátolta, és ugyan azokat alkalmasint maga írta volna össze, ezen említett Selmecz városi tanácsnak azt, hogy az efféle egyenesen a mi hatalmunk alá tartozó nemeseknél szolgáló nemtelen személyek összeírásában ennek túl munkálódó tisztviselőinket ne akadályoztassa, kegyesen meghagyni méltóztasson.«

IV. Az összeírások szervezete, alapelveik jellemzése s tudományos értékök.

Az összeírára vonatkozó utasítás, mely Bécsben 1802. december 29-én kelt, az összeírás célját abban foglalja össze, hogy abból az országban élő nem-nemes népességet úgy szám szerint, mint minősége szerint kellően meg lehessen ismerni, úgy hogy abból a közigazgatás minden viszonyai között kellő »politikai calculust« lehessen vonni. Voltaképeni kifejezett célja azonban az volt az összeírásnak, hogy a katonai szolgálatra alkalmas és kötelezhető néprétegek számát állapítsa meg. Az összeírás lényegében a *tényleges népesség* elvére volt alapítva, úgy hogy az összeírás helyén nemcsak az ott született s állandóan letelepedett népességet, de az ott esetleg csak ideiglenesen tartózkodó vidékieket és külföldieket is kellett összeírni. Túlmént azonban a tényleges népesség keretén annyiban, hogy a családhoz vagy háztartáshoz tartozó távollévőket is fel kellett venni. A tényleges és a rendes népesség fogalmának ezen összekeverése folytán a népességnek egy része az összeírásban kétszeresen szerepelt; a mennyiben azonban a foglalkozás, a kor és hitfelekezet szerinti részletes feldolgozásból úgy az idegenek, mint a távollévők kihagyattak, a

¹ Orsz. levéltár, fons 14, 1815. 15.

népösszeírások tüzetes eredményei csak a tényleg jelenlevő hazai lakosságra vonatkoztak.

Az összeírás eredményei három, lényegben azonos mintában foglaltattak össze, de magának a népességnek felvételére csak *egy* primär felvételi minta szolgált, még pedig egy összeírási lajstrom, melynek tervezője a minta megszerkesztésekor kétségkívül a József-féle népszámlálás mintáját tartotta szeme előtt, a melytől azonban több tekintetben s elég lényegesen, de nem mindig előnyére eltért. Ebbe a lajstromba, melyet *individuális lapnak* (vagy *A* mintának, *Formulare A*) neveztek, az összeírás alá eső minden nem-nemes egyént, lett legyen az férfi vagy nő, felnőtt vagy gyermek, adófizető vagy nem, egyaránt be kellett vezetni, még pedig úgy, hogy minden egyén bejegyzésére egy-egy sor szolgált. Be kellett írni az egyén családi és keresztnévét, születésének évét, a családfő foglalkozását s a többieknek a háztartás fejéhez való viszonyát; erre a három kérdőpontra konkrét válaszadással kellett felelni. A felvételi minta többi rovatai egyrészt a férfinépességnek foglalkozás, illetve helyesebben társadalmi rétegek szerinti részletezésére, másrészt ugyanannak három nagy korcsoport és öt hitfelekezet szerint való kimutatására, nemkülönben a távollevő egyéneknek, a kiszolgált katonáknak és a jelenlevő idegeneknek kitüntetésére szolgáltak; a mennyiben azonban itt a kérdésre adandó válaszok külön-külön rovatokban már elő voltak nyomatva, a kitöltés csak egy-egy vonásnak, illetve *egyesnek* (1) a megfelelő rovatokba való bejegyzése által történt. Mind e részletezések azonban csak a férfinépességre vonatkoztak, míg a nőktől a három első főrovaton kívül semmiféle más részletes adat bevallását nem követelte az utasítás.

A felvétel alkalmával minden család külön ívet nyert, de ha a család kevés tagból állott, több családot, esetleg egy egész ház népét is *egy* lapon lehetett összeírni, olyformán azonban, hogy minden egyes család után az idő folyamán bekövetkezhető növekedés bejegyzésére elegendő üres helyet kellett fenntartani. Az összeírás alapja tehát a *család*, illetve a *háztartás* volt. Ebben a tekintetben annyiban nem volt az utasítás következetes, a mennyiben egyfelől a családhoz tartozó, de távollevő gyermekeket is felvételre, viszont másfelől a család

részét nem képező, de a háztartáshoz tartozó idegen elemeket (cselédek, tanonczok stb.) is számba vette, úgy hogy a család és a háztartás fogalma folyton összegyül. Amennyiben azonban, mint említettem, a távollevők nem szerepeltek a tényleges feldolgozásban, ez lényegében mégis a háztartás elvén alapult. Egy háztartáshoz tartozónak vették mind azok, a kik a családfővel közös kenyéren (*communi victu*) éltek, míg a külön kenyéren élők (*si jam in separato pane vivunt*) önálló (külön) háztartást képezőknek tekintettek még akkor is, ha különálló egyes egyénekről volt csak szó. A háztartás fogalmának meghatározása megfelelt a József-féle népszámlálás felfogásának, mely a háztartáshoz számította mindazon egyéneket, kik nem főztek külön (*»welche nicht für sich selbst kochen«*), hanem a családfővel közös asztalon és kenyéren élnek.

Az összeírás a nemesek házaira nem terjedt ki, de az azokban élő nem-nemes népességet azért össze kellett írni. Ily esetben a nemesek házai a tábla fejében nem számmal, hanem betűvel jelöltettek.

A beírás az egyéni ívekbe a következő alapelvek szerint történt. Első sorban a háztulajdonost kellett bevezetni, ha a házban lakott és nem volt nemesember, azután a házban lakó családokat egymásután, folyószámmal ellátva. A családon belül először a családfőt kellett beírni, azután a feleségét, majd a fiukat és leányokat, de a nőket minden egyéb részletezés nélkül. Ha valamely fiu már családos volt, neve után közvetlenül a nejét és gyermekeit kellett beírni, de ezeket valamivel beljebb, hogy külsőleg is szembeötlő legyen, hogy itt szorosan véve egy második családról van szó. A családfő leányai után következtek a családban lakó rokonok, üzleti segédek, tanonczok, szolgák, idegenek és végül a női cselédek. Papokat, szerzeteseket és tényleges katonákat szintén be kellett írni, de mivel ezek részére külön rovat nem létezett, jellegüket szóval kellett beírni s ezek az elemek az összesítésben sem foglaltak helyet. Özvegyasszonyokat férjük neve alatt, de leánynevük megemlítésével, gyermekeiket apjuk neve alatt kellett beírni. Névtelen elhagyott gyermekeknek az összeírás alatt adtak nevet s ezt az illetők később is megtartották.

A kort a születés évének bevallásával kellett feladni, tehát a József-féle népszámlálás felfogásától eltérőleg és nála megfelelőbben; szükség esetén a lelkészek megkérdezésével (az egyházi anyakönyvekből) vagy becslés alapján kellett a kort megállapítani. Kivétel nélkül minden egyes egyén korát állapították meg, a mi nagy haladás a József-féle népszámláláshoz képest, mely a papok, nemesek, honoratorok, valamint az összes zsidók és az összes nők korát nem kérdezte.

A következő rovat (*qualificatio individuorum*) nagyjából megfelelt a modern népszámlálások azon kérdőpontjának, mely azt állapítja meg, hogy mi czímen lakik valaki a lakásban. Ebbe a rovatba be kellett írni a családfő foglalkozását, a háztartás többi tagjainak a családfőhöz való viszonyát, itt kellett továbbá megjegyezni az esetleges távollétet annak megjelölésével, hogy az illető hol van távol, végül az egyházi rendhez való tartozást és a katonaságtól való esetleges felmentést. Idegeneknél a szülőhelyet (község és ország) is ebben a rovatban kellett kitüntetni. Az idegenekre nézve a következő szabályok állottak érvényben: idegennek nem tekinthető az, a ki már tíz év óta él Magyarországon, vagy a kinek bizonyos határozott keresete s foglalkozása van; az uőbbiakat azonban, mivel ezek a katonáskodás alól rendszerint bizonyos ideig fel voltak mentve, nem volt szabad a férfiak részletes osztályozásába belefoglalni, hanem az idegenek rovatában a letelepedettek (*domiciliati*) között kellett kimutatni. A tíz év leteltével az idegeneket a belföldi népességhez kellett áthelyezni. Külföldi nők házasság által megszerezték a magyar honosságot.

A férfiak osztályozása (*classificatio masculorum*) című főrovat hat alrovatra oszlott, u. m.: hivatalnokok és tisztességek (*officiales et honoratiores*), polgárok és kézművesek (*cives et opifices*), nemesek szolgálói (*servi nobilium*), pórok (*rustici*), lakók és másodlakók, földművelők, különféle foglalkozásuak (*in- et subinquinini, hortulani, promiscuae conditionis*) és családtagjai (*filii familias*).

E rovatokba mindenki egy egyesnek a megfelelő helyre való bejegyzése által iratott be, de olyformán, hogy mindenkinek csak egyszer volt szabad itt szerepelnie, még ha foglal-

kozásánál fogva esetleg két rovatban is foglalhatott volna helyet. E rovatok összegének a nem-nemes férfinépesség számával egyeznie kellett, ez okból idegent nem volt szabad itt kimutatni. E rovatok a József-féle népszámlálásból vétettek át, csak a »nemesek szolgálí« részére nem volt abban külön kategória és elmaradtak mindazok a specialis rovatok, melyek a József-féle népszámlálásban tisztán katonai érdekűek voltak.

Társadalmi szempontból nagyon becsesek a népösszeírások azon eredményei, melyek a férfiak osztályozására vonatkoznak. A fentemlített hat osztályt az utasítás a következőképen definiálja.

1. *A hivatalnokok és honoratiorok* osztályába tartoznak mindazok, kik valamely királyi hivatalt foglaltak el, továbbá a polgári tisztviselők, ha állandó hivatalt viseltek, a tulajdonképeni értelmiség, mint: orvosok, jogtudorok, tanárok, gondnokok (procuratores), ügyvédek (agentes), a kiválóbb uradalmak tisztjei, mint kamaratisztek, az uradalmak igazgatói, előljárói, ügyészei és gondnokai.

2. *A polgárok és kézművesek* rovatába soroltattak: városokban a háztulajdonosok, a polgárok, kik bármely mesterséget űznek, gyárosok s nagyobb iparosok, sóbányák és hámorok tulajdonosai. A falusi kisebb mesteremberek azonban, kik mesterségüket minden felszerelés nélkül űzik és czéhekbe sem tartoznak, a vegyes foglalkozásuak közé veendőek.

3. *A nemesek szolgálí* közé tartoztak a nemesek cseléd-ségén és szolgálín kívül az alsóbbbrangú uradalmi tiszttek is, mint ispán, kulesár stb.

4. *A pórok* közé volt számítandó az összes jobbbágyság, t. i. mindazok, a kik egész, fél, negyed vagy nyolczad jobbbágyságot birtak, a vinczellérek is.

5. *A lakók és a másodlakók, földművelők s különféle foglalkozásuak* rovatába voltak sorolandók a czímben említeteken kívül a falusi kisebb mesteremberek, vagy a kiket a többi rovatokba nem lehetett besorozni, mint hegyi lakosok (monticolae), sóbányamunkások, a hajózásnál, útépitésnél és favágásnál alkalmazott napszámosok.

6. *A családátya fiai* rovatába tartoznak az előbb felsorolt öt rovatban foglaltak fiai vagy ezek hiányában a vők vagy

egyéb rokonok, kik majdan atyjuk vagy eltartójuk üzletét vagy keresetét fogják átvenni s a kik otthon nélkülözhetetlenek.

A *nők* állapotukra való minden tekintet nélkül jegyeztettek be, és pedig úgy a belföldiek, mint a külföldiek. A családból kilépett nők azonban (mint a házasságra lépett leányok) már nem soroltattak fel atyjuk háztartásában, hanem saját háztartásukban.

A következő rovatok (Ex praedictis masculis sunt) a férfinépességnek kor és hitfelekezet szerinti részletezését, továbbá a távollevők és kiszolgált katonák kimutatását adják. E rovatokba csak azokat az egyéneket volt szabad felvenni, kik a férfiak osztályozásában is helyet foglaltak, ennél fogva az idegenek e kimutatásokban nem szerepeltek.

A *kor* részletezése csak három nagy csoport szerint történt, t. i. 17 éven aluliak, 18—40 évesek és 40 éven túliak csoportja szerint. Minthogy a 18—40 évesek kategóriája az ország védelmére legalkalmasabb elemeket foglalja magában, ennek lelkiismeretes megállapítására a legnagyobb gondot kellett fordítani; ez okból az ide tartozó egyének családi állapota is kimutattatott, még pedig egyrészt a házasok, másrészt a nőtlenek és özvegyek rovatában. Külön NB (notabene) jeggyel kellett továbbá ezen korcsoporton belül azokat feltüntetni, kik az országgyűlés határozata folytán a katonai szolgálat alól fel voltak mentve, vagy a kik már kiszolgált katonák voltak.

A *hitfelekezet* ötfelé részleteztetett, ú. m. katolikusok (még pedig úgy római, mint görög katolikusok együtt), ágostai-
-evangelikusok, evang. reformátusok, görög nem egyesültek, végül zsidók. Az utóbbiakat, mint hadviselésre nem kötelezteteket, kor szerint és a 17—40 éveseket családi állapot szerint éppen úgy részletezték, mint az összes férfinépességet.

A *távollevők* gyanánt csak azokat kellett kimutatni, kik hosszabb idő óta voltak távol, p. o. a vándorúton levő mesterlegények, az egyetemeken tanuló ifjak, a munkakeresés céljából eltávoztak stb. Ideiglenes távollét számba nem vététt. A távollevőket a szerint mutatták ki, hogy az országon belül, azon kívül vagy ismeretlen helyen voltak-e távol.

A *kiszolgált katonák* (Capitulantes emeriti) rovatába azokat kellett felvenni, kik katonai kötelezettségüknek már eleget tettek; ezeket két alosztályba foglalták: házasok és nőtlenek.

A hetedik főrovat az *idegeneket* (külföldieket) mutatta ki, még pedig a szerint, hogy már végleg letelepedtek-e (domiciliati) vagy csak rövidebb idő óta tartózkodnak az országban (commorantes). Az előbbi alrovatba olyanokat soroltak, kik ugyan még nem tartózkodnak tíz év óta az országban, de mégis olyan foglalkozást űznek, mely az országban való maradásuk szándékát nyilvánítja. A kiknek ilyen határozott foglalkozásuk nem volt, azok az itt időzők közé osztattak be. Ezeket semmiképen nem volt szabad a belföldi népességhez hozzászámítani.

Végül a *megjegyzések* rovata arra volt való, hogy abba az időközben, illetve évről évre beállott változások irassanak be, úgy hogy ezeknek alapján meg lehessen állapítani a növekedést vagy fogyást. E rovatba tehát bejegyezték az előző népösszeírás óta született, elhalt, be- és kivándorolt egyéneket. A bejegyzés akként történt, hogy az újszülötteket és a bevándorlottakat a beirt családtagok után külön sorokba vezették be, míg az elhaltakat és kiköltözötteket a lajstromból egyszerűen törölték; a megjegyzések rovatába pedig minden ily eset után egy-egy megfelelő betűt irtak be, ú. m.: N (Nati), M (Mortui), E (Emigrantes), I (Immigrantes). E bejegyzések voltak a nem-nemes népesség nyilvántartására hivatva s kellő pontosság mellett e bejegyzések alapján a népesség számát és összetételét minden egyes évre vonatkozólag nagyobb nehézség nélkül lehetett volna megállapítani. Ezen elvnek gyakorlati kivitele azonban nagy nehézségekbe ütközött, a mint azt később látni fogjuk.

A fentebbiekben részletesen ismertetett *egyéni lap* (Phylera A) a népösszeírások alapját képezte. Az egyéni lapok összesítéséből állott elő a *községi összesítés* (Summarium loci, Formulare B), melybe a házaknak és a családoknak sorrendjében és folytatólagos számozással bevezették az egyes családokra vonatkozó végösszegeket. E táblázat az A) táblával teljesen egyezik, csak két eltérő rovatja van: az egyének neve helyett

ugyanis a ház folyószáma szerepel, a Qualificatio rovat helyett pedig a családok folyószáma. Új rovat továbbá a nők rovata után a Summa praedictorum rovat, mely az egy-egy családot alkotó különböző személyek számát összegezi. Az évről-évre való változásokat a községi összesítésbe is be kellett vezetni, de már csak számbeli eredményöket, mely célra négy külön rovat szolgált, a tábla jobb szélén: a születések, bevándorlottak, elhaltak és kivándorlottak rovatai.

A községi összesítést a conscriptornak, a papnak és a községi bírónak kellett aláírnia és pecsétjével ellátnia. Az így lezárt és hitelesített összesítést a község a vármegyének küldötte be, mely a községek összesítéseiből a *vármegyei összesítést* (Sumarium Comitatus, Formulare C.) készítette el. Ebben minden község főeredményei foglaltattak, a község neve után pedig jellegének feltüntetésére (sz. kir. város, mezőváros, falu, puszta) voltak rovatok, továbbá egy-egy rovat a házak és családok számának beírására. A gyarapodás és csökkenés négy rovata itt is megvolt, a megjegyzések rovatában pedig kitüntették a hadviselés alól felmentett (NB-vel jelölt) egyének számát családi állapotuk szerint.

Rövid összefoglalásban ez volt a népösszeírások rendszere s azon főbb szempontok, melyek alapján a felvétel megtörtént. Az összeíró egyének kötelességei közül felemlítem, hogy nekik minden egyes házba és lakásba be kellett menniök s a felvételt közvetlen szemlélet és kikérdezés útján kellett eszközölniök. E célból sorra látogatták a házakat s azokat számozásuk sorrendjében írták össze, a hol pedig a házak számozva nem voltak, azokat egyúttal számokkal kellett ellátniök. Az összeírási ívekben szorosan ragaszkodni kellett a számozáshoz, mely a házakra nézve később is érvényes maradt. A conscriptoroknak maguknak kellett a felvételi íveket kitölteniök, mert a közönségtől nem lehetett a terjedelmes táblázatoknak kitöltését követelni, mely az utasítás ismerete nélkül lehetséges sem volt.

Ha ezek után azt a kérdést vetjük fel, hogy ezen népösszeírások *tudományos értéke* mekkora és mily niveaun állottak a modern népszámlálásokhoz viszonyítva: úgy azt kell mondanunk, hogy ezen összeírások a fölvetett kérdőpontok gazdag-

sága tekintetében határozottan magas színvonalon állottak. Nagy előnyük volt mindenekelőtt, hogy névszerint haladó, valóságos népszámlálások voltak, melyek nem a népességnek egy töredékét ölelték fel, mint a régibb adóösszeírások, hanem — természetesen a nem-nemes népesség keretében — minden egyes élő egyént számbavettek s nemcsak kész számbeli eredményt nyújtottak, hanem valóságos népleirást. Az így előállott népesedési anyag eszerint sokkal magasabb fokon áll és sokkal értékesebb mint azok az egyéb források, melyek — mint az egyházi felvételeknek a schematismusokban közölt adatai, — csak számszerinti eredményeket adnak s melyeknek eredetéről, megbízhatóságáról s így értékéről sem mondhatunk véleményt.

A statisztika mai fejlettsége mellett a népszámlálások keretébe felvett kérdőpontok közül a mult század elején a nem, kor, háztartás fejéhez való viszony, foglalkozás, családi állapot, hitfelekezet, illetőségi hely és távollét kérdése voltak az összeíró mintába felvéve, míg a jelenleg kötelezően előirt egyéb demografiai szempontok közül hiányzik: a jelenlét tartama, a nemzetiség és a műveltségi fok, mely utóbbiakat azonban ma sem kérdezi minden állam népszámlálása alkalmával. A mult század összeírásai e szerint igen gazdag anyagot hoztak napvilágra, mely a népesség azon korabeli fejlődésének jellemzésére és megítélésére megbecsülhetetlen és szinte kimeríthetetlen kutforrást nyújtana, ha ezt az anyagot tényleg napjainkig megőrizték vagy legalább akkoriban intenzíve feldolgozták volna. Hasonlóképen nagyon előrehaladottnak tekintendő a népösszeírások azon szándéka, hogy ezen összeírási anyag községenként őriztessék és a népmozgalmi esetek bejegyzése által állandóan nyilvántartassék.

A népösszeírások művelete azonban e mellett nagy hibákat is rejt magában, melyek értéköket nagyban leszállítják. Főhibája a műveleteknek, hogy a gazdag felvétel nem az egész lakosságra, hanem csak a nem-nemes népességre terjesztetett ki, tehát a nemesek és a papság kihagyásával. A papok és katonák ugyan összeíratlak névszerint, de személyes viszonyait — a koron kívül — nem vették figyelembe és az összesítések eredményeiből úgy a nemesség mint a papság hiányzik. Hibája továbbá a felvételnek, hogy az összes kérdések csak a

férfiakra vonatkozólag vétettek fel, ellenben a női lakosságtól, a koron kívül, semmiféle más életviszonylatot nem tudakoltak.

Nem kevésbé sajnálandó továbbá, hogy az összeírási anyagnak feldolgozása éppenséggel nem áll ama magaslaton, mint a felvétel keretei. A sok felvételi rovatnak ugyanis csak kis része dolgoztatott fel tényleg, olyannyira, hogy az összeírás eredménye maga voltaképpen csak az egyes szempontokat tünteti fel, de ezeknek egymással való kombinációja teljesen hiányzik. Az összeírások ebben a tekintetben teljesen a II. József-féle népszámlálások nyomdokain haladtak, melyeknek tervezői szintén igen gazdag anyagot tudtak előteremteni, de értékesítésére és kiaknázására érzékők vagy tehetségők egyáltalában nem volt. Népösszeírásaink azonban tökéletesebbek a József-féle népszámlálásoknál annyiban, hogy az összes népesség korát állapítják meg, míg amazok alkalmával a papok, nemesek, tisztviselők, zsidók és az összes nők korát nem kérdezték; továbbá tökéletesebbek abban is, hogy a hitfelekezeteket egyenként különböztetik meg, míg II. József csak keresztyéneket és zsidókat különböztetett meg, végül hogy a társadalmi rovatok konkrétan vannak körülhatárolva mint amott és nincsenek más jellegű kérdőpontok felvétele által zavarva.

A sokféle szempont közül egyedül csakis a kor van a családi állapottal némi kombináció alá véve, de a kormutatás is csak a katonai szolgálat szempontjából fontos három nagy csoportot különbözteti meg, semmiféle más kombináció nem létezik. A zsidók kimutatásában a három korcsoport ugyanúgy van a családi állapottal összevetve, mint az egész összlakosság. Az eredeti anyag mindezen szempontokat egyenként mutatja ki és így a legbecsesebb kombinációk egész hosszú láncolata állhatna elő; lehetővé tenné továbbá a kereső és eltartott néprétegek egymáshoz való viszonyának kiderítését s a demografiai viszonyoknak a foglalkozással való kapcsolatát, tehát csupa oly szempontokat világíthatna meg, melyekre a modern népszámlálások alkalmával kiválóan nagy gondot fordítanak.

Sajnos azonban, hogy, a mennyire az országos levéltárban végzett kutatásaim alapján, valamint a vidéki törvényhatóság-

gok levéltáraiban történt tudakozódásaim alapján mondhatom, sehol sem maradtak fön­n eredeti felvételi ívek, úgy hogy ez a rendkívül gazdag népesedéstörténelmi ősan­yag elveszettnek tekinthető. A mi pedig a vármegyei, járási vagy községi össze­sitésekből ránk maradt, az magában véve ugyan igen becses, és különösen azon vármegyék­re nézve, melyekből a községen­kénti összesítések fennmaradtak, nagy fontosságú is, de mégis csak halvány képet nyújt a rendelkezésre állott eredeti ősan­yag rendkívüli gazdagságáról.

Hogy ezen becses ősan­yagot a maga idejében oly kevés­se értékesítették és merítették ki, az ama kor szellemében talál­hatja okát, mely nem látta czélszerűnek a népszámlálások eredményeinek, mint általában statisztikai adatoknak közzé­vételét. Hogy pedig a feldolgozás nem áll a felvétel gazdag­ságával semmi arányban, az nagyrészt a statisztika mult szá­zadbeli technikai hiányosságában találja okát, nevezetesen abban az elhibázott felfogásban, mely azt hitte, hogy a fel­vételi mintának egyúttal feldolgozási mintául is kell szolgál­nia. Már a József-féle népszámlálások is ebben a hibában leledzet­tek s tőlük vették át a hibát a mult század népösze­írásai is. Ebből a téves felfogásból kiindulólág a felvételi minták tartal­mazták egyúttal mindazon rovatokat is, melyek­nek a feldolgozás eredménye gyanánt kellett volna létrejönniök. Ennek következménye az is, hogy a felvételi minta egy ter­jedelmes táblázatot képez, melynek fejében a kérdőpontok hosszú sorát találjuk, de mely egyébként üresnek látszik és tényleg üres is, mivel a sok sorok közül természetesen csak egy pár vonatkozhatik minden összeirt egyénre s így csak kevés helyen találunk egy-egy egyest (1) beírva, és a mely táblázat azért sem lehet jó, mivel a válaszadásnak itt előirt módja minden választ belekényszerít egy előre megszabott s ki nem tágítható rovatba, akár megfelel az neki, akár nem. A mit a felvételi mintában nyolcz kérdésnek feltevése által könnyen lehetett volna elérni, annak megtudására a népösze­írások tervezői 30 rovatot állítottak fel, és midőn ezáltal egy­részt nehézkessé és bizonytalanná tették a minta kitöltését, addig másrészt az anyag kiakná­zhatását a minimumra redukálták.

Mindennek daczára azonban kétségtelenül dús kincs rejlik a népösszeírásokban, mivel ezek az egyházi anyakönyveknek nehezen kiaknázható anyagán kívül az egyedüli kútforrások, melyekből a mult század első felének népesedési viszonyait, különösen a nem és kor tekintetében, tüzetesebben megismerhetjük. De becses az anyag azért is, mivel úgy a hitfelekezetek, mint a társadalmi osztályok megoszlására és életviszonyaira igen élénk világot vetnek, melynek fénye mellett mély bepillantást nyerünk társadalmunknak egy évszázad előtti összetételébe, úgy demografiai mint gazdasági tekintetben. Becsesek továbbá az országban tartózkodó idegenek és a külföldön távollevő magyarok viszonyaira vonatkozó adatok, melyek népünk vándormozgalmának és népcseréjének kutatásait teszik lehetővé, tehát oly irányban derítenek fényt, mely eddig a multa vonatkozólag kevésbé foglalkoztatta kutatóinkat. Végül ama összeírások, melyek községenkénti eredményeket adnak, helytörténelmi és localstatisztikai szempontból elsőrendű kútforrásoknak minősítendők még akkor is, ha eredményeik — mint említém — csak halvány képet adnak az eredeti őanyag rendkívüli gazdagságáról.

Nem szabad azonban felednünk, hogy a becses anyag értékét a beszerzése körüli eljárás némileg csorbíthatja. Miként minden ily tömeges felvételnek, a modern népszámlálásnak is, értéke az összeírás conceptióján kívül leginkább a műveletet eszközlő közegek lelkiismeretességétől függ, úgy a mult századbeli népösszeírások megbízhatósága és így tudományos értéke is nagy részben a conscriptorok munkájának minőségétől függ. Ez a munka nem volt mindig kifogástalan és az összeírások gyakori ismétlése is hozzájárulhatott ahhoz, hogy helyenként kevésbbé lelkiismeretesen hajtották végre, mint a hogy demografiai kutatásaink érdekében óhajtandó volna. Amde ez közös hibája minden régebbi, a tömeges összeírások gyermekkorában létrejött conscriptionnak, melyben bizonyos hibaforrás mindig megvolt. A mult századbeli népösszeírások megbízhatóságának fokát azonban nem nehéz megállapítani, és pedig egyrészt azért, mivel a rendkívül gazdag levéltári anyagból megtudjuk állapítani az egyes összeírások körül felmerült nehézségeket s az azokból eredő hibák természetét is megismerhetjük, más-

részt pedig mivel az egymást sűrűn követő összeírások egyrészt maguk között ellenőrzik egymást, másrészt az 1787., 1805. és 1850. évi népszámlálásoknak teljesen hitelesül elfogadható eredményeiben egy másik ellenőrzés lehetőségét birjuk, mely úgy visszafelé, mint előre meglehetősen pontossággal megállapítja azon keretet, a melybe a közbeneső összeírásoknak bele kell illeszkedniök. De még ha fel is tesszük, hogy az összeírásokból a népességnek egy töredéke kimaradt, a mi minden oly összeírásnál előfordulhat, a mely nem az egész népességet öleli fel: akkor is csak oly hibával állunk szemben, mely sokkal kisebb és jelentéktlenebb, mint a középkori népesedési viszonyok megbecslésére a külföldön is mindenütt felhasznált partiális összeírásoknak ama lényegbeli fogyatékossága, hogy ezek az összeírások egyáltalában nem voltak szoros értelemben vett általános népszámlálások, hanem csakis a népesség bizonyos kisebb-nagyobb töredékének összeírásai. Mult századbeli népösszeírásaink valódi értékét nem is keresem számbeli abszolút eredményeikben, hanem sokkal inkább abban a tényben, hogy több mint négy évtizeden keresztül végrehajtott oly műveletek eredményeit birjuk bennök, melyek a népesség túlnyomó nagy zömének, átlag mintegy 10 millió főnyi néptömegnek, demografiai és társadalmi összetételébe és felépülésébe oly mély bepillantást engednek, minőt ily sűrűn ismétlődő egymásutánban történetünk egyetlen korszaka sem tesz lehetővé. Mult századbeli népességünk eme életviszonyainak beható vizsgálata egy másik dolgozatomnak tárgyát fogja képezni. Ez alkalommal a mélyen tisztelt Akadémia figyelmét csak népesedésünk ezen eddig kevésbé méltatott s alig ismert kútforrásaira óhajtottam felhívni, melyeknek keletkezését, szerkesztését és tudományos értékét röviden megismertetni kívántam.

V. A népösszeírások keresztülvitelének módja.

Az 1802. évi II. törvényczikk csak a népösszeírás elrendelésének elvét mondotta ki, a keresztülvitel módjára — eltekintve az országgyűlésileg elfogadott felvételi minta megállapításától — egyáltalában nem terjeszkedett ki. Maga az ezen

tárgyban 1802 december 29-én Bécsben kiadott Utasítás (*Instructio*) is, melyet teljes szövegében a Függelékben (11. sz. alatt) közlök, inkább csak a minta kitöltésére vonatkozó szabályokat foglalja magában, az összeírásnak tényleges keresztülvitelével azonban nem igen foglalkozik. A keresztülvitelre vonatkozó intézkedések felsőbb helyről történtek, még pedig egyrészt közvetlenül a bécsi m. k. Udvari Cancellaria részéről, másrészt ennek meghagyásából a Helytartó Tanács részéről. Az összeírással vonatkozó összes rendeletek, utasítások, sürgetések és felvilágosítások onnan jöttek s nagyon jelentékeny az ezen tárgyban kiadott rendeletek és utasítások száma. A Függelékben a jelentékenyebb rendeleteket és utasításokat eredeti szövegekben közlöm; a népösszeírások keresztülvitelének megismerésére azonban szükséges, hogy az ezen ügyben kiadott összes rendeleteket — a mennyire azokról tudomásom van — röviden átpillantassuk. E célból időrendben közlöm a népösszeírások ügyében kiadott rendeleteket és utasításokat, tartalmuk rövid jelzésével.

1802 december 29-én. *Instructio pro Ignobilium Conscriptione* (30 folio lapra terjedő nyomtatott füzet), a Függelékben 11. szám alatt közölve.

1803 szept. 6. (17.270. sz.). Helytartó Tanács rendelete a népösszeírás megkezdése tárgyában (l. a Függelékben 12. sz. alatt).

1804 április 24-én (8739. sz.). Ht. T. utasítása a népösszeírás ügyében (l. a Függelékben 12. szám alatt.)

1804 június 26-án (13.928. sz.). Ht. T. az összeírásokra külön egyének felfogadását engedélyezi.

1804 augusztus 13-án (18.869. sz.). Ht. T. rendelete a nemesek szolgálóinak összeírása ügyében. (L. a Függelékben 14. sz. a.).

1805 január 2. (270. sz.). Rendelet a népösszeírás ügyében.

1806 augusztus 8. (7486. sz.). Legfelsőbb leirat az idegenek lajstromának felterjesztése ügyében.

1808 márczius 22-én (6422. sz.). Ht. T. leirata a népösszeírás ügyében. (Ld. a Függelékben 15. szám alatt.)

1808 december 12-én (25.651. sz.). Ht. T. sürgeti a népösszeírást és megengedi, hogy conscriptorokul napidíj mellett

külön egyének fogadtassanak fel, ha a tisztviselők nem végezhetik az összeírást.

1809 január 25-én (1601. sz.). Udvari Cancellária leirata a népösszeírás ügyében.

1809 márczius 28-án (6832. sz.). Ht. T. körrendelete a népösszeírás tárgyában. (Lásd a Függelékben 16. sz. alatt.)

1810 január 23-án (1696. sz.). Ht. T. rendelete a külföldről bevándorolt egyének bejelentését rendeli el.

1810 június 19-én (12.253. sz.). Ht. T. újabb rendelete a népösszeírás egységes keresztülvitele ügyében. (Lásd a Függelékben 17. szám alatt.)

1812 január 21-én (1663. sz.). Ht. T. sürgeti a népösszeírást.

1812 április 18-án (4166. sz.).

1812 május 12-én (11.701. sz.).

1813 szeptember 21-én (22.590. sz.). Ht. T. sürgeti a népösszeírást.

1814 január 4-én (200. sz.). Ht. T. rendete az 1814. évi népösszeírás ügyében. (Lásd a Függelékben 19. szám alatt.)

1815 június 27-én (18.493. sz.). Ht. T. felterjesztése Ő Felségéhez az összeírási minta módosítása ügyében. (Lásd a Függelékben 19. sz. alatt.)

1815 október 10-én (28.105. sz.). Ht. T. »kemény felelet terhe alatt« meghagyja a népösszeírás eszközölését.

1817 december 16-án (36.954. sz.). Ht. T. sürgeti az 1815–17. évi összeírások beküldését s elrendeli az összeírás műveletének évről évre való ismétlését; a késedelmeskedő tisztviselők állásuktól és fizetésüktől felmentendők, a késedelem oka igazolandó.

1818 június 16-án (16.535. sz.). Ht. T. kérdést intéz a törvényhatóságokhoz, mennyire vannak a népösszeírással.

1818 szeptember 15-én (25.947. sz.). Ht. T. Borsod vármegyének megengedi, hogy az összeíróknak külön napidíjat fizethessen ki.

1819 február 26-án (2481. sz.). Legfelsőbb leirat (decretum aulicum), mely szerint a népösszeírások külön napidíjra való igény támasztása nélkül készítendőek el.

1819 márczius 9-én (6387. sz.). A külföldről bevándorlottak ügyében.

1819 október 17-én (26.770. sz.). Ht. T. rendelete a népösszeírások folytatása, illetve kiigazítása ügyében.

1819 november 30-án (33.343. sz.). Ht. T. sürgető körrendelete.

1820 február 22-én (5152. sz.). Ht. T. rendelete értelmében a népösszeírást a törvényhatósági tisztviselők tartoznak elvégezni.

1820 december 5-én (30.662. sz.). Ht. T. rendelete a be- és kivándorlók jegyzékei ügyében. (Lásd a Függelékben 20. szám alatt.)

1821 július 2-án (17.559. sz.). Ht. T. rendelete.

1823 márczius 4-én (5283. sz.). Udvari Cancellaria leirata, mely szerint a népösszeírásokat nem szabad napidíj mellett elvégezni.

1824 szeptember 28-án (24.503. sz.). Ht. T. rendelete a német tartományokból eredő s itt hosszabb ideig tartózkodó egyének összeírása ügyében.

1825 május 27-én (7093. sz.). Legfelsőbb leirat a népösszeírások felterjesztése tárgyában. (L. a Függelékben 21. szám alatt.)

1826 április 18-án (9930. sz.).

1830 február 3-án (3064. sz.).

1832 december 13-án (14.655. sz.). Legfelsőbb leirat a Ht. T.-hoz a népösszeírások ügyében. (Lásd a Függelékben 22. szám alatt.)

1834 december 27-én (16.011. sz.). Legfelsőbb leirat a Ht. T.-hoz a népösszeírások elmaradása tárgyában. (Lásd a Függelékben 23. szám alatt.)

1835 január 20-án (1953. sz.). Ht. T. felterjesztése a fentebbi leiratra. (Lásd a Függelékben 24. szám alatt.)

1835 márczius 5-én (2737. sz.). Legfelsőbb leirat a Ht. T. fentebbi felterjesztésére. (Lásd a Függelékben 25. szám alatt.)

1836 július 7-én (9215. sz.). Legfelsőbb leirat a Ht. T.-hoz a népösszeírások végrehajtása ügyében. (Lásd a Függelékben 26. sz. a.)

1836 július 26-án (23.105. sz.). Ht. T. rendelete értelmében a népösszeírás a rovatos (adó-) összeírással együtt készítendő s mindig novemberben terjesztendő be.

1836 július 31-én (22.499. sz.). Ht. T. felterjesztése a 9215. sz. legfelsőbb leiratra. (Lásd a Függelékben 27. sz. a.)

1837 október 4-én (33.844. sz.). Hofkammerdekret, a népösszeírások ügyében.

1838 márczius 13-án (8868. sz.). Ht. T. rendelete a népösszeírások ügyében.

Ezek után áttérek immár a népösszeírások tényleges keresztülvitelének módozataira, melyeknek ismertetésével világos képet nyerhetünk a műveletek végrehajtása körül felmerült nehézségekről is.

A Helytartó Tanács rendeletei, illetve a legfelsőbb helyről jött utasítások értelmében a népösszeírást évenként kellett megismételni, de a Helytartó Tanács még sem tartotta szükségesnek évről évre teljesen új összeírások foganatosítását, hanem kezdettől fogva azt az álláspontot fogadta el, hogy elegendő, ha az egyszer megejtett összeírásnak a hatóságoknál őrzött eredeti felvételi ívei az időközben előfordult változások figyelembe vételével az újabb időpontra vonatkozólag helyesbítettnek, olyformán, a mint ez már II. József idejében is történt. Ez az eljárás, mely mellett czélszerűségi okok szólnak, megfelelő lett volna, ha a törvényhatóságok a rectificatiót tényleg évenként eszközlik. De a mennyiben ezt elmulasztották s némelyik törvényhatóság 4—5, sőt több éven át nem törődött vele, a helyesbítés lehetősége sok esetben teljesen megszűnt. Már 1809-ben jelentették Csongrád vármegye conscriptorai,¹ hogy mivel öt év óta nem történt összeírás, az eredeti anyag teljesen elavult s a lakosságnak sűrű költözködése, a családoknak szétszakadozása, valamint a nevekben történt változások folytán helyesbítésre annyira nem alkalmas, hogy inkább egészen új összeírást eszközöltet, mivel ötven családot is lehet újonnan összeírni azon idő alatt, a mennyibe a régi felvétel alapján csak *egy* családnak felkutatása kerül; hozzájárul továbbá az is, hogy a népességnek társadalmi állás szerinti megoszlása ezen idő alatt annyi változáson ment keresztül, »hogy egyedül ennek leendő rendes elhelyeztetése sok időt és új munkát megkíván«. Hasonló értelemben irt fel

¹ Szegváron, 1809 márczius 8-ikán (Orsz. levéltár. 1809 fons 14. 65.)

1810-ben Szerém és Békés vármegye, 1812-ben Zala vármegye, 1819-ben Sopron és Veszprém vármegye, mely utóbbiakban 1811, illetve 1804 óta nem történt összeírás; Hont vármegyének 1818. évi január 19-én tartott közgyűléséből kiküldött bizottság pedig, melynek feladata volt, hogy »ezen összeírás megigazítására végezhető módokat kifürkészsze: minden kitelhető próbatételek mellett« is lehetetlennek találta a kívánt megigazítást, mivel — mint jelenti — »abba a helyzetbe jutottunk, hogy első elmulasztásunkkal a többiekre való nézve is végrehajthatatlanná tettük az összeírásbeli igazítást«,¹ mi okból a Helytartó Tanács sürgetése folytán egészen új összeírást kellett eszközölnie. Az összeírásnak ezen rectificatiója már azért is lehetetlenné vált, mivel egyes törvényhatóságok az 1805. évi első összeírás eredeti íveit nem őrizték meg, a mint jelenti ezt p. o. Mármaros vármegye 1812-ben s Nógrád 1810-ben, mely utóbbi különben kifogásul hozza fel az 1805. évi összeírásnak hibás voltát, holott valamennyi conscriptio közül ez volt a legtekélyesebb.

A törvényhatóságok közül egyesek tényleg törekedtek is arra, hogy a conscriptióknak kiigazítását lehetővé tegyék, de fáradozásukat nem sok siker kísérte. Győr vármegye 1818 február 5-én jelenti,² hogy az 1814. évi összeírás alkalmával a községek előljáróságainak olynemű utasításokat adott, hogy a népesség állapotában beálló változásokat jegyezzék fel és évenként terjeszszék be a szolgabiráknak; »azonban e jó szándék a megkivántató alkalmas tagoknak fogyatkozása miatt foganat nélkül maradván«, 1818-ban egészen újonnan kellett az összeírást megcsináltatnia. Bihar vármegye 1809-ben, tekintettel a négy évig nem folytatott összeírás rectificatiójával járó nehézségekre, »addig is, míg jövődöben annak jobb módját találhatná, oly rendelést tett, hogy minden gazda készítsen magának egy könyvecskét, melyben a helybeli pap az accrescentiát és decrescientiát időről-időre, valamint a matriculába írja be, a helység notáriussa pedig ugyanazon kis könyvecskébe a bíróval egyetértőleg írja a családok változását

¹ Hont vármegye felterjesztése 1818 febr. 23-án (u. o. 1819. 14. 14.).

² Országos levéltár 1818. fons 14, 47.

és minden idegeneket, melyről különös protocollumot is tartani köteles, hogy így, midőn a conscriptor megyen, ezen könyvecskéből és a papok által esztendőnként készíteni szokott animarum conscriptióból és matriculából az egész rectificatiót könnyebb móddal megtehesse». ¹ Mennyire valósult meg a vármegyei hatóságnak ez a terve, nem lehet megállapítani; kétségtelen azonban, hogy itt a népesedés nyilvántartásának oly érdekes kísérletével találkozunk, mely a XIX-dik század elején kívánt meghonosítani népesedési regisztereket, a minők a külföld egyes államaiban (mint Belgiumban, Németalföldön) csak félszázaddal később indultak meg s ugyanott máig is érvényben vannak.

A Helytartó Tanács egyes esetekben, midőn az eredeti összeírás anyaga már nem volt meg, tényleg megengedte, hogy a vármegyék egészen újonnan irassák össze a népességet mint p. o. 1809-ben Csongrád, 1810-ben Nógrád vármegye, egyébként azonban mindig azt az álláspontot foglalta el, hogy az újabb összeírások a réginek megfelelő kiigazítása által könnyen előteremthetők s ez összeírások ellen felhozott indokok ürügynél nem egyebek. 1820-ban p. o. azt írja Ung vármegyének, hogy kifogása »tekintetbe nem vétethetik, mivel majdnem minden, következésképen a legnépesebb vármegyék is a nemtelen nép összeírásáról elkészített sommázatjaikat a rendelt módon már régen beküldötték és eszerint megmutatták, hogy a tisztviselők ezen munkát a felsőbb parancsolatok teljesítésében bebizonyított buzgóságoknál fogva csakugyan véghez vihették; mind pedig azért, mivel magát is a munkálkodás módját tekintve, csak a már megtéetett összeírást kellett megigazítani, esztendőnként pedig minden familiában változások történni nem szoktak, és azok, a melyek történtek, könnyen feljegyeztethetők, hogyha a be- és kiköltözött személyeknek megtudása végett a helységek előljárói, a szülöttek és meghaltakra nézve pedig az egyházbéli előadások segítségül vétetnek, világos, hogy ezen munka a hivatalos foglalatosságoknak illendő és előllátó elrendeltetése után könnyen véghez vitetthe-

¹ Bihar vármegye felterjesztése 1809. febr. 20. (Orsz. ltár 1809. 14. 40.)

tik.«¹ Van azután még arra is eset, hogy a Helytartó Tanács egyik vármegyének (Varasd) megengedte, hogy az 1839. évre szóló összeírás eredményeit 1840-re is beküldje, mivel a vármegye lakosságában változás alig állott be.²

A Helytartó Tanács tehát nem ismerte el s — úgy látszik — sohasem értette meg kellőleg azon nehézségeket, melyek a népösszeírásoknak lelkiismeretes keresztülvitelével okvetlenül együtt jártak. Évről évre ismétlődtek ama panaszok, hogy a szolgabírák, kikre a nemtelenek összeírásának végrehajtása bízva volt, e munkát egyéb elfoglaltságuk mellett nem győzik. Számos törvényhatóság panaszkodik, hogy a dicális vagy adóösszeírások s az időnként előforduló egyéb összeírások mellett³ lehetetlen még a népösszeírásokat is véghezvinni; Bereg vármegye 1819-ben éppen kijelenti, hogy »minden dolgoknak olyatén módjai és határai vagynak, melyeken túllépni ártalmas. A teher is, a mely mértékben szaporodik, bizonyos, hogy az erő szinte azon mértékben kevesedik: méltán lehet azért félni, hogy szolgabíráink kötelességei szerfelett sokasítatván, a közdolgok folyamatja egyszerre elmetszetik«,⁴ miért is kéri, hogy ha e részben fogyatkozás fog tapasztaltatni, a felelősség alól felmentessék. A legnagyobb nehézség abban rejlett, hogy az összeírások eszközzésére rendelt szolgabírák vagy esküdtek a rájuk rótt munkát nem győzték, miért is már az első években beállott annak szüksége, hogy a törvényhatóságok más fizetett egyénekre bízzák az összeírások végrehajtását. Ez az intézkedés s a Helytartó Tanácsnak ezzel szemben való ellenállása a surlódások s a recriminációk végtelen lánczolatát idézte fel, mely nem egyszer az összeírások intézményének teljes meghiusulásával fenyegetett, mint erről még alább tüzetesebben lesz szó.

¹ A Ht. T. leirata Ung vármegyéhez, 1820. márcz. 7-én 6224. sz. a. (u. o. 1820. 14. 123.)

² Orsz. levéltár 1843. 14. 98.

³ Sok helyütt az volt a szokás, hogy a különféle összeírásokat egy időben párhuzamosan végezték el, így p. o. Pozsony vármegyének egyik felterjesztéséből kitűnik, hogy minden járásban a főszolgabíró végezte a rovásos vagy adóösszeírást, az egyik alszolgabíró a népösszeírást, a másik pedig a taksások összeírását. (Orsz. levéltár 1844. 14. 8.)

⁴ Felterjesztése 1819 június 21-én, 1098, sz. a.

Az összeírások végrehajtására alkalmas személyzet hiánya mellett még számos más gátló akadály merült fel; Sopron vármegye p. o. azt jelenti 1814-ben,¹ hogy a rendkívüli víz-áradások az utakat nagyon megrongálták s ezeknek megcsináltatásával a szolgabírák annyira el vannak foglalva, hogy »a nemtelenek összeírását, mely most szintén annyi munkába kerülne, mint mikor legelőször kezdődött, lehetetlen elvégezni«; Csongrád vármegye pedig 1819-ben arra hivatkozott, hogy Hódmező-Vásárhelyt a nagy sár akadályozza az összeírást, mivel ott kocsin járni lehetetlenség. A Helytartó Tanács nem fogadta el ezen kifogásokat, hanem »szoros felelet alatt« meghagyta az előbbi vármegyének,² hogy »félretéven minden helytelen marasztalást és késedelmességet«, az összeírást azonnal hajtassa végre. Még az 1838. évi nagy árvizet sem fogadta el Pest városa részéről mentségül, bár ez arra hivatkozott, hogy az árvíz okozta nagy pusztítások folytán a város tisztviselőire a hajléktalanná vált lakosság elhelyezésével és gondozásával oly nagy teher háramlott, mely idejüket teljesen igénybe veszi.³ Csakis kivételesen történt, hogy a Helytartó Tanács a vis major fellépését felismerve, az összeírások végrehajtásától elállott; ez történt p. o. 1831-ben, a midőn a kolera pusztításai folytán az ország északi és keleti részében több vidék körül lévén zárva, az összeírás keresztülvitele lehetetlenné vált.⁴ Tudomásunk van arról, hogy a Helytartó Tanács a 16 szepesi várost, Szatmár és Liptó s több más vármegyét az összeírás alól magasabb cs. k. parancs folytán felmentette, de jellemző, hogy e felmentés csak négy évvel később (1835) történt, oly időben, midőn az 1831. évre való összeírási anyag előteremtése úgysí merőben lehetetlen lett volna.⁵

¹ Sopron vármegyének 1814 szept. 24-én kelt felterjesztése. (Orsz. levéltár 1814. 14. 206.)

² 1814 október 2-án, 28.282. szám alatt.

³ Pest város felterjesztése 1838. július 14-én. (Orsz. levéltár 1838. 14. 68. a.)

⁴ 1814 október 2-án, 28.282. sz. a.

⁵ Szatmár vármegye 1835 márczius 5-én 734. sz. a. jelenti, hogy mivel »a dühösködő epemirigy ragadó nyavalya uralkodása mellett minden közösülések szorosan elzáratván és így tisztviselőink azon esztendőben (1831) az adózók népessége összeírását meg nem tehetvén, a kívánt

Ilyen nehézségek mellett a népösszeírások eredményeinek sok esetben fogyatékosoknak kellett lenniök. Nemcsak az összeírások első éveiben, de később is gyakoriak voltak az összeírásokba becsúszott hibák és a Helytartó Tanács nem egyszer volt kénytelen a felterjesztett summariumokat helyesbítés céljából visszaküldeni. A leggyakrabban kifogásolt hibák voltak a családok és házak, kivált pedig az előfordult születések és halálesetek számának hiánya, a katonáskodás alól felmentett egyénekre vonatkozó jegyzetroyat (Notabene) kitöltetlen volta, a férfiak részletezésének a hitfelekezet és kor szerinti kimutatástól való eltérése stb. Borsod vármegye 1819-ben jelentette¹ a Helytartó Tanácsnak, hogy a beérkezett összeírásban oly tetemes hibákat fedezett fel, melyek mellett tökéletes summariumot elkészíteni nem lehet; minthogy pedig a hibák éppen azok és olyanok, melyek miatt a Helytartó Tanács az 1810. évi összeírást visszaküldte volt, intézkedett, hogy a hibák az egyéni táblák előkeresésével igazíttassanak helyre. A negyvenes években foganatosított összeírások ellen gyakran merült fel panasz és kétségtelennek látszik, hogy ez időben az összeírások ügyét lanyhábban kezelték. Érdekes világot vet erre Bereg vármegye főjegyzőjének, Román Ferencznek, 1842 december 12-ikén az alispán elé terjesztett hosszú jelentése, melyben az 1840. évi összeírásra vonatkozólag a következő hibákat konstataulta: a felvidéki járásban az egyesült görögöket kimutatták ugyan, de a többi járásokban nem, a katolikusok száma — tudomása szerint — a kelleténél magasabbra van kimutatva, a férfiak egyes rovatainak összege nem egyezik a főössszeggel, ez pedig »a vármegyét compromissióba hozhatja, mert hiszen a rendeknek kell örködniök egyes tisztviselőik felett«. Hivatkozik arra, hogy a Tiszaháton 1040 ház és 1963 család van kimutatva s a népesség összege mégis 20.827. »Ez tehát — írja — páros a hihetetlenséggel, és vajjon nem kedvetlenül érintetik-e és nem árnyékoldalról tekintethetik a megye, midőn

összeírásnak most már 1835. esztendőben lehető kiegészíthetése nincs tehetségünkben,« mire a Helytartó Tanács felmentette az összeírás beküldése alól. (1835. 14. 44.)

¹ Felterjesztése a Helytartó Tanácshoz 1819. november 15-ikén 4445. sz. a. (1819. 14. 347.)

mégis 1841-ben már a házak száma 3646, a családoké pedig 4143. Hiszem ugyan, hogy a népesedési összeírás csak felületes, szójáték; de mégis az ellenkezőségek tárául vétetni és nevetség tárgyául tenni nem óhajtanám.» Az alispán ezen jelentés folytán szigorú intézkedéseket tett a hibás összeírás kiigazítása céljából, a rossz felvételt »lovaskatonával« rögtön visszaküldte a járási főszolgabírónak, a ki új felvételt eszközölt. Ily komolyabb természetű hibákról — ez egy eseten kívül — nem igen találunk említést az egykori iratokban; de ez az egy eset is arra int, hogy az ezen időből való összeírások eredményeit óvatossággal fogadjuk s csak akkor fogadjuk el helyeseknek, ha úgy magukban véve, mint az előző összeírásokkal való megegyezés alapján magukon hordják a megbízhatóság bélyegét.

Az összeírások végrehajtásának egyik nagy nehézsége és akadályja abban rejlett, hogy a törvényhatóságok nem rendelkeztek megfelelő összeíró egyénnel, sem pedig az nem volt végleg megállapítva, hogy tulajdonképen kinek kell az összeírást végrehajtania. E kérdés körül végtelen hosszú tárgyalások folytak s a törvényhatóságok és a Helytartó Tanács között se hossza, se vége nem volt a surlódásoknak. Okozta e surlódásokat és ellentéteket az a körülmény, hogy a Helytartó Tanács maga sem foglalt el e kérdésben következetesen ugyanegy álláspontot, hanem ismételten változtatta nézetét. Az első népösszeírás alkalmával ugyanis 1803 szeptember 6-ikán kelt 17.270. számú és 1804 június 26-dikán kelt 13.928. számú rendeleteiben megengedte, hogy az összeíráshoz a törvényhatóság rendes hivatalnokain kívül más egyének is alkalmaztathassanak, nevezetesen hogy a főispán elnöklete alatt minden járásra 2—2 conscriptor választassék, ki munkáját napidíj mellett együttesen (nem külön-külön) végezze. Mi sem természetesebb, mint hogy a törvényhatóságok a későbbi összeírások alkalmával — hivatkozva az idézett rendeletekre — ugyanígy akartak eljárni. A Helytartó Tanács azonban egyszerre megváltoztatta korábbi álláspontját s hivatkozva arra, hogy a népösszeírás évről évre ismétlődő közigazgatási művelet, a meghatározottabban kijelentette, hogy az összeírások végrehajtása a törvényhatósági hivatalnokok rendes teendői közé tartozik s

ez okból a törvényhatóságok házi pénztárát külön összeíró személyzet költségeivel megterhelni nem szabad. Hiábavalók voltak a törvényhatóságok felterjesztései, melyekben többek között (mint Sopron vármegye) hangsúlyozták, miszerint a jövőre nézve amúgy is intézkedtek, hogy a járásbeli szolgabírák a népesség változásait feljegyezzék, de mivel most (1808-ban) több év változásait kell feljegyeztetni és ezen munka sok időt igényel, a szolgabírák egyéb hivatalos teendőik mellett nem képesek a népösszeírás végrehajtására, engedné meg tehát a Helytartó Tanács, hogy ez alkalommal más, felfogadott egyénekre ruházhassák az összeírás tisztét;¹ a Helytartó Tanács hajthatatlan maradt. Midőn azonban mind gyakoribbakká váltak a törvényhatóságok egyértelmű jelentései, hogy a tisztviselők nem képesek az összeírás eszközlésére s az összeírás műveletének sikere kockán forgott: a Helytartó Tanács 1808 december 12-én 25.651. számú rendeletében kimondotta, hogy »a populáris conscriptio a magistratualis tiszteknek rendes kötelességéhez tartozik és így szükség, hogy azok által vitetessen véghez a dicalis conscriptio alkalmazásával és csak azon esetben bizattathasson másokra mérsékelt diurnum mellett, hogy ha azok teljességgel reá nem érnének, ezen rendkívül való környüállás pedig azonnal bejelentettessen.«² E rendelet következtében 1809-ben tömegesen jelentették a törvényhatóságok, hogy tisztviselőik — a nemesi felkelés okozta rendkívüli megterheltetésöknél fogva is — nem képesek a conscriptio végbevitelére, minek folytán a Helytartó Tanács kénytelen volt (1809 márczius 28-án 6832. sz. a. kelt rendeletével) számos törvényhatóságnak megengedni, hogy 3 forint napidíj mellett külön összeírókat fogadjanak fel, utóbb azonban Borsod vármegye eljárásával szemben, mely a táblabírákat és tiszteletbeli esküdteket küldte ki összeírókul, hangsúlyozta, hogy e munkára »kevesebb számú napi fizetésekkel kiküldendő személyeket is lehetne igénybevenni«.³ A Helytartó Tanács e mellett csak azt kötötte ki, hogy az

¹ Sopron vármegye felterjesztése 1808 június 20-án. (Orsz. levéltár 1808. 14. 29.)

² Országos levéltár 1809. 14. 40.

³ U. o. 1809. 14. 20.

összeírás gyorsan fejeztessék be és hogy történjék gondoskodás arra nézve, nehogy a conscriptorok napidíjaik szaporítása céljából munkájukat indokolatlanul nyújthassák. Ebben a tekintetben érdekes Bihar vármegyének felterjesztése,¹ melyben tudatja, hogy úgy mint 1804-ben, most is (1809-ben) 50 családnak »conscribálását vagy rectificatióját veszi egy diurnumba s attól fizet a conscriptoroknak 3 forintot«; a Helytartó Tanács ehhez hozzájárult, sőt beleegyezett abba is, hogy Sopron vármegye 1811-ben, a nagy drágaságra való tekintettel, 4 forintot szavazzon meg összeíróinak.

Ílyformán érthető, hogy az összeírások költségei egyes vármegyékben, melyek jobban fizették conscriptoraikat, tetemes összegre rúgtak. Még Bereg vármegyében is, mely 1811-ben csak 2 forintnyi napi diurnumot fizetett a kiküldött hét deputátusnak, 2792 forintra rúgott a költség, mivel az összeírás 698 munkanapot (mindegyikre két egyént számítva) vett igénybe. Ez okból a vármegye azon kérelemmel fordult a Helytartó Tanácshoz, engedné meg, hogy ezentul hat táblabíró nevezhessen ki ezen összeírásokra, állandóan 300 forint fizetéssel, mi jelentékeny költségmegtakarítással járna. Hasonló előterjesztéssel járult 1815-ben Pestmegye is a Helytartó Tanács elé², azt kérelmezve: »hogy az Ő Felseége által a conscriptorok számára kegyelmesen resolvált diurnumok helyett minden járásbeli conscriptornak inkább általjában valami summa exassignáltathasson és részökre minden járás számára 500 forint oly formán fizettessék ki, hogy 400 firt maguknak a conscriptoroknak, 100 forint pedig a melléjük veendő íróknak adattassanak«, a mi az egész vármegyére nézve 2500 forintnyi költséget okozna, tehát kevesebbet, mint a mennyire az eddigi napidíjak rúgtak. Borsod vármegye még tovább ment Bereg és Pest vármegyéknél; kimutatván ugyanis, hogy az összeírás négy év alatt 9363 forintba került,³ egyenesen azt javasolja, hogy az összeírás okozta munkatöbbletre való tekintetből a

¹ 1809 április 10-én. (1809. 14. 97.)

² 1815. december 18-án. (1816. 19. 14.)

³ Még pedig az 1808/9. évi összeírás 2653 firtba, 1809/10. évi 3292 firtba, az 1813/14. évi 378 firtba és az 1814/15. évi 3044 firtba. (Orsz. levéltár 1816. 14. 43.)

tisztviselők száma szaporíttassék, nevezetesen járasonként egy alszolgabíróval és egy főesküdtel több választassék.¹ A Helytartó Tanács azonban egyik javaslatához sem járult hozzá, mivel a felterjesztésből úgy vette ki, hogy a tisztviselők egészen el akarják magukról hárítani az összeírás munkáját, melyet pedig csak azon esetben volna szabad más egyénekre bízni, ha a tisztviselők egyáltalában nem győzik e munkát; mivel pedig nézete szerint a már meglevő összeírásnak a jövőben való kiigazítása annyi munkát nem okozhat, »hogy azt a tisztviselők, kiváltképen ha a dicális conscriptio munkájával egyetemben vennék elő, végbe ne vihetnék«,² minden ily szervezéstől megtagadta a jóváhagyását.

Hogy a népösszeírás egyes vármegyékre mily tetemes költséget rótt, a következő adatokból ítélhető meg: Pozsony vármegyében 1819-ben 912 napi munkát okozott az összeírás, a mi 2 és 3 forintos napidíj mellett 4680 forintnyi költséget igényelt. Csongrád vármegye ugyanakkor 8 személylyel iratta össze a megyét, kik párosan együtt dolgozván, 1628 napi munkát végeztek 4884 forint költségen. Csanád vármegye 1819-ben 1491 forintot fizetett conscriptorainak. Temes vármegye 1818-ban 6687, 1819-ben 7125 és 1820-ban 3606 forint napidíjat fizetett ki. A Helytartó Tanács ezen nagy költségeket nem ismerte el. A törvényhatóságok hiába hivatkoztak az 1809. évi 6832. sz. és az 1814. évi január 4-kén kelt 200. számú rendeletre, melyek külön összeírók felfogadását engedélyezték s a melyek alapján egyes vármegyék (mint p. o. Sopron) mindig napidíjak mellett végeztették az összeírásokat. A Helytartó Tanács egyenesen a már kifizetett napidíjak visszatérítésére utasította a törvényhatóságot s midőn ez az utasítás sok eredménnyel nem járt, a közgyűlés elnökét tette felelőssé s kötelezte a megtérítésre, a kinek elnöklete alatt a törvényhatóság külön napidíjakat megszavazott.³ Helyesen jegyezte meg erre Heves és Külső-Szolnok vármegye, hogy »gyűléseink előlülői velünk együtt egy testet formálván, tőlünk semmiképen

¹ 1819. május 18-án 1720. sz. a. (1819. 14. 281.)

² Borsod vármegye felterjesztése 1816. febr. 13-án 4206. sz. a. (1816. 14. 43.)

³ Helytartó Tanács leirata 1823. márcz. 4-én 5283. sz. a.

el nem választathatnak, különben is pedig nekik hatalmukban nem állana, hogy a közakarattal megállapíttatni kívánt végzéseket egyes voksaikkal meggátolhassák, de egyébiránt is ezen kegyelmes parancsolat a vármegyének törvényes hatalmát megszorítaná»,¹ miért is ezen rendelet megváltoztatását kéri. A Helytartó Tanács ennek daczára is szigoruan ragaszkodott ahhoz, hogy a conscriptió a tisztviselők rendes munkái közé tartozik, melyet a házi pénztárnak minden megterhelése nélkül kell elvégezni s ezt 1819. évi február 26-án kelt 2481. számú, valamint 1820. évi február 22-ikén 5152. sz. a. kelt rendeletében újból hangsúlyozta, a Királyi Cancellária pedig 1823. márczius 4-ikén 5283. sz. a. ugyanily értelmű rendeletet bocsátott ki.

Részint a felmerült tényleges nehézségek, részint az összeírások törvényessége iránti aggodalmak s egyes törvényhatóságok ellenállása következtében az összeírások rendszerint elkésve érkeztek a Helytartó Tanácshoz, mely is ismételve szigorú rendeletekben utasította a késedelmes törvényhatóságokat kötelességük teljesítésére. Hogy a dorgáló leiratok nem voltak indokolatlanok, kitünik abból, hogy p. o. 1812 elején még 36 vármegye és 16 város volt hátralékos az 1810. évi összeírás beküldésével, 1813. szeptember 12-dikén pedig az 1810. évről még 30 vármegye és 12 város, 1811-ről 45 vármegye és 40 város, 1812-ről 45 vármegye és 43 város összeírása hiányzott. Efféle 3—4 évi s hosszabb késedelmek később is gyakoriak voltak, sőt megtörtént p. o., hogy a Helytartó Tanács 1836-ban sürgette — bár tévesen — Fejér vármegye 1822. évi conscriptiójának beküldését, Hont vármegyétől pedig 1837-ben követelte be az összeírásokat 1831-ig visszamenőleg. Ezekre a meddő sürgetésekre az Udvari Cancellária kényszerítette a Helytartó Tanácsot, mely ily késedelem esetén a maga részéről szívesen lemondott volna a már alig elkészíthető összeírások beküldéséről, sőt 1835-ben egyenesen azzal a kérelemmel fordult Ő Felségéhez, hogy állna el az 1830. évi summariumok

¹ Heves és Külső-Szolnok vármegye felirata 1823. jún. 30. (Orsz. levéltár 1823. 14. 250.)

bekérésétől; de a király nem fogadta el a Tanács érveit és tovább is követelte a hiányzó főösszesítés felterjesztését, mely végre csakugyan el is készült. Később maga az Udvari Cancellária is belátta, hogy ily idejőket mult s immár el sem készíthető kimutatások sürgetése mennyira céltalan, a miért is ebből kifolyólag a Helytartó Tanács 1840-ben¹ az 1838-iki összeírás beküldését, »melynek most már hasznát venni sem lehetne, többé nem kívánván,« csak az aktuális 1840. évi eredmények felterjesztését követelte.

A pirongató rendeletek, melyekben a Helytartó Tanács az összeírások beküldése tekintetében késedelmeskedő törvényhatóságokat kötelességük teljesítésére szorította, sokszor rossz vért szültek azért, mert nem egyszer oly törvényhatóságok is részesültek ily megfeddésben, melyek kötelezettségüknek amúgy is pontosan megfeleltek. Tolna vármegyétől p. o. 1831-ben követelte az 1829. évi összeírás eredményeinek beküldését, holott a vármegye azt már két ízben is beküldötte volt;² Fejér vármegyének 1827. évi 6299. sz. a. azt írta a Helytartó Tanács, hogy az összeírás alól fel nem menthető, holott a vármegye sohasem kérte ezt.³ 1823. július 29-ikén 19.124. sz. a. rendeletével megfenyegette a Helytartó Tanács a törvényhatóságokat, hogy, mivel az 1821. évi conscriptio sommázatában a népesség szaporulatát és fogyását feltüntető rovatok több törvényhatóság részéről üresen hagytak, a hanyag tisztviselők »hivataluktól és fizetésüktől való felfüggesztés fenyétéke alatt« szoríttassanak nagyobb pontosságra. Zala vármegye erre 1824. február 16-án kelt felterjesztésében⁴ jogos megütközését fejezte ki azon, hogy »ilyes csekély hibáért« ily súlyos büntetés alkalmaztassék, annál is kevésbbé, mivel a vármegye által beküldött kimutatás hibátlan lévén, a dorgálás őt meg sem illeti, — a mit a Helytartó Tanács is kénytelen volt elismerni.⁵ Hasonló

¹ 1840. okt. 20-án 34.135. sz. a. (Orsz. levéltár 1840. 14. 128.)

² Helyt. Tanács leirata. 1831. évi 9811. sz. és Tolna vármegye felterjesztése. (Orsz. levéltár 1831. 14., 48. és 71.)

³ Orsz. levéltár 1827. 14. 125.

⁴ U. o. 1824. 14. 126.

⁵ Helyt. Tanács leirata 1824. ápr. 22-én 9485. sz. a. (u. o. 1824. 14. 126.)

felháborodás vezethette Borsod vármegyét, midőn 1826. augusztus 21-ikén 2796. sz. a. arra kéri a Helytartó Tanácsot: »hogy felsőbbi meghagyással öszveköttött pirongettatást, vétéknek vagy hibának kelletvén megelőzni, a semmi vétket vagy hibát el nem követett Jurisdictiók pedig megpirongettatást tsak ugyan nem érdemelvén, az elkövetett, vagy ezután elkövetendő hibák eseteiben, tsak az azon hibát elkövetett Jurisdictiók, nem pedig általában minden Jurisdictiókat méltóztasson megfeddeni.«¹

Az összeírások alapjául szolgáló felvételi vagy összeíró ívek latin nyelven voltak kiállítva és az összeírás művelete egészben latin nyelven eszközöltetett. A törvényhatóságok nagy része azonban már a XIX-ik század elején magyar nyelven levelezett a Helytartó Tanácssal, mely válaszait is részben latin, részben magyar nyelven küldötte le. 1832-ben látjuk először, hogy egyes törvényhatóságok az összeírási íveket is magyar nyelven kívánják kiállíttatni. Borsod vármegye volt az első, mely 1832. november 23-án 3794. sz. a. felir a Helytartó Tanácshoz: »hogy mivel az utóbbi országgyűlésen eszközöltetett és a nemzet érzéseit tolmácsoló törvény értelme a hazai nyelvnek a közigazgatás minden ágaiban való behozatalát megengedte, annak mentől szélesebbre leendő kiterjedését a nemtelenek népessége és az adóbéli tárgyak összeírásaira szolgáló táblák, jegyzékek deák felülírásainak magyar nyelvre leendő általtétele kegyelmesen kegyesen leendő elrendelésével is hathatósan előmozdítani és azokat eszerént elkészítve, hozánk leküldeni méltóztasson.«² A Helytartó Tanács azzal válaszolt, hogy a magyar nyelvű táblázatok már munkában vannak, addig is azonban, míg ezek elkészülnek, szabadságára hagyja a törvényhatóságnak, hogy a latin táblázatokba is magyar nyelven iktassa be a népességet.

A magyar nyelvű táblázatok azonban — úgy látszik — soká nem készültek el, mert 1835-ben Veszprém vármegye is megsürgette a magyar táblázatok, és 1836. márczius 15-ikén Szatmár vármegye a következő felterjesztésben szorgalmazta

¹ Orsz. levéltár 1826. 14. 234.

² U. o. 1833. 14. 7.

a latin tabellák kiküszöbölését: »Megyénkben mind a köz-kormányt, mind a törvénykezést illető tárgyak egyedül magyar nyelven folytatnak; mint ez magyar létünkben és törvényeinkből természetesen következik. Ily körülményben néminemű tartságot okoz dolgainkban, hogy a népösszeírás, rováskules, himlőoltás stb. tabellái mind eddig latin nyelven készítve küldettek hozzánk. Tartozó nagy tisztelettel kérjük ezért cs. kir. Fenségedet és a nagyméltóságú Helytartó Tanácsot, hogy jövőre magyar nyelven készítendő tabellák leküldésével bennünket megörvendeztetni méltóztasson.«¹ Tényleg csak 1836. és 1837. évektől kezdve találunk magyar nyelven fogalmazott népösszeírási táblázatokat, de ezek mellett latinok is fordulnak elő, sőt egyes helyeken német nyelven szerkesztett felvételi minták is vannak használatban.

Az összeírásokhoz szükséges mintákkal a Helytartó Tanács látta el a törvényhatóságokat a szükségletnek megfelelően, de sokszor késedelmesen küldötte el a kívánt mintákat, úgy hogy egyes törvényhatóságok azzal védekeztek, hogy minták hiánya miatt nem foganatosíthatják az összeírást. Volt rá eset, hogy még a bécsi Udvari Cancellária is szükségét látta annak, hogy a Helytartó Tanácsot a felvételi íveknek kellő időben való szétosztására figyelmeztesse, nehogy a törvényhatóságok a minták hiányát használhassák fel ürügyül az összeírás megtagadására. Daczára ennek, a Helytartó Tanács nem mindig látta el a törvényhatóságokat annyi mintával, mint a mennyire szükségük volt. Vannak rá példák, hogy egyes vármegyék a kért példányszámnak csak a felét kapták meg, így p. o. Torontál vármegye 1837-ben 45.000 egyéni ív (Phylera A) helyett csak 24.000-et, Bihar vármegye 1815-ben 80.000 helyett csak 20 ezret kapott s a hiányzó példányokat csak jóval később vette kézhez. A minták késedelmes szétküldése arra indította Sopron vármegyét, hogy 1845-ben hajduját, Kovács Jánost Budára küldje »a nép- és rovatos ívek átvételére«, hogy »biztos alkalom által« hozassa el a kívánt tabellákat.

A Helytartó Tanács — úgy látszik — azért takarékoskodott annyira a mintákkal, mivel azt hitte, hogy az össze-

¹ Orsz. levéltár 1836. 14. 46.

írási ívek, melyek egyuttal a népességnek nyilvántartására is voltak berendezve, hosszabb ideig maradhatnak használatban. A gyakorlatban azonban az évről évre való javítások, törlések és pótlások folytán (az »evidenciális revíziók alatt«) az összeírási íveknek üresen hagyott részei csakhamar annyira megteltek bejegyzésekkel, hogy azokat újabb összeírásokra már nem lehetett felhasználni. Sok vármegye ki is jelentette, hogy könnyebben és szívesebben rendez teljesen új összeírást, mintsem hogy a régi nyilvántartási anyagból állapítsa meg a népesség számát.

A népösszeírások beterjesztésének módjáról a következőket említhetem:

Az 1802. évi II. törvényczikk által elrendelt első népösszeírás megbízható módon való keresztülvitele czéljából az 1804. évi június 19-ikén 13.908. sz. a. kelt rendelet meghagyta, hogy minden vármegye egy-egy községnek, minden városi törvényhatóság pedig egy-egy városrésznél vagy utczának próbaösszeírását előzetesen küldje fel a Helytartó Tanácshoz, hogy ez meggyőződhessék arról, vajjon az összeírás helyes alapon indult-e meg és jól értelmezik-e az összeíró közegek az utasításnak elég szövevényes rendelkezéseit. A Helytartó Tanács számvevősegi osztálya ezen próbaösszeírásokat átvizsgálta, sok felfogásbeli hibákat talált bennök és ezeknek megmagyarázásával a felvétel eredményeit tartalmazó íveket ismét visszaküldte a törvényhatóságoknak. Csak midőn a Helytartó Tanács ily úton megbizonyosodott arról, hogy az összeíró közegek feladatukat helyesen fogták fel, indult meg a tulajdonképeni felvétel. De a felmerülő nehézségek mellett, különösen a nagy kiterjedésű vármegyékben, az összeírás nem fejeződött be a rendeletileg megállapított határidőig, t. i. 1804. év végéig, hanem 1805-be is átnyúlt. Még ez évi február 2-ig csak négy vármegye és 16 város küldötte volt be az összeírás sommázatát, miért is a Helytartó Tanács február 5-ikén 2837. sz. a. körlevélben sürgette a hátralékos törvényhatóságokat az összeírás beküldésére. De a törvényhatóságok kimutatásai oly lassan érkeztek be, hogy a Helytartó Tanács csak október 8-ikán terjeszthette fel Ő Felségéhez az országos főösszesítést.

A későbbi összeírások alkalmával ily próbafelvételek már nem történtek, de azért a már fentebb említett nehézségek

nem hiányoztak és a népösszeírások eredményeinek beküldése gyakran szenvedett tetemes késedelmet. Az összeírás eredményeinek felterjesztése egyébként később is oly módon történt mint 1805-ben. A legtöbb város és vármegye csak az összeírás végösszegeit — melyek a mintában *egy* sort foglaltak el — terjesztette fel, a vármegyék egy része azonban járasonként mutatta ki az eredményeket, sőt nem hiányoztak olyanok sem, melyek az összes eredményeket községenként közölték a Helytartó Tanácscsal. Ezek az összeírások legbecsesebb eredményei. A városi törvényhatóságok egy része városrészenként, némelyek — mint Trencsén — utcánként, egyesek (mint p. o. 1811-ben Zágráb, 1844-ben Ruszt) éppen házankénti kimutatásban terjesztették be az összeírás eredményeit. Ily házankénti kimutatás maradt meg fővárosunk levéltárában Buda váráról az 1819. évből, melynek eredményeit már más helyen ismerttettem.¹

A Helytartó Tanács számvevősége (exactoratus) az összeírások táblázatait, illetve sommázatait, a népesség növekedését és apadását feltüntető táblával együtt vizsgálat alá vette s a mennyiben hibákat talált, azokat kiigazítás céljából visszaküldte. Ez a felülvizsgálat csak formális volt s tisztán a végeredményeknek maguk közt való egyezéseire terjedhetett ki, mivel a számvevőség az eredeti felvételi anyagot sohasem látta s így az anyag érdemleges felülvizsgálatába nem bocsátkozhatott. A törvényhatóságok részéről beküldött be- és kívándorlók jegyzékei tárgyalás végett a Helytartó Tanács közigazgatási osztályához tétettek át. A számvevőség az összes beérkezett törvényhatósági kimutatásokból elkészítette az országos főösszesítést (generale summarium) s azt mellékleteivel együtt a Helytartó Tanácsnak mutatta be, egyuttal jelentést tett arról is, hogy az összeírás óta letelt évekből² mely törvényhatóságok kimutatásai nem érkeztek még be.

A Helytartó Tanács az országos főösszesítést Ő Felsőgéhez, illetve a M. kir. Udvari Cancelláriához küldte fel; s

¹ Dr. Thirring Gusztáv: Buda népessége a tizenkilenczedik század elején. (Fővárosi Statisztikai Havi Füzetek, 334. szám. (1901. márczius.)

² Az országos főösszesítés t. i. mindig csak két-három évvel később készült el, mint a mely évre a főösszesítés eredményei vonatkoztak.

ezzel együtt terjesztette fel az előző évi összeírással való összehasonlítás eredményét (Bilanx), a be- és kivándorlottak jegyzékeit, a törvényhatóságok területén tartózkodó külföldi honosok jegyzékét, végül pedig az összeírás éve óta esedékes összeírások beküldésével hátralékos törvényhatóságok jegyzékét. Ez az utóbbi különösen azért volt fontos, mivel a törvényhatóságok késedelme miatt az országos főösszesítés összeállítása mindig csak nagyon elkésve történhetett meg. Az 1805. évi összeírás az egyedüli volt, melyet a Helytartó Tanács még az összeírás évében terjeszthetett Ő Felsége elé; a későbbiek mindig csak két, három, utóbb négy, öt, sőt hat évi késedelemmel kerültek Ő Felsége színe elé, oly időben tehát, midőn az összeírások aktuális értékeket már teljesen elveszítették volt s jóformán már csak történelmi becses birtak. Az alábbi felsorolásban összeállítottam azon adatokat, melyeket az országos főösszesítéseknek a király elé való terjesztését illetőleg feltalálnom sikerült. Ezek szerint a Helytartó Tanács a király elé terjesztette

az 1805. évi összeírás eredményeit				1805 október 8-án,
» 1818.	»	»	»	1819 december 14-én,
» 1819.	»	»	»	1821 április 10-én,
» 1820.	»	»	»	1822 február 24-én,
» 1821.	»	»	»	1823 június 3-án,
» 1822.	»	»	»	1824 június 1-én,
» 1823.	»	»	»	1825 április 19-én,
» 1824.	»	»	»	1826 február 14-én,
» 1825.	»	»	»	1828 február 2-án,
» 1826.	»	»	»	1829 július 28-án,
» 1829.	»	»	»	1832 május 19-én,
» 1831.	»	»	»	1836 június 7-én,
» 1832.	»	»	»	1838 május 1-én,
» 1838.	»	»	»	1840. év folyamán.

Arra vonatkozólag, hogy az Udvari Cancellária miként értékesítette ezen elkéssetten bemutatott összeírásokat, közelebbi tudomásom nincsen. Az összeírások eredeti rendeltetésöknél fogva a katonai szolgálatra alkalmas népesség számának meg-

állapítására voltak valók, de alig képzelhető, hogy azon nagy késedelemnél fogva, melylyel felterjesztettek, e célra gyakorlatilag értékesíteni lehetett volna. Az Udvari Cancellária leirataiból csak annyi tűnik ki, hogy Ő Felsége a felterjesztett kimutatást tudomásul vette s azután az iratokat a Helytartó Tanácsnak visszaküldette. Úgy látszik tehát, hogy az összeírások felterjesztésének gyakorlati rendeltetése nem volt s inkább csak az volt a célja, hogy a Király az ország népességének évről évre való alakulásáról, a növekedésről és apadásról és a vándorjelenségekről tudomást szerezhessen. Hogy vajjon ezen tudomásvétel alapjául szolgált-e a népesség javát célzó kormányzati intézkedésnek, arra nézve az átvizsgált levéltári anyag alapján nem nyilatkozhatom; csakis annyi konstatálható, hogy a be- és kivándorlottak jegyzékeit, valamint a külföldi honosok lajstromait megküldötték az érdekelt törvényhatóságoknak, melyek az elköltözött honosaikról nyilvántartást vezettek, s ezt az évenkénti újabb összeírások eredményei alapján évről évre helyesbítették. Az összeírásnak ezen függelékes részei tehát tényleg közigazgatási célokra szolgáltak, magának a népösszeírásnak azonban csak számbeli végeredményei kerültek tudomásra, míg az egyénenként haladó eredeti összeírási anyag, mely a törvényhatóságok kezében maradt, közvetlenül nem szolgálhatott közigazgatási célok vagy feladatok megvalósítására.

VI. A népösszeírásokkal kapcsolatban végrehajtott egyéb összeírások.

A rendes nemtelen népösszeírással több kisebb összeírási művelet végrehajtása is volt összekapcsolva, mint az idegenek összeírása s a be- és kivándorlottak jegyzékbe vétele. Az *idegen honosok összeírására* vonatkozólag a Helytartó Tanácsnak 1805. évi márczius 26-án 7340 sz. a. és 1806. augusztus 21-ikén 19.830. sz. a. kelt rendeletei adták meg a kellő utasítást. A népösszeírás természetszerűleg kiterjedt az országban élő idegenekre is, de az említett rendeletek értelmében az idegeneknek még egy külön névszerinti jegyzékét kellett össze-

állítani és a Helytartó Tanácshoz felterjeszteni. Ebben a jegyzékben fel kellett tüntetni az idegenek szülőhelyét (a községet, kerületet és országot), de mivel a törvényhatóságok egy része csak a születés országát vagy kerületét jegyezte be, a Helytartó Tanácsnak és az Udvari Cancelláriának ismételve kellett ez irányban utasításokat és rendeleteket kibocsátania; így 1807. évi július 14-ikén 14.760. sz. a.¹ és 1810. évi október 23-ikán 22.808. sz. a., de az idegenek jegyzékének beküldése még sok kifogásra adott okot. Különösen gyakori volt az a panasz, hogy a jegyzékek néhány évi késedelemmel jutnak az osztrák tartományok kormánysszékeinek birtokába, minek következtében alig lehet már hasznukat venni. Ilyen értelemben írt át 1827-ben a gráci gubernium is, melynek átiratát a Függelékben (28. sz. alatt) közlöm.² A Helytartó Tanács ennek következtében 1827. február 13-án kelt 4045. sz. körrendeletében újból sürgette a jegyzékek pontos és gyors beküldését, de nem sok eredménnyel.

Az idegen honosok lajstromai a szabályok értelmében latinul voltak fogalmazva, mivel a M. k. Udvari Cancellária a jegyzékeket a külső tartományi kormánysszékekhez küldte meg. Egyes törvényhatóságok azonban magyar nyelven készítették el a lajstromokat, melyeket az osztrák hatóságok meg nem értvén, a Helytartó Tanács útján visszaküldötték a vármegyéknek. A Helytartó Tanács ismételve szorgalmazta a jegyzékeknek latin nyelven való kiállítását és 1824. december 27-ikén az Udvari Cancellária is adott ki (16.546. sz. alatt) kegyelmes leiratot, mely ezen »consignationnak« latin nyelven való megszerkesztését írja elő. Ezek a rendeletek ismételve adtak okot a törvényhatóságoknak, hogy ellenök felszólaljanak, még pedig főleg azért, mivel az osztrák hatóságok nem latin, hanem német nyelven leveleztek velök. Győr vármegyén kívül főleg Veszprém szállt síkra a magyar nyelv érdekében s 1825-ben ily értelemben írt fel a Helytartó Tanácshoz³: »Egész készséggel teljesítjük ezen parancsolatot, ha a szomszéd

¹ Circulare circa Consignationem Extraneorum in futuro exactius conficiendam.

² Orsz. levéltár 1827. 14. 51.

³ U. o. 1825. 14. 174.

örökös tartományok velünk is deák nyelven fognak levelezni. De nyelvünk, nemzetünk megalacsonyítása nélkül nem tehetjük azt, hogy amidőn ők anyai nyelvükön irnak nekünk, mi akkor anyai nyelvünk elmellőzésével deák nyelven feleljünk nekik. Alázatosan könyörgünk tehát, méltóztassék azt kegyesen eszközölni, hogy ha nem akarják a szomszéd tartományok azt, hogy nekik anyanyelvünkön, melyet nem értenek, írjunk, ők is nekünk anyanyelvükön ne irjanak, melyet érteni nem tartozunk, hanem legyen köztünk egy diplomatica nyelv, a megholt, de eléggé nem becsülhető deák nyelv.« A Helytartó Tanács a vármegyének ezen óhaját a legmagasabb helyre fel is terjesztette (6963. sz. a.), de hogy milyen eredménnyel, erről tudomásom nincsen.

A törvényhatóságok az idegenek összeírását a nemtelen népösszeírás eredményeivel együtt küldötte fel a Helytartó Tanácshoz, ez pedig az idegenek lajstromát az országos főösszesítés bevárása nélkül egyenként terjesztette fel Ő Felségéhez. Ezen lajstromokkal együtt a *be- és kivándorlottakról* is készültek kimutatások. Ezek a jegyzékek név, foglalkozás, kor és hitfelekezet szerint mutatták ki az egyes törvényhatóságok területére beköltözött vagy onnan elköltözött egyéneket és így becses adalékokat nyújtanak a hazánk és Ausztria közti népcsere ismeretéhez a XIX-ik század első felében. Egyes törvényhatóságokról ily jegyzékek nagy fasciculusokban maradtak fenn, de az egész országra vonatkozó főösszesítés is megmaradt néhány évről, így 1816, 1818, 1821, 1822, 1823, 1833, 1838, 1841, 1842 és 1843 évekről, még pedig törvényhatóságonkénti részletezéssel. Ezen jegyzékek leginkább az örökös német és olasz tartományokból bevándorlottakra vonatkoznak, kik kétfelé választva vannak kimutatva: t. i. mint bevándorlottak és mint már hosszabb idő óta ott tartózkodók (commorantes).¹ A kivándorlók számbavétele — úgy látszik — már akkor is nagyobb nehézségekbe ütközött, erre enged legalább következtetni a kimutatott kivándorlóknak sokkal kisebb száma. A nehézségek leginkább azon sűrű hullámmásban rejlettek,

¹ Mint látható, a kettéválasztás nem felel meg a népösszeírás eredeti felvételi mintájának, melyben a letelepedettekkel (domiciliati) szemben a rövidebb idő óta ott tartózkodók (commorantes) állanak.

melyek egyes határszéli vármegyék népességében bizonyos külső okok befolyásánál fogva észlelhetők voltak. Mármaros vármegye p. o. 1818. július 17-én jelenti,¹ hogy mivel a több év óta folyton tartó és különösen a legutóbbi években erősen uralkodó éhínség (»kenyérzsúki«) miatt igen sokan költöztek, de csak ideiglenes kenyérkereset céljából, Galicziába és Bukovinába, viszont ideiglenes bevándorlás is áll fenn: ennél fogva a ki- és bevándorlás tényleges nagyságát megállapítani alig lehet. Ilyenféle nehézségek miatt néhány törvényhatóság már korábban is adós maradt a kimutatásokkal, miért is az Udvari Cancellária 1815. évi szeptember 15-ikén 11.990. sz. alatt a Helytartó Tanácsot erélyesen utasította, hogy számvevőségével évről évre készíttesse el a be- és kivándorlók táblázatát.

1836-ban a be- és kivándorlók feljegyzésére új mintát léptetett életbe a Helytartó Tanács, még pedig magyar és latin nyelven (lásd a Függelékben a 29. és 30. szám alatt). Ez a minta az illető egyének vezeték- és keresztnévén kívül a származás helyét, korukat, vallásukat, családi állapotukat, foglalkozásukat (»életnemüket«), tartózkodásuk helyét és igazoló okmányaikat kérdezte ki és így igen becses és gazdag anyagot gyűjtött össze, mely a vándorló néprétegek személyes viszonyaiba mély bepillantást enged.

Végül még egy harmadik összeírási műveletről kell említést tennem, mely a népösszeírásnak mintegy kiegészítő részül tekinthető, bár nem tartozott hazai törvényhatóságaink hatáskörébe: t. i. a *külföldön élő magyar honosok összeírásáról*. Az Ausztriában élő magyar honosokat évenként irták össze, de az országos levéltárban csak néhány évről vannak meg az erre vonatkozó lajstromok, testes nagy csomókban. Az összeírások felölelték az illető egyének nevét, korát, foglalkozását, szülő- és lakóhelyét, de csak a férfiakra terjedtek ki, kiket leginkább a hadkötelezettség szempontjából tartottak nyilván. Az egyes tartományokban készült jegyzékeket az Udvari Cancellária a Helytartó Tanácsnak küldte le, mely azokat az érdekelt törvényhatóságokkal közölte. Az összeírások azonban sokszor hézagosak lehettek, mert ismételve jelentik törvény-

¹ Orsz. levéltár, 1818. 14. 63.

hatóságaink, hogy a lajstromokban kitüntetett egyének egy részét nemcsak a jelzett községben, de az egész vármegyében sem lehet feltalálni. Az összeírások katonai jellegét és rendeltetését mutatják a felvételi minta ama rovatai, melyek kizárólag a hadképeség és hadkötelezettség megállapítását czélozták, u. m.: Minder Anwendbare; Gänzlich Unanwendbare; Anwendbare, még pedig: Ausgediente Kapitulanten (von den Regimentern; vom Fuhr- und Packwesen), Zeitlich Befreyte, Vorgemerkt zum Dienst (bey den Regimentern, beym Fuhr- und Packwesen), Reserve-Mannschaft, Landwehr-Mannschaft stb.

A nem-nemesek összeírásán kívül, vele kapcsolatban, időről-időre más jellegű összeírásokat is rendelt el a Helytartó Tanács, melyeknek taglalásába azonban itt nem bocsátkozom. Rendes összeírás készült, névszerinti lajstrom alapján, a bányásznépességről, melynek jegyzékei p. o. Szatmár vármegyéről, Felső- és Nagybányáról az országos levéltárban fennmaradtak. Ugyanott őrzik a zsidók összeírását Pest vármegyéből 1817. évről, a nemesek összeírását Ujvidékből 1810. évről és több más különböző jellegű népösszeírást.

FÜGGELÉK.

(Okmányok, rendeletek, utasítások és felvételi minták.)

1. Törvényczikk a népösszeírásról. (1791. XXXIII.)

De animarum conscriptione politico-militari.

Articulus 33.

Conscriptione politico-militari jam sublata, suscipiendae dehinc animarum conscriptionis ideam, deputatio ordinanda elaborabit et proxime celebrandae diaetae referet.

2. Az ország Rendeinek a magyar ezredek kiegészítése ügyében felterjesztett repraesentatiója. (Vége.)

... Objecto Completionis Legionum Hungaricarum hac ratione pertractato, ex ipsa mente demissae repraesentationis opus Regnicolaris Deputationis de Conscriptione animarum assumtum est, atque in nexu negotii de Completione Legionum Hungaricarum pertractati popularem Ignobilium Conscriptionem juxta hic demisse advolutam %. Tabellam occasione Dicalis Conscriptionis adhibitis etiam in subsidium Parochis, & utriusque Confessionis Ministris peragendam humillime proponunt. Se vero Gratiae, & Clementiae Caesareo Regiae fideli, & perpetua cum subjectione devovent. Datum ex Consessu Diaetali Posonii 26-ta Junii 1802. celebrato.

(A táblázatot lásd 9. sz. alatt.)

3. A Királynak a magyar ezredek kiegészítése ügyében hozzá felterjesztett repraesentatióra kiadott resolutiója.

(1802. július 12.)

... Quantum demum conscriptionem Populationis Ignobilium in nexu objecti completionis Legionum hungaricarum per Dominos SS. & OO. praesentatam attinet, Suam Majestatem Sacratissimam non morari, ut haec ad scopum completionis directa, proposita per Dominos SS. & Ordines modalitate suscipiatur, sed quia conscriptio haec ad finem Completionis directa fundamentum oneris e completionem per Jurisdictiones partiendi constituit, omni parte attentionem Regiam excitare debet,

ut ista in omni exactitudine peragatur; & hinc pro suprema Sua Regia executiva Potestate *in quantum Tabellae projectatae ad finem praesumptum debite directae non essent*, alias medio legalium Dicasteriorum substituendi, totumque conscriptionis hujus objectum per legalem politicum Magistratum absque Militari influxu suscipiendum dirigendi Jus sibi benigne reservare dignata est; sed praeterea cum ex natura Supremi Gubernii notitia populationis tam in quantitate, quam qualitate Sua ad Jus Majestaticum partineat, Sacro Caesareo Regia Majestas Dominis SS. & OO. hisce declarandum benigne jubet: Desideriis Dominorum SS. & OO. circa *modernam conscriptionem* ea speciali cum cautela se benigne detulisse, ne per hoc eminenti Juri Suo Majestatico Conscriptionem publico politicam per legales Jurisdictiones ad fines Constitutioni, & legibus conformes sine ullo status Militaris influxu suscipiendam praejudicetur.

Per Sacram Caesaream & Regio-Apostolicam Majestatem.

Ignatius Almásy.

4. A Karok és Rendeknek a királyi resolútióra felterjesztett repraesentációja. (1802. augusztus 24.)

.... In nexu ordinariae Completionis Conscriptionem quoque popularem, qua ratione peragenda sit, Majestate Vestra Sacratissima annuente, in discussionem accepimus: in qua illud Principii instar stabilivimus, quod cum Conscriptio animarum tam quoad qualitatem, quam quoad quantitatem Article etiam 33. 1791. inter objecta Diaetalis Tracatus referatur, quidquid eatenus suscipiendum est, id totum Comititaliter expendi, & decidi debeat; & in hac parte effectus duntaxat Diaetalium Decisorum spectet ad manipulationem Dicasteriorum. Ideo SS. & OO. Majestatem Vestram Sacratissimam humillime orant, ut ad antevertendas etiam in Executione difficultates, negotium hoc non aliter, quam legali forma Diaetaliter superetur.

5. Királyi rescriptum. (1802. szeptember 23.)

.... Formulare suscipiendae popularis Conscriptionis ad antevertendas in executione difficultates, salvo jure Nostro Regio cum Dilectione, & Fidelitatibus Vestris clementer communicandum indulgemus, & Benigne desideramus, ut cum secus Conscriptio Intento suo minus congruat, illa Formulari, prout hic adnexum est, conformanda adoptetur.

6. A Karok és Rendek repraesentációja. (1802. október 13.)

.... »Popularis Ignobilium, quae nunc peragenda decernitur, conscriptionis praecipuus ille fuis scopus: ut cognoscatur illa pars Populationis, quae ad supplementum Legionum pertinere potest, & magis debita inter ipsas Jurisdictiones proportio duci possit. Judaei in praesens ab

obligatione completionis eximendi videbantur; igitur in illa generali Populationibus clavi, quot sint ab anno uno usque 17. quot a 17. usque 40. mares, sola generica distinctio Judaeorum sufficere non videtur, fierique posset, ut Jurisdictio, in qua copiosiores sunt Judaei, gravaretur; quia tamen ex pluribus politicis rationibus interest scire, quot sint Judaei? demisse censemus, hos in separata rubrica conscribendos cum designatione, quot sint mares ab anno 1, usque 17. & a 17. usque 40. quot ultra annum 40, supplementumque hoc Tabellis, quas Majestas Vestra Sacratissima communicare dignata est, addendum.«

7. A király válasza. (1802. október 24.)

.... »Illud interim etiam Regiam Majestatem benigne praecepisse: ut Puncta ad Negotium, modumque Completionis Legionum Hungaricarum spectantia, sub dato 26. Junii, per DD. SS. & OO. Majestati Regiae substrata, & per benignam Resolutionem Regiam die ejusdem 23. Septembris mutatis mutandis acceptata, jamque mutuo Consensu Diaetali stabilita, in Conceptum per DD. SS. & OO. referantur, altissimoque obtutui iterum quo ocyus substernantur. Quantum autem reflexionem de Judaeis; ut hi etiam in aetate, paribus tribus rubricis, qua Christiani distinguantur, nullam subversari reflexionem; hac proinde ratione modificatam Tabellam Regia Majestas, salvo Jure suo iteratim communicat, & in Regno Hungariae adoptandam benigne resolvit.«

Per Sacram Caesaream & Regio-Apostolicam Majestatem. Viennae
1802. okt. 24.

Ignatius Almásy.

8. Törvényczikk a népösszeírásról. (1802. II.)

De populari Ignobilium Conscriptione.

Articulus II.

Popularem Ignobilium Conscriptionem juxta Formulam diaetaliter stabilitam SS. & OO. Sua Majestate Sacratissima annuente, peragendam decernunt.

11. A népösszeírás végrehajtására kibocsátott utasítás.¹

Instructio.

Juxta quam Conscriptio omnium Ignobilium cujuscunque Sexus, Religionis, et Conditionis Personarum, per Regnum Hungariae, Partesque eidam adnexas in Rubricis Tabellarum (in adjacentibus Formulæribus designatarum) de positivo altissimo Jussu Regio in sensu Articuli 2di 1802. per respectivas Jurisdictiones suscipienda est.

Sectio I^{ma}

De Conscriptio-
ne populari Igno-
bilium in Hungaria
suscipienda in
Genere.

Scopus Concriptionis hujus est, ut Populatio Ignobilium in Hungaria degentium tam in suo numero, quam qualitate debite cognita sit, quatenus ex illa calculus politicus pro ratione Circumstantiarum in ratione omnis Administrationis publicae partis debite duci possit. Ad quem assequendum observandum est:

§. 1. Conscribendam Ignobilium Classem in genere sumptam triplici sub respectu considerandam esse.

a) In quantum hi non tantum nativi Hungari sunt, sed origine et mansionem suam ad eundem Locum, ubi Conscriptio in opere est, immediate spectant, ad quam referentur. *Omnes in eodem Loco nati, vel in eodem domicilium suum pro stabili defigentes homines.*

b) Qui quidem in Regno Ungariae, Partibusve eidem adnexis nati sunt, ast tempore Concriptionis non in natali suo, sed in Loco alio, ubi Conscriptio suscipitur, pro tempore commorantur, adeoque relate *ad hunc Locum pro Extraneis censendi sunt.*

c) Denique, *qui non proprie in Ungariam, Partesque adnexas spectant, sed tantum variis de causis in ibi moram nectunt, nec adhuc certam Conditionem, quae animum permanendi declarat, utpote vel Colonicalem, vel Inquilinarem, vel Jus concivilitatis, aut Magisterii in Regno amplexi sunt, adeoque strictè pro Extraneis habendi sunt.*

Primae duae Classes pertinent ad intraneam Populationem, tertia ad extraneam, et esto scopus principalis sit intraregnanae Populationis tam in suo numero, quam qualitate debite conscribendae, neque extraneos tamen etiam negligi posse, tum ideo, ne sub nomine extraneorum quispiam ex intraregnanis emaneat, cum vero ideo etiam, quod ex ratione Status publici tam ex finibus politicis, quam Commercialibus intersit, extraneorum in Regno commorantium evidentiam habere, adeoque suapte fluit, omnes, quos Conscriptio in Loco quopiam reperit, et qui pro pure Itinerantibus manifeste censendi non sunt, Conscriptioni inducendos, sed

¹ Instructio pro Ignobilium Conscriptio. Budae, Typis Regiae Universitatis Hungaricae 1823. (31 foliolap, 10 melléklettel.) A füzetet Szepes vármegye levéltárából Sváby Frigyes levéltáros úr volt szives rendelkezésemre bocsátani.

una juxta Tabellares Rubricas, earumque Regulas ab invicem distinguendos esse.

Quod qua ratione ad effectum deduci debeat, perhibent triplicium Tabellarum adnexarum sub *A) B) C)* Formularia.

§. 2. Tabella sub *A)* est, cui singula Familia inscribitur, Tabella sub *B)*, in quam Summarium Populationis totius Loci infertur, Tabella sub *C)*, cui it idem Summarium totius Comitatus, aut Jurisdictionis e pluribus Territoriis consistentis inseritur.

Ut summaria debite comparata sint, Basis illarum, Tabella quippe sub *A)* quam exactissime comparata esse debet.

§. 3. Et ideo necessum est, ut Conscriptores exmittendi ad faciem quorumvis Locorum, et Domuum, ubicunque in Territorio conscribendo sitarum, exeant, et in singula earum oculari etiam (quantum licet) Personarum conspectu praemisso singillativae Ignobilis Familiae Conscriptio-nem peragant.

§. 4. Singula Familia Ignobilis Phyleram juxta Formulare sub *A)* obtinet, ita tamen, ut si una Familia ex adeo numerosis Individuis constaret, ut haec in una Phylera designari nequirent, secunda talismodi Tabella cum priori Familiae numero penes appositionem verbi *Continuatio* applicari debeat; ubi vero e contra Familiae ex paucis constant Individuiis, ibi plures etiam in una Tabella ea ratione consignari possunt, ut post singulam Familiam semper spatium aliquod in Phylera vacuum relinquatur, ad quod dein subsequo tempore auctum nefors Familiae Personale inscribi possit, siquidem hae Tabellae quoad nonnullas Familias e minori numero constantes, in quantum spatium in his adfuerit, ad compendiandos labores et expensas pluribus etiam annis usuabiles futurae sint.

§. 5. *Ad unam eandemque Familiam autem referendi sunt* omnes, qui communi unius ejusdemque Patris, Matris, Heri item vel Herae, verbo denique Familiae cujuspiam Capitis — victu intertenentur, et quidem in quantum de prolibus ageretur, indiscriminatim omnes, sive praesentes sive absentes, aut etiam jam separatam Conditionem ex domo Patris induentes sint, in quantum praeexistunt in Phylera etiam Patris designandae sunt; consanguinei autem, vel cognati eodem victu solum intertenti sive praesentes, sive absentes, servientes denique, et cunctae individuales Personae *communi victu, et hospitio penes idem Familiae Caput fruentes* Phylerae huic inserendae veniunt, si autem jam in separato pane vivunt, *quavis ex his dum se, vel alios intertenendos habet, pro separato Capite Familiae reputandus est.*

Hinc etiam *Caelebs*, qui separatim vivit, et alios servitii causa, vel alio sub titulo intertenet, eosque vel in natura, vel suppeditis titulo etiam victus pecuniis providet, pro Capite Familiae censebitur, quin dum talis *Caelebs* absque Servitoribus, vel aliis hominibus tantum solus extra tamen Familiae cujuspiam alterius Coetum vivit, pariter pro separata Familia habendus, specialem consequetur Phyleram tabellarem.

§. 6. Si autem in Familia aliqua *Proles* jam apud Patrem, ut supra dictum est, conscriptae, sed alibi in proprio pane vivant, tunc tam hae, quam *Servientes*, quorum Consortes, aut proles extra Familiam Domini sui in alia domo, sed in eodem tamen Loco commorantur, quae Caput Familiae praeterea considerandi specialem obtinere debent Tabellam, in Tabella autem Familiae Patris aut Heri expositi tantum designabuntur, quo quippe sub numero in speciali propria Phylera conscripti, et classificandi sint.

§. 7. In hac itaque individuali Familiae Tabella superius in designatis Locis inscribitur *Comitatus*, vel *Jurisdictio*, *Parochia*, *Locus*, *Praedium*, vel *Diverticulum*, et domus, in qua conscribenda Familia degit, eo tamen observato: ut ubi plura Loca ejusdem plane nominis esse contingeret, determinata distinctio concernentis Loci exprimatur, et una singula domus conscribenda signo aliquo distinctivo, et quidem de ordine arithmetica numerorum serie in capite Tabellarum conscriptionalium distinguatur, quin tamen numerus, qui taliter conscribendae domui in Tabella obtingit, ipsi etiam domui superscribi debeat.

Si tamen numeri (ut in Civitatibus Liberis, Regisque, aut alibi) praexistenter, illi manuteneantur, et idem successivus ordo domorum, iidem numeri in Phylaris retineantur, quibus Domus realiter insignitae sunt.

§. 8. Sed cum Domus Nobilitares conscribendae non sint, et tamen servitores dominales, aut eorum Uxores cum Prolibus in aliqua domicali domo habitantes, dum ex praemissis pro distincta Familia reputandi sunt, separatam Phyleram habere debeant, in hoc casu domus hae Nobilitares, in quibus Conscriptioni obnoxii Ignobiles degunt, in Tabellarum capite non numeris sed litteris insigniantur, per quod distinctivum Signum apparebit, talem domum Conscriptioni obnoxiam non esse, sed tantum Familiam, et Personas in ea habitantes.

§. 9. In reliquo infra singulum conscribendum Individuum, relicto ad connotandas cum tempore mutationes spatio, horizontalis ducatur Linea.

Praestabilitis taliter generalibus in hac Conscriptione Regulis, quoad ipsas Tabellae sub A) Rubricas, qualiterve instituendam in illam Inscriptionem ad sequentia reflectere oportebit.

Sectio II^{da}.

De Individualibus Rubricis Tabellae sub A. qualiter quippe in illas conscribendae Ignobiles Personae inducendae sint.

Juxta adnexam Exemplificationem sub Nro 1.

§. 1. Prima Rubrica: *Proprietarius domus*. Quivis domus *Proprietarius* nominetenus inseretur in superiori lineali Intervallo supra ejusdem primae Rubricae inferiorem aliam subdivisionem, quae nomen *Patrisfamilias inhabitantis, et ad eum spectantis Familiae exprimit*.

Proprietario Domus hoc loco nominetenus inscripto, ad subnexam Rubricae hujus, quae nunc memorabatur, divisionem, in quantum Proprietarius domus ignobilis esset, et in domo illa habitaret, prae caeteris

Familiis conscribendus est, ejusque Phylera Tabellaris Nr. hoc 1. insig-
nienda, reliquarum ibi degentium Familiarum phyleras praecedet.

Si autem ipse Proprietarius domus Nobilis esset, tunc nobilis Personae, qua Proprietarii nomen in superiori parte Rubricae solum designabitur, sed Phyleram nullam accipiet, quia talis huic Conscripti-
obnoxius non est; si vero Ignobilis non in illa, quae conscribitur, domo habitaret, praeter id, quod nomen ejus in concernenti Loco exponatur, adhuc etiam in eadem Rubrica, in qualinam Loco, aut domo ille habitet, exponatur, alia autem ex Domum inhabitantibus Familiis cum Nro 1. inducenda veniet.

Juxta hic ad-
centem Exempli-
ficationem sub
Nro 2.

§. 2. Ubi autem eadem domus ad plures spectaret Proprietarios, separatas Familias constituentes, si hae numerosiores sint, cuivis sepa-
rata Tabella danda, ac in quantum Compossessores hi in eadem domo, qua distinctae Familiae habitant, sua serie succedentibus Nris Phylerae earundem insignientur, semper Compossessoratus domus in intercalari
Imae Rubricae spatio exprimeretur, hique prae reliquis habitatoribus inducuntur.

Exemplificatio
hujus § phi con-
tinetur in Ta-
bella sub Nro 3.

Relate ad Domus, quae ad *Pupillos*, vel quacunquē alia de causa sub Curatela constitutos homines spectant, eadem plane ratione, qua circa alios Proprietarios domus supra praescriptum habetur, sive illi domum suam incolant, sive non, procedendum erit, sed una addendum, sub cujus Tutela Pupilli hi sint?

Continetur in
Exemplo sub
Nro 3.

§. 3. Quid autem huic Rubricae quoad sibi numerice succedentes Familias inserendum veniat, ex ipsa Intitulatione Rubricae abunde liquet. Nomen quippe et Cognomen cujusvis Individui ignobilis ad con-
scribendam Familiam spectantis, ita tamen, ut quaevis ex domum ean-
dem inhabitantibus Familiis suam distinctam Phyleram obtineat, nisi Familiae plures in eadem Phylera locum haberent, quo in casu singula Familia, in ea degens, sub diversis sibi succedentibus numeris in ipsa inducetur; in quas Tabellas *proles ex diversis matrimoniis progenitae*, prout et extranei, qui subinde plura nomina habere sverunt, semper cum Cognomine *Patri illorum* proprio distinctivis Characteribus inferantur.

Spectat ad Exem-
plificationem sub
Nro 3.

§. 4. Quantum vero ipsam Individuorum ad talismodi Familiae Tabellam inscriptionem attinet: ea quae sequuntur, praestabiliuntur Principia.

Exemplum hujus
§ phi continetur
in Tabella sub
Nro 3.

a) Omnes ut jam §. 6. in sectione 1. insinuat est, *Filiifamilias praesentes vel absentes in viventium Parentum suorum domo* non tantum de nomine, sed in quantum separatam Familiam non constituunt, etiam juxta Classificationem eorundem, a Parentibus rescindendam, conscribantur; nam ubicatio et qualificatio absentium etiam prolium apud Parentes semper tutissime indagatur, et sic convenientissime tota Ignobilium, ad aliquam Jurisdictionem spectantium, Populationis summa resciri poterit, unde sequitur, etiam Proles, Ecclesiasticum Statum, vel Religiosum quempiam Ordinem, aut militiam secutas, nominatenus esse inserendas, et id, cum pro Ecclesiasticis, et Religiosis nulla Rubrica sit, in Rubrica,

qualificationem personae indicante, tantum narratorie exprimendum venire.

In quantum vero ex absentibus Filiis aliqui *separatam Familiam* effecissent, et vel in eodem, vel alio Loco degerent, tales de nomine, et cognomine cum connotatione *Loci, et etiam numeri, si in eodem Loco, vel Jurisdictione degunt*, (in quantum sciri potest) inducendi quidem venient, sed in quantum distinctam Familiam efficiunt, adeoque Filiifamilias esse cessarunt. Classificationem suam in propria Phylera accipient.

Spectat ad
Exemplificationem
sub Nro 4.

b) *Omnes Personae* sexus virilis in Hungaria aut Partibus eidem adnexis progenitae, *si Parentibus destituantur*, in domo illa, in qua, dum Conscriptio suscipitur, commorantur, conscribendi, et in concernente qualificationis Rubrica denotandi erunt, consequenter *ad internam Loci*, in quo Conscriptionis tempore reperiuntur, populationem numerantur.

Continetur in
Exemplificatione
sub Nro 4.

Si autem conscribendorum sexus masculini Personarum Parentes in alio Hungariae Loco habitant, tunc eadem quidem ad populationem Loci, in quo habitant, et in quo Conscriptio sit, haud pertinent; ex illa tamen consideratione, quod ubicatio illarum Parentibus nefors ignota esse posset, ne proinde quo pacto conscriptionem effugiant, hi etiam de nomine Tabellae, ibi, ubi reperiuntur, inserendi erunt, et una in Rubrica qualificationis adnotabitur, ad quem Locum, aut Jurisdictionem realiter spectent.

c) Cum autem Ignobiles honoratiores, utpote tam Regii, quam majoris Cathegoriae dominales officiales, servitores item juxta diaetaliter stabilitam idaeam etiam conscribendi sint, isti autem in Regiis, aut Curialibus domibus plerumque habitent, ideo, in quantum in propriis, aut domibus ad Ignobiles pertinentibus non habitarent, tunc, circa domus Dominales, in quibus degunt, norma Sectione I^{ma} §. 8. praemissa observabitur, et in his degentes juxta deductas Regulas suas consequenter Phyleras.

d) *Extranei* etiam omnes (illis solummodo exceptis, qui per Transennam tantum in aliquo Loco constituuntur) qua ad tertiam conscribendorum Classem pertinentes, Tabellis de nomine inserendi sunt.

Juxta Exemplificationem
Tabellae sub Nro 5.

§. 5. Sexus foemineus etiam individualiter et nominatenus est conscribendus, et quidem Uxor immediate post maritum, praesentes filiae post filios, aut dum Pater, vel Mater jam non existit, et tamen in uno pane vivunt, tunc fratribus sorores succedunt.

Vide Exemplificationem
sub Nro 2. et lit. A.

Ancillae, et aliae foemellae post omnes masculos, eo speciali quoad foemellas notato, quod filiae emaritatae, aut alibi vitam sustentantes, et vel pro semper absentes, aut annuo servitio obstrictae in Phyleram Familiae, ad quam secus pertinerent, inseri non debeant, sed in Loco, ubi erunt, et apud quem morantur, in suis Cathegoriis referendae sint.

Juxta Exemplum
Tabellae sub
Nro 6.

§. 6. Vidua, sive proles habeat, sive non, sub mariti nomine, proprio autem Cognomine Phylerae inseretur, proles autem sub nomine mariti recensebuntur; in casu vero, ubi spurias haberet proles, Mater

cum nomine et Cognomine suo, tales autem proles cum nomine, et Cognomine, quod gerunt, inserentur; ubi vero expositae proles Matre, et Patre destitutae sunt, et nomen nullum certum habent, tunc sub Conscriptione isdem quodpiam detur, quod pro stabili retinebit.

§. 7. *Inscriptio Personarum* sequenti ordine procedit.

In domo quavis, inque Phylera numero suo insignita, singula in illa degentium Familiarum suum accipit numerum, et quidem si proprietarius domus illam inhabitat, sub Nro 1., reliqui vero successivis Nris signatis Phylaris inserentur, et semper a *capite Familiae*, id est a Patre, aut hujus in defectu a Matrefamilias fiat inscriptionis initium.

Si Familia tantum ex collateralibus agnatis, fratribus quippe, et sororibus consistat, senio alios superans primo loco ponitur.

Continetur Exemplum in Tabella sub Nro 5.

Post Patrem familias, et immediate post ipsum inscriptam cum baptismali nomine *Conjugem*, vel post *Viduam*, ubi talis caput Familiae efficit, sequuntur *Filii* praesentes et *absentes* juxta seriem aetatis, adjectis specificis numeris 1^{mus} 2^{dus} 3^{tius}.

Si *Filius Patrisfamilias uxoratus* quidem sit, et proles habeat, ast cum Patre in eadem adhuc familia convivat, tunc Proles illius immediate post ipsum, et Matrem earum, modice tamen remotius a margine Rubricae introrsum versus inscribuntur, et post has iterum reliqui filii ipsius Patrisfamilias sua serie consignantur.

Vide Exemplum in Tabella sub Nro 1. quoad Familiam 2^{dam}. Juxta Exemplum sub Nro 7.

Ubi *Frater* caput Familiae constituit, fratres tantum in eodem pane viventes conscribendi erunt.

Continetur in Exemplum sub Nro 5.

Post Filios familias sequuntur *filiae*, post has (si, ad familiam spectant) *Consanguinei*, dein *Sodales*, *Tyrones*, et *Servi* ad internam Populationem spectantes.

Vide Exemplum in Tabella sub Nro 7.

Hos sequuntur cujuscunque conditionis *extranei* in eadem familia viventes.

Spectat ad Exemplificationem sub Nro 7.

Postremo denique reliquae Personae sexus foeminei, uti sunt *ancillae*, etc. juxta methodum praeindigitatam inseruntur.

§. 8. Caeterum subintelligitur, quod relate ad hanc Conscriptionis modalitatem plane eadem, qua supra dictum est *ratione*, cum *Judaicis* familiis procedendum sit.

Pariter sub Nro 7.

§. 9. *Secunda Rubrica continet annum nativitatis*. In hac Rubrica non aetas conscribenda, sed annus, quo quisque nascebatur, designandus est.

Aequae in Exemplum Nro 7.

Ubi dubium de aetate conscribendi exoritur, ad matriculas Parochorum recurrendum erit, unde sequitur Parochum conscriptoribus adjungendum esse.

Continetur in Exemplificationem sub Nro 6.

Si autem nulla plane de aetate conscribendi Data praesto forent, tunc annus nativitatis illius ex ipso Personae conspectu determinandus est.

Relate denique ad Personas sexus foeminei descriptio aetatis necessaria non est.

§. 10. *Tertia Rubrica continet qualificationem Individuorum*. In hac Rubrica denotatur:

In Generale.

Generale.

1. *Status*, an quippe persona, quae conscribitur, Ecclesiastica, aut saecularis, caelebs, uxorata, aut vidua sit.

Generale.

2. *Conditio*, utpote Officium, quaestus, Opificium, vel quaecumque demum aliud vivendi genus, quae semper hic in specifico designanda tanto plus erunt, quod ex his debite cognitis in ratione nationalis culturae adaequata notitia hauriri possit.

Continetur in
Exemplificatione
sub Nro 5. et 6.

3. Juxta praevia, hic illi, qui Parentibus orbat i jam sunt, cum *Parentibus orbat i* inscribuntur, sic etiam proles masculae extra matrimonium progenitae, in hac Rubrica verbo *Spurius* denotantur.

Exemplum conti-
netur in Tabella
sub Nro 4.

4. Huc etiam connotabitur *absentia* conscribendi a familia sua una cum *ubicationis* suae Loco, et si possibile est etiam Nro, aut ubi ubicatio ignota est, cum declaratione, quod illa lateat.

Exemplum in
Tabella sub Nro
8. videre est.

5. Illi porro, qui postremis Insurrectionibus per Comitatus ea cum Assecuratione statuti sunt, quod illi a statutione pro regulari Militia in perpetuum exempti habeantur, hic eatenus connotandi venient.

6. Similiter plane in hac Rubrica cum Extraneis, et Judaeis procedendum erit, eo quoad extraneos declarato, quod :

a) Post 10 annorum domicilium in Regno Hungariae nemo amplius pro extraneo haberi possit.

b) Etiam si Neoadvena sit, sed certam Conditionem cum animo permanendi contestatus est, utpote, qui Colonicalem vel Inquilinarem amplexus est, aut jus Concivilitatis, aut magisterii in Regno obtinuit, esto pro extraneo censendus sit, adeoque qua intraneus considerandus, et conscribendus esse concludi deberet; sed tamen cum talis ex conditionibus, quae cum immigratione in favorem ejus concessae sunt, utpote immunitate ad certos annos a Contributione, et signanter a statutione pro Tyrone militari, necdum calculum politicum, quoad omnes Status publici necessitates, intrare possit, ideo tantisper ad Rubricas Classificationum populationis intraneae non inducetur, sed ad Rubricam extraneus domiciliatus numerice referetur, qualificatio autem talis Domiciliati ex Rubrica qualificationis, quoad conditionem, et circumstantias suas, facili negotio cognosci potest, si hujus Classis hominum intuitu, calculus politicus subversaretur.

Vi Exempli sub
Nro 7.

c) Et hinc in quantum cum assumptione conditionis certos annos immunitatis, signanter a statutione militari quispiam ex his obtinuit, talis immunitas in Rubrica hac qualificationis diserte exprimenda est.

Exemplificatio
continetur in
Tabella sub
Nro 1. et 7.

Quoad Extraneos vero strictae tales: in id in Rubrica qualificationis attendendum erit, ut exponatur, ad quam Provinciarum haereditariarum quippe Germanicarum, vel forte ad aliam, et quam Potentiam pertinentem spectet.

d) Cum autem ex Tractatibus Diaetalibus post 10. annorum fixum domicilium singulus extraneus pro intraregnano reputandus sit, adeoque omnis talis commorans extraneus post annos 10. quoad omnes Administrationis publicae partes extraneus esse cesset, quoad illos vero, qui certas immunitates pro tempore consecuti sunt, et inter domiciliatos

extraneos referebantur, annis conditionibus affectis evolutis, dum immunitates eorum cessaverint, sequitur utramque Classem in praecindigitatis casibus ex Rubrica extraneorum 1ma in respectivas Classificationum intraregnanae impopulationis rubricas transponendum esse.

7. *Personarum tamen sexus foeminei* qualificatio tantum relate Generale. ad tria prima puncta, in quantum extranea, aut forte Judaea esset, connotari debet, quoad quas velut extraneas, superius deducta Cynosura eo adhuc adjecto locum habebit, quod per Matrimonium foemina extranea esse cesset.

§. 11. *Quarta rubrica* subsistit in *designatione masculorum*, et Generale. subdividitur in sequentes speciales rubricas: *Officiales*, et *Honoratiores*, *Cives*, et *Opifices*, *servi Nobilium*, *Rustici*, *In-et Subinquilini*, *Hortulani*, et *promiscuae conditionis*, *filii familias*: relate ad quartam hanc Rubricam id in genere observandum occurrit: quod masculum quodvis Individuum in eadem cum nomine suo linea, in Classificationis, ad quam spectat, specialem Rubricam cum Nro 1mo inscribendus sit, nullum tamen Individuum, etiamsi qualificatione sua ad plures speciales generalis hujusce rubricae subdivisiones referri quiret, in pluribus istis rubricis, qualificationem denotantibus, inscribi possit, siquidem ex hac *Classificationis masculorum* rubrica *Status intraregnanae Ignobilium Populationis* patere debeat, et hinc sequitur eos, qui adhuc juxta praemissa principia ad intraregnanam Populationem ex integro haud spectant, in his quartae generalis rubricae subdivisionibus connotandos non esse.

§. 12. Reflexe autem ad praeexpositas rubricae hujus subdivisiones, observabuntur sequentia.

Officiales, et Honoratiores inter referuntur

Ut Tabella Nro 2.

1. Omnis Ignobilis in Regio publico Officio, magis vel minus considerabili, constitutus.

2. *Magistratuales Civici*, si nobilitari Praerogativa non gaudeant, Juxta Tabellam Nro 8. exceptis illis, qui provisorie, et pro tempore tale Officium gerunt; secus enim ad Civium tantum Cathégoriam sunt referendi, interimale tamen simile Officium in Rubrica qualificationis exprimendum est.

3. Illi, qui scientiis, et eruditione sua specialem Regii Gubernii protectionem meriti, Publico utilem navant operam, utpote: *Medicinae*, aut *Juris doctores*, *Professores*, *Procuratores*, *Agentes* etc. etc. si Nobiles non sunt. Vide Tabellam Nro 2.

4. Eminentioris sortis Officiales Dominales, quo referuntur *Camerales* aut *Dominiorum Terrestrium Regentes*, *Directores*, *Praefecti*, *Fiscales*, et *Provisores*, si secus nobilitari sua Conditione a Conscriptioe haud eximantur. Juxta Tabellam Nro 2.

§. 13. *Ad Civium et Opificum Classem spectant*

1. Domorum Civilium in Civitatibus proprietarii, si nobiles non sunt. Generale.

2. Cives, quodpiam Oppificium exercentes, fabricas, aut manufacturas tenentes, cum Salinis aut Malleaturis, aut aliis artefactis, et fabricatis quaestum facientes, etiamsi praeterea fundos quospiam possiderent. Apparet in Exemplo sub Nro 7. quoad Familiam sub Nro 11.

In eadem Tabella sub Nro 7. quoad Familiam sub Nro 12.

Qui tamen Oppificium quodpiam, praeprimis si id in Pagis foret, absque notabiliore successu et apparatu tractant, aut in Caetu Oppificum inscripti non sunt, illi potius in Classem *promiscuae conditionis* hominum referendi sunt.

Exemplum continetur in Tabella sub Nro 2.

Inter servos Nobilium comprehenduntur: praeter minoris Cathedrae Officiales dominales, uti sunt: *Spani, Frumentarii* etc. etc. ipsum Nobilium famulitium, verbo omnes illi, qui seu penes Heros suos, sive in illorum Bonis servorum sub nomine veniunt.

Vide Exemplum Tabellae sub Nro 3.

§. 14. Rusticorum in Rubricam omnes, qui integram, mediam, quartalem vel octavam colonicalem Sessionem tenent, item *Vinicolae* inscribendi sunt.

Generale.

§. 15. Quinam ad *Inquilinorum, Subinquilinorum, et Hortulanorum* rubricam referri debeant? vel ex ipsa Rubricae hujus Intitulatione indubium evadit; illi autem, qui levius quodpiam, ut supra dictum est, in Pagis exercent Oppificium, aut secus conditione sua in nullam ex praeindicatis Cathedrae pertinent, prouti sunt *Monticolae, et Laboratores in Salinis, penes Navigationem, Viarum Reparationem, Lignorum sectionem* etc. etc. pro continuo appliciti, inter *promiscuae conditionis* homines adnotabuntur.

Generale.

§. 16. In specialem Rubricam Filii familias conscribendi sunt: Personarum quippe in praeexpositis quinque Rubricis specialibus contentarum filii, aut horum in defectu Generi, aut alii Consanguinei, in eadem familia viventes, qui pro successoribus in Officio, vel alio per Patrem familias exercito vitae genere destinati, domique necessarii fuerint.

Generale.

§. 17. Quintam generalem Rubricam efficiunt: *Foeminae generatim*; huc omnes in aliqua familia viventes sexus foeminei *Personae* si nobiles non sunt, sine omni ad illorum conditionem respectu, et absque discrimine, sive illae intraregnanae, id est ad internam regni Popolationem spectent, seu extraneae sint, *exceptis attamen familiam excedentibus*, signo numerico 1us connotantur.

Exemplificatio hujus in omnibus fere Tabellis videre est.

§. 18. *Sextae generalis Rubricae*, quae intitulatur: *ex praedictis masculis sunt*, destinatio est illa, ut quippe computari valeat: quinam ex personis in quarta generali Rubrica Classificatis *juxta aetatem a 1mo usque 17mo annum*, quinam a 18vo usque 40mo annum, et inter has, qui uxorati, caelibes, aut vidui, denique quinam jam supra 40mo annum sint; quinam porro *juxta Religionem* inter Catholicos, Augustanae, vel Helveticae Confessionis, aut Graeci non uniti Ritus asseclas, qui denique inter Judaeos numerentur; sic etiam quinam ex his a Loco, in quo conscriptio instituitur, *absentes*, et quidem vel in Regno, Hungariae, Partibusve eidem adnexis, vel extra Regnum, vel quin sciatur ubinam morentur; denique quinam ex conscriptis sint *Capitulantes emeriti, uxorati, aut caelibes*.

Exemplum continetur in Tabella sub Nro 8.

Intuitu sextae hujus generalis Rubricae ante omnia observandum occurrit: quod omne Individuum in Classificationis Rubrica 4ta inductum, in specialibus sextae hujus Rubricae subdivisionibus in eadem cum nomine suo Linea in illa, ad quam pertinet, Rubrica cum Nro 1mo

signari debeat, unde pronae est consequentiae, quod extraneos, in quantum illi ad 4^{tae} Rubricae Classificationes haud spectarent, in hac etiam sexta Rubrica paeterire oporteat.

§. 19. Quoad specificas autem sextae hujus Rubricae subdivisiones, qui in primam ejus subdivisionem *juxta aetatem a 1mo usque 17mo annum inclusive* inserendi sint, ex ipso contextu abunde liquet. Vide Tabellam sub Nro 8.

In secunda subdivisione a 18vo usque ad 40mo annum pro diversitate Status conscribendi, prout quippe *Uxoratus, Caelebs, aut Viduus* fuerit, ad diversam ponetur Cathegoriam; sed quoad hanc subdivisionem specialiter ad id esse advertendum, quod cum ab anno 17mo aetatis usque 40mo conscripta Classis masculorum sit illa, quae defensionis Regni aptissima est, adeoque pro calculo politico in respectu defensionis Regni hae Rubricae subservient, et in has omnis masculus ignobilis, ad intraneam populationem pertinens, juxta aetatem suam intrare debeat, e quibus tamen multi ex Diaetali concluso ab onere hoc exempti sint, ideo ad calculi Politici errorem antevertendum illud statuitur, ut tales, qui ex tractatu Diaetali a statutione exempti sunt, post Num 1^{mu}, quo in Tabellari rubrica signantur, signo etiam N. B. distinguantur, quod etiam illorum intuitu, qui Insurgentes erant, et immunitatem a statutione pro militia regulari per Determinationem publicam nefors in perpetuum appromissam habent, observabitur. Exemplificatio hujus in Tabella sub Nro 2. et 8. videre est.

§. 20. Tertia Sextae generalis Rubricae divisio est *juxta Religionem*, quae in sequentes speciales rubricas subdividitur: *Catholici, Augustanae Confessionis, Helveticae Confessionis, Graeci non uniti Ritus, Judaei*, ad harum itaque specialium rubricarum unam conscribendus pro diversitate Religionis, quam proficitur, cum signo 1^{mus} inserendus erit; eo quoad Judaeos specialiter observato, quod hi secundum suam aetatem in specialiter sibi positas respectivas Rubricas inserendi veniant. Generale.

§. 21. Quarta sextae generalis Rubricae divisio concernit *Absentes* et quidem vel in Regno, vel extra *Regnum*, vel *nescitur ubi*. Huc itaque pro ratione qualitatis absentiae singulum masculini sexus individuum a familia sua absens cum uno 1^{mus} notandum veniet. Ut Exemplum in Tabella sub Nro 1. docet.

Inter *absentes* attamen illi tantum computentur, penes quos *longior* quaequam a familia sua *absentia* locum habet: nimirum peregrinatio sodalium, longae itinationes, mora in extraneis Universitatibus, diuturnior laboris, aut servitii extra Conscriptionis Locum obligatio: ubi e contra illi, qui ex casuali incidenti v. g. ob itinationem aliquot dierum, aut alias occupationes praesentiam conscribendi in alio Loco, ad brevius tamen tempus requirentes tempore Conscriptionis a Loco Domicilii sui abessent, nequaquam in hanc absentium Rubricam referendi, sed qua praesentes conscribendi erunt. Exemplificatio in Tabella sub Nro 7. facta est.

§. 22. Quinta sextae generalis Rubricae divisio versatur circa *Capitulantes emeritos*, vel *Uxoratos*, vel *Caelibes*, talia quippe Individua, quae penes militarem Statum servitii sui annos juxta Capitulationis Principia jam effective explevere. Generale.

Cum autem pro hic, et nunc alioquin proprie emeriti Capitulantes in Regno adhuc non existant, hinc ad hanc *emeritorum Capitulantium* Rubricam referendi nunc erunt illi, qui tantum *ad tempus* recentius terminati *Belli* statuti, et successive dimissionem suam a militia nacti sunt.

§. 23. *Extranei* tum *domiciliati*, cum *Commorantes septimam generalem Rubricam tenent*.

Exemplum in
Tabella sub
Nro 7.

Relate ad hanc generalem Rubricam jam ex praemissis patet, quod inter domiciliatos referri debeant, qui necdum decem annos (qui ex Consensu Diaetali sortem Extranei de pleno immutant) expleverunt, sed tamen jam certam Conditionem, quae animum in Regno manendi aperte manifestat, amplexi sunt, ideoque pro stricte extraneis haberi nequeunt.

Spectat ad.
Exemplificatio-
nem sub Nro 1.
et 7.

Illi interim, qui nullam Conditionem fixam adhuc amplexi sunt, et juxta adtacta superius principia pro stricte extraneis reputari debent, ad Rubricam commorantium sunt inserendi, et qui hic stant, ad intraregnanam Populationem nulla ratione censi possunt.

Continetur in
Tabella sub
Nro 8.

§. 24. *Octava generalis Rubrica* observationes continet; haec Rubrica nunc, ubi ipsi Conscriptioni prima manus admovetur, nulli est usui, sed ad id destinatur, ut ubi singulo anno Conscriptionis hujus revisio more pro ipsa conscriptione praescripto suscipitur, *mutationes interea temporis interventae* huic inseri valeant, taliterque Accrescentiae, aut Decrescentiae ratio, ipsiusque qualiter mutatae populationis summa inclarescat.

In hanc itaque Rubricam, et quidem in eadem cum nomine conscribendi horizontali Linea, inseretur:

Omnes hae Expli-
ficationes in Ta-
bella sub Nro 8.
continetur.

1. Ad nomen illorum, qui inde ab anno recente elapso nascebantur, ac ideo in praecedentes etiam rubricas concernentes inserendi erunt, Litera *N.* seu nati.

2. Ad illorum nomen, qui inde ab anno priori demortui, ac ideo in praecedentibus rubricis expungendi sunt, Littera *M.* seu mortui.

3. Apud extraneum, qui inde ab ultimo Anno Hungariam partes adnexas subintravit, Litera *I.* (immigrans.)

4. Apud absentem, si post ultimam Conscriptionem semet a Regno absentavit, Litera *E.* (emigrans.) etc.

His enim connotationibus more ab infra designando necessaria, relate ad Ignobilium in Hungaria numerum evidentia de anno in annum erui poterit, ac ideo haec connotatio absque discrimine sexus suscipi debet.

Generale.

§. 25. Posteaquam taliter in Tabella Familiae conscribendi Ignobiles praescripta ratione, omnique cum exactitudine rubricis inserti habentur, ex omnibus his Tabellis Familiarum Summarium Loci, in quo Conscriptio peragebatur, conficitur.

Sectio III^{ta}

§. 1. Superius huic etiam Tabellae inscribitur *Comitatus, Jurisdictio, Parochia, et Locus* cum designatione, utrum Locus hic Civitas, Oppidum, Pagus, aut simplex Possessio sit.

De Summario
Loci conscripti
qualiter juxta
Formulare sub
B. concinnando.
Generale.

Dein in 1ma Rubricam *series Domuum* e Tabellis Familiae, juxta factam in his ordine arithmetico domuum Designationem, ea ratione domus inscribentur, ut domus, quae in Tabella Familiae N^{rum} 1um obtinuit, etiam in *Summario Loci* et Rubrica *Series Domuum* sub eodem N^{ro} 1mo inscribatur, subsequa autem in Tabella Familiae Domus, hic etiam N^{ro} 2do et sic consequenter notetur; cum tamen in sequenti Rubrica, *Serie* quippe *Familiarum*, singula familia illa, quam in Tabella Familiae occupavit, arithmetica serie adnotanda veniat, hinc suapte subintelligitur, quod post factam *Domus* unius in *Serie Domuum* connotationem, ad *Domus subsequentis inscriptionem* tunc primo procedendum sit, postquam omnes in priori domo habitantes Familiae in subsequa rubrica, seriem Familiarum continente, suo ordine insertae fuerint.

§. 2. Secunda Rubrica continet *seriem Familiarum*; jam relate ad individualem Familiae Tabellam dictum est, quod quaevis domum aliquam incolens Familia, speciali numero, et quidem a proprietario Domus inchoando successiva serie arithmetica consignari debeat; quaevis itaque Familia, illo, quem in Familiae Tabella obtinuit numero, ad hanc *seriem Familiarum*, et quidem penes eandem, quam inhabitat, et quae in praevia rubrica denotatur, domum inscribenda est.

Generale.

§. 3. Tertia generalis Rubrica subsistit in *Classificatione* masculorum, quae eadem ratione, qua prima specialis Familiae Tabella, subdivisa est. Ad has itaque subdivisiones Personae ejusdem Familiae, postquam in Tabella Familiae computatae fuerint, ad eandem (quae in Familiae Tabella ipsis assignatur) Cathoriam numerice in summa resultante inserentur, ita quidem, ut si v. g. in Familia N^{ro} 1mo reperiantur *Officiales*, et *Honoratiores* sex, ad Analogam specialem rubricam N^{rus} 6., si *Filiifamilias* numerentur tres, ad eandem specialem rubricam N^{rus} 3. inseratur, quod idem etiam de reliquis generalis hujus circa Classificationem masculorum versantis Rubricae subdivisionibus suapte subintelligitur.

Generale.

§. 4. Quartam generalem Rubricam constituunt *Foeminae generatim*, ad quam in Tabella Familiae eadem rubrica contentae Foeminae ad unam Familiam spectantes in summa inscribentur, ita, ut si v. g. sex fuerint, N^{rus} 6. adnotetur.

Generale.

§. 5. Quinta generalis Rubrica intitulatur: *summa praedictorum*, in qua omnium unam Familiam constituentium Personarum summa liquida esse debet; quod facillime obtinebitur, si omnes in praecedentibus binis rubricis *Classificatio Masculorum*, et *Foeminae generatim* occurrentes numeri addantur, exindeque resultans summa in hanc quintam generalem rubricam numerice penes singulam Familiam inscribatur.

Generale.

Generale.

§. 6. Quoad sextam sub titulo: ex *praedictis masculis sunt* venientem, et quoad septimam *Extraneis* incribendis destinata Rubricam, eadem plane ratione, sicut jam ad praevias Rubricas abunde explanatum habetur, facto quippe e Familiae Tabella omnium in quavis speciali Rubrica occurrentium notationum computu, inscriptaque ad Analogam hujus secundae Tabellae Rubricam resultante summa, procedendum erit.

Hacque ratione tunc, *ubi haec Ignobilium Conscriptio prima vice suscipitur*, ipsa totius Loci Ignobilium summa facili negotio obtinebitur, si quippe in singula speciali hujus summarii Loci Rubrica semper in fine lateris Phylerae omnes numeri additi, et inferius cum Inscriptione *Latus* summa adscripta, dein in sequenti Phylerae latere inscripto *Translatum* eadem summa in suam Rubricam inserta, et denique, postquam jam ultima Loci ejusdem Familia Tabellae inscripta est, totius Rubricae summa cum inscriptione *Summa* adnotata fuerit; quoad *primas tamen duas* Rubricas, seriem utpote domuum et familiarum, *Latus et Translatum* ideo *necessarium non est*, quia hi numeri alioquin arithmetica serie procedunt, adeoque ultimus semper summam praecedentium designat. Eo tamen subintellecto, quod illorum, qui Rubrica 6. in individuali Familiae *Tabella* signo NB. ex ratione status sui a statutione militari exemptionis signati sunt, calculus in fine in rubrica sexta subtrahendus sit, quatenus uno ictu oculi calculus politicus ex Tabella sub B. formari possit: ut autem hi NB. signo notati in manipulatione summarii confusionem non causent, in ultima Rubrica *observationes* post singulam Familiam, quot in Familia singula a statutione ex conditione sua exempti signo NB. notati sint, numerice exponetur, et in fine Summarium eorundem, quoad totum Locum, ad rubricam *Observationes* fiet.

His itaque taliter actis patebit: Quot sint in uno Loco Domus, quot Familiae, quot in his Honoratiores, opifices, rustici, foeminae etc. etc.

§. 7. Et cum quovis anno Conscriptionis Revisio relate ad singulam Familiam suscipienda sit, mutationes in hac ab ultima Conscriptione interventae, ad obtinendam super Ignobilium populationis statu evidentiā, in *Summario* etiam Loci exprimi debebunt.

Prouti pro his mutationibus in Tabella Familiae Rubrica *Observationum*, cui interea temporis nati, mortui, immigrantes, aut emigrantes inscribendi veniunt, destinatur: ita in hac secunda etiam Tabella, summario quippe Loci, duae adhuc generales rubricae: *Accrescentes*, et *Decrescentes* hoc fine occurrunt.

§. 8. In Rubricae *accrescentes* subdivisionem *Nati* inscribetur ad singulam Familiam numerice summa omnium N. in Tabella Familiae, et Rubrica observationum ad eandem Familiam inscriptorum; ad secundam subdivisionem *immigrarunt* summa omnium J. in eadem Familia occurrentium inseretur, et eadem plane modalitate quoad Rubricam *decrescentes*, summa omnium M. et E. juxta Familias, in concernente Rubricae subdivisione numerice exprimetur.

Continetur in
Exemplo sub
Nro 8.

Spectat ad
Exemplificationem
nem sub Nro 8.

Et sic, si anno singulo summa *Accrescentium* summae *praedictorum* addita, *decrecentes* vero abinde subtracti fuerint, effectiva Loci populatio ad evidentiam patebit.

§. 9. Ultima Tabellae hujus Rubrica *Observationes* pro talibus connotationibus est destinata, quae in praecedentibus Rubricis sufficienter exprimi non possent, et caeteroquin ad rem conscriptionis necessariae viderentur; ut eatenus jam ad §. 6. sectionis hujus attactum est. Generale.

§. 10. Caeterum subintelligitur, quod ubi pro conscribenda unius Loci populatione una talismodi Tabellae Phylera non sufficeret, plures etiam eadem plane ratione inscribendae, sed una serie numeris 1., 2., 3. distinguendae, addito verbo *continuatio*, adhiberi possint. Generale.

§. 11. Confectum juxta praemissam Instructionem Loci summarium, per Conscriptores politicos, Parochum item, et Loci Judices ad actum Conscriptionis applicandos, subscriptum et sigillatum Comitatus concernenti de tempore submittendum erit, qui posteaquam omnium in suum gremio existentium Locorum populationis summaria (si ultra tempus desiderarentur) solerter admaturanda prae manibus habuerit, ex illis juxta Formulare sub C. advolutum *Summarium Comitatus* conficiet. Generale.

Sectio IV^{ta}.

§. 1. In hujus *prima Rubrica* conspiciuntur *nomina Locorum*, quae itaque Comitatus ad singulum Locum distincto cum Characterem hic exprimenda habebit.

De summario Comitatum, et Jurisdictionum e pluribus Territoriis constantium juxta Formulare sub C. conficiendo. Generale.

Secunda generalis Rubrica demonstrat numerum *Civitatum, Oppidorum, Pagorum, Praediorum, Domuum*, et *Familiarum*; prout itaque Locus in prima Rubrica adscriptus, Civitas, Oppidum, Pagus, aut Praedium fuerit. ita in hujus secundae Rubricae concernenti subdivisione cum uno ^{1^{us}} notabitur, et horum singulativa summa, in fine totius *Summarii* Comitatus per additionem prodibit; domuum vero, et familiarum summa, prout illa in Loci cujusvis summario exprimeretur, ita hic concernenti suae rubricae ad *singulum Locum* inscribenda, et id ipsum relate ad omnes subsequas totius hujus Tabellae tum generales, cum speciales Rubricas observandum erit, eo ipsissimo, quoad signo NB. notatos, hic quoque observando, quod in sectione 3. ad §. 6. constitutum est.

Quoad *Latus* etiam et *Translatum*, idem, quod in summario Loci dicebatur, tenendum, et eadem plane ratione in fine hujus summarii Comitatus relate ad singulam Rubricam summa summarum exprimenda erit. Generale.

Vienae die 29. Decembris 1802.

12. A Helytartó Tanács rendelete a népösszeírás megkezdése tárgyában.

17.270. Prudentes ac Circumspecti! Nobis honorandi!

Populari Ignobilium Conscriptione, dictamine articuli 2^{di} novissimae de Anno 1802 Diaetae decreta, eo paterna Suae Majestatis Sacra-

ÉRTEK. A TÁRS. TUD. KÖRÉBÖL. XII. KÖT. 10. SZ.

tissimae dirigitur sollicitudo, ut objectum Conscriptionis hujusce, Basim omnis politici Calculi in quacunq[ue] demum Administrationis publica parte pro Circumstantiarum exigentia ducendi, praebiturae, juxta formulam diaetaliter stabilitam omni, qua par est, cum exactitudine, et evidentiā effectui mancipetur, hujus itaque benignae Suae Intentionis Regiae in Consequentiam Clementer committere dignatur altefata Sua Majestas, ut popularis haec Conscriptio in toto Regno quo ocyus suscipiatur, hocque fine tot, quot necessarii videbuntur, Conscriptores sub responsabilitate Magistratus per Eundem denominentur, erga consveta Diurna operaturi.

Cum autem opus hoc velut summi momenti in ratione status publici &c. &c.

Datum ex Consilio Regio Locumtli Hungco Budae, die 6^a Mensis Septembris Anno 1803 celebrato.

Eorundem Benevoli

Paulus Almásy m. p.

Franciscus Darvas m. p.

Ludovicus Trestyánszky m. p.

13. A Helytartó Tanács utasítása a népösszeírás ügyében.

8739. Tabellis de instituta instar proba populari conscriptione, sub 9^a Aprilis a. c. transmissis, isthic readnexis, in reliquo ad difficultates hoc in opere obortas isthucque substratas, civico huic Magistratui reintimatur.

Ad 1^{am}. Milites ad conscriptiones hanc simpliciter haud pertinere, eosdem proinde ad quantumcunque tempus ablicentiatos conscriptionales tabellas ingredi nequire.

Ad 2^{am}. Omne caput familiae, velut e tractatu diaetali a statutione immune, nisi alioquin ratione aetatis calculum politicum non ingrediatur, sive a 17mo usque 40um annum signo NB. signari et eximi e summariis debere.

Ad 3^{am}. Domos in Civili fundo consistentes, numeris sine discrimine signandas esse, conscriptoribus denique solita diurna, velut in hoc speciali casu per Mattis Ssmae Resolutionem generatim applaudata, e Cassa Cameratica solvenda venire.

Datum ex Consilio Regio Lottli Hgrico, Budae die 24^a Aprilis anno 1804 celebrato.

Eorundem Benevoli

Josephus Palatinus. Franciscus Darvas. Ludovicus Trestyánszky.

14. A Helytartó Tanács rendelete a nemesek szolgálának összeírása tárgyában. (Fordítás.)

1804. aug. 13. 18.869. szám.

Az egyes törvényhatóságok közt támadható összeütközések kikerülése céljából és mivel maguk a magistrátusok különösen a kebelbeli

lakók és nemesek státusát nem ismerik mindig, vonatkozólag a nemesek szolgáltnak összeírására, akik a nemesek házaiban és polgári telkeken (fundis civilibus) élnek, a Ht. T. azon módozatot találja alkalmazandónak: hogy minden polgári telken lakozó nemesek nevei, a ház és szállás megjelölésével — azon esetben, ha az említett házak és családok összeírása a polgári (civicos) összeírók által már megejtetett — a vonatkozó egyéni táblázatokkal együtt az illető vármegyének jegyeztessenek fel (consignentur), máskülönben pedig megelőző kölcsönös összhangzás (mutua cointelligentia) után a megyei összeírók által irassanak össze. A sz. kir. város területén belül levő nemesi cúriák különben is a vármegyei joghatóság (jurisdictio) alá tartoznak.

Ami ezen városi tanácssal mihez tartás és figyelembevétel végett azzal közöltetik, hogy ilyformán a városokban összeírandó nemesi szolgáltnak nem a városoknak, ahol laknak, hanem az illető vármegyéknek összesítésébe tartoznak felvenni.

Almásy Pál.

Darvas Ferencz.

Bereczky János.

15. A Helytartó Tanács leirata a népösszeírás ügyében.

6422. Sua Majestas Sacratissima non sine altissima Displicentia intellexit, quod a tempore terminatae cum fine Anni 1805 conscriptionis, in quam Status Populationis Anni 1804/5 effective ingressus est, nulla similis, quae pro Annis 1805/6 conficienda fuisset Consignatio a Parte Regni Jurisdictionum exhibita fuerit, licet Conscriptionem Popularem ex Institutione sua non tantum ad Finem Militaris Statutionis, sed alios etiam Politicos Calculos indispensabiliter necessariam esse, nemo sane sit, qui non perspiciat. Cum igitur eadem Popularis Conscriptio per Articulum 2um 1802 ad Triennium positive restricta non sit, per Benignam autem instructionem intuitu Conscriptionis hujus qualiter peragendae extradatum, et sub 6^a Septembr. 1803 No. 17.270 abhinc transmissam, singulis Annis Accrescentia Populationis, juxta Formulam Tabellarem Diaetaliter praestabilitam, cognoscenda veniat, ex eo, Neglectu isthoc per Suam Majestatem Sacratissimam districtim improbat, Consilium hoc Locttle Regium una Praetitulatis Dominationibus Vestris de positivo altefatae Suae Majestatis Sacratissimae Jussu committendum habet: ut Conscriptionem Accrescentiae & Decrescentiae inomisse iterum suscipiant, et de Anno in Annum sub Responsionis Onere reiterare, denique circiter juxta hic adnexam Tabellarem Formulam, quae pro congruo usu hisce communicatur, eandem ad Regnum Hungariae accomodando, Informationes de Germanicarum haereditariarum Provinciarum Subditis in Gremio sui commorantibus, exacte submittere non intermittant. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico, Budae die 22. Mensis Martii, Anno 1808. celebrato.

Praetitulatarum Dominationum Vestrarum

Benevolus

ad Officia paratissimi.

Kívül:

Illustrissimis, Reverendissimis, Spectabilibus, ac Magnificis, Perillustribus item, ac Generosis Dominis N. N. Supremo & Vice-Comitibus, Judlium et Jurassoribus, Totique Universitati Dominor. Praelatorum, Baronum, Magnatum & Nobilium Comitatus N. N. Dominis Nobis observandissimis.

Az említett és ./. tábla a következő:

Land Erzherzogthum Oesterreich unter Enns.

Conscriptions-Bezirk
No. 23.

Consignation

derjenigen in obbenannten Bezirk bey der pro Anno 1806 vorgenommenen Conscriptions-Revision vorgefundenen Individuen Hungarischer Nation, welche sich in den conscribirten Ländern noch nicht nationalisirt haben.

Köpfe	Vor- und Zunamen	Jahre alt	Qualification	Gebürtige			Befinden sich				Anmerkung
				Ort	Dominien	Comitat	Ort	Haus Nro	Herrschaft	Kreis	

16. A Helytartó Tanács körrendelete a népösszeírás tárgyában. (Fordítás.)

6832. Vonatkozással a Magyarországhban tartózkodó, de még nem honosított idegenek összeírására és a népösszeírás folytatására, Ő Felsége meghagyni méltóztatott, hogy, minthogy a lelkek összeírása (animarum conscriptio) vagy inkább annak helyesbítése, mint rendezett kormánynak segédszere szükséges, és ilyennek már az 1790. évi országgyűlésen ismertetett el, azután pedig 1802-ben nemcsak a katonai állításra (statutionem) korlátozva rendeltetett el és máskülönben is a végrehajtó hatalom tárgyát képezvén, az említett népösszeírás a hatóságokra váró felelősség terhe alatt haladék nélkül végeztessék el, illetve helyesbítettessék és ezen ügyben mind az előirt összesítések, mind pedig az örökös német tartományok alattvalóiról való információk a kitűzött határidőre multhatatlanul terjesztessenek be.

Ezen legmagasabb rendeletek tehát a tanácsnak azzal adatnak közzé, hogy azokhoz alkalmazkodni el ne mulassza, és hogyha ezen összeírási munka netán még nem kezdetett meg, a felelősség terhének kikérikülése végett azonnal fogjon hozzá és úgy gyorsítsa, hogy mind az összesítés, mind a külföldiek összeírása ide mielőbb felterjeszthető legyen.

1809. március 28.

Gr. Brunswick József.

Petrovics Jakab.

17. A Helytartó Tanács újabb rendelete a népösszeírás egy- séges keresztülvitele ügyében. (Fordítás.)

12.253. A, nemtelen népösszeírás folytatása és ill. helyreigazítása a legmagasabb határozott kir. parancs (positivo jussu) folytán ismételve, még pedig 1808. márcz. 22. 6422. és 1809. márcz. 28. 6832. sz. a. kibocsátott rendeletek folytán elrendeltetett és ennek értelmében az elmúlt évekre az összeírások összesítései a főösszesítés elkészítése végett, mely Ő Felsége színe elé terjesztendő, ide beküldettek; mivel azonban ezen összeírási munka több törvényhatóság által talán az elmúlt háborús idők és különféle mellékkörülmények és ezekkel összefüggő ügyek-bajok miatt egyszerűen elmulasztatott, de azon összeírások is, melyeket némely törvényhatóság részint 1808, részint 1809-re ide benyújtott, részint mivel különböző évekből valók, részint mivel a többiek hiányában a főkimutatás elkészíthető nem volt, nem használhatók, pedig nagyon közérdekű dolog, miután az áldott béke újra visszatért, a népesedés állapotának, növekedésének és fogyásának megismerése: a legmagasabb helyről meg hagyatott . . ., hogy az összeírás egy- és ugyanazon, még pedig a folyó 1810. évről végeztessék el, hogy Ő Felségének a főáttekintés minél előbb felterjesztethessék. Ez okból ezen tanácsnak meghagyatik, hogy ezen népösszeírást az utasítás 1. szakasz 4. §. és 3. szakasz 8. §-ában előírt szabály (norma) szerint azonnal kezdje meg és intézkedjék, hogy ezen munkára részint a munka megtakarítása és gyorsítása, részint pedig a költségek megszorítása végett új táblák, melyek most nagyon sokba kerülnének, ne szerzettessenek be, hanem csak a régi táblákban, melyek az 1804/5. évi összeírára alkalmaztattak és mindenütt megvannak, melyekben különben minden család után helyet kellett hagyni a családban bekövetkező változások bevezetésére, az 1804/5. évi összeírás helyesbítessék és az így helyesbített összeírásból összesítések készítettessenek és azok folyó 1810. év végéig a külföldiek jegyzékével együtt ide mulhatlanul nyújtassanak be. Ha mégis az összeírás helyesbítésére azon okból, mivel a család folytatására a régi ívekben elegendő hely nem volna, A-val jelzett új ívek (phylæe) vagy C alatti helyek összesítései (summaria locorum), vagy egész város összesítése (D) kívántatnának, erre nézve a városi tanács részletes jelentést, mennyi és mily táblára van szüksége, ezen levél vétele után azonnal tegyen ide.

1810. június 19-én.

B. Mednyánszky János. Latinovics János. Bisztriczey József.

18. A Helytartó Tanács rendelete az 1814. évi népösszeírás ügyében.

200. Prudentes ac Circumspecti Nobis honorandi!

Ut ut continuatio et respective rectificatio popularis Ignobilium
Conscriptionis de positivo altissimo jussu regio iteratis Circularibus Ordi-

nibus commissa sit, hocmag. in sequelam pro retroactis annis praescripta ejusdem popularis Conscriptio Summaria pro conficiendo isthic Totali, quod Suae Majestatis Smae obtutui substernendum foret, quotannis isthuc submittenda fuissent; haec nihilominus per aliquos Jurisdictiones pro diversis inde ab 1810. Annis, pro proxime praeterito autem 1813. per paucissimas duntaxat jurisdictiones exhibita sunt, ut adeo ne nunc quidem altissime demandatum Popularis Conscriptio Totale Suae Majestati Smae substerni valeat. — Cum vero jam nunc pro praeterito suppletorio nec conscriptio, nec rectificatio fieri possit, ad obtinendum hunc scopum, et assequendum id, ut pro uno Anno tandem ab omnibus Jurisdictionibus idmodi Conscriptio institui, et summarium totius Regni confici possit, Civico huic Magistratui serio committitur, ut, siquidem circa peragendam popularem Conscriptionem positiva sit Altissima Suae Majestatis Sacratissimae voluntas, Consilio huic Locumtli Regio iteratim declarata, et neque ab hac recedi possit, praescindendo ab omnibus praeteritis Annis, nunc pro Anno currente 1814. formalem, et adaequatam popularem Conscriptionem peragi curet, in huncque finem sive Magistraturalia, sive vera, si hi absolute impenditi essent, peculiaria Individua, erga Diurna applicet, et Summarium certo certius ante exitum hujus Anni isthuc submittat.

Datum ex Consilio Regio Locumtli Hungco, Budae die 4ta Januarii 1814. celebrato.

Eorundem Benevoli

Baro Joannes Mednyánszky. Joannes Latinovich. Antonius Jankovich.

19. A Helytartó Tanács felterjesztése Ő Felségéhez az összeírási minta módosítása ügyében.

18.493. Suae Matti Smae. Patet ex isthic demisse adlaterata Informatione gremialis Exactoratus officii, penes quas Regni Jurisdictiones Summaria Popularis Ignobilium Conscriptio pro Anno praeterito 1814. submittendo exhaereant.

Consilium quidem hoc Lottle Regium in obsequium altissimos ordinum circa continuandam Popularem Ignobilium Conscriptionem penes Cunctas Regni Jurisdictiones jam Anno 1808 die 12^a Xbris No 25.651 (prout id ipsum demissa Repraesentatio sub eodem dato, et Numero facta testat) congrua disposuit; Interim non obstantibus etiam reiteratis adurionibus eo deveniri non potuit, ut pro aliquo ex retroactis annis eadem Popularis Conscriptio per omnes Regni Jurisdictiones exhibita fuisset.

Repraesentationes complurium Cottuum, quarum ultima isthic adjacens Cottus *Soproniensis* No 17.253 Anno currente isthic perlata est, uberius testant, quod prout Consilium hoc Lttle Regium Supra citata sua Remonstrazione repraesentavit remora hoc inde repetenda sit, quod Jurisdictiones, sollicitudine illa, ne Conscriptio haec in obversum Legum pro suppletionem Legionum, adeoque tantum pro usibus Militaribus deserviat, adhucdum teneant.

Quemadmodum igitur jam medio praecitatae Repraesentationis Matti Vestrae Ssmae abhinc demisse propositum fuit, ut ad sollendum hoc scrupulum modificatio in Tabella Conscriptionali relate ad Individua a 17° usque 40um annum admittat; Ita Consilium hoc Little Regium Mattem Vestram Ssam ponco etiam demissis exorat precibus, ut ad facilitandum desideratum obtinendae idmodi Conscriptionis scopum, praeview projectatam Tabellae modificationem elementer demandare dignet.

Ex Consilio Regio Locumtli Hungco, Budae die 27. Junii 1815.

20. A Helytartó Tanács rendelete a be- és kivándorlók jegyzékei ügyében.

30.662. Tabellis Individuorum ab exteris oris ad Regnum Hungariae immigrantium vel vero e Regno hoc emigrantium pro Anno 1819. submissis id perhibentibus, quod non obstantibus Circularibus de Dato 9^{ae} Martii 1819. Nro 6387 abhinc dimissis, quibus norma conficiendarum harum tabellarum diserte praescribitur, conplures Jurisdictiones in naevos modo citatis Circularibus expositos denuo prolapsae sint, cum plurima earundem tabellarum non immigrantes anni 1819. sed extraneos sub populari conscriptionis adrepertos, item individua e partibus Regni Hungariae advenientia, quae immigrantibus adnumeranda non sunt, mixtim cum his perhibeant, & de emigrantibus, praecipue de eo, an hi penes obtentum indultum vel absque hoc emigraverint, frequentius taceant, mance confectis autem ejusmodi tabellis ad assequendum operis hujus scopum minime aptis, Praetitulatas Dominationes Vestras penes transpositionem isthic advolutorum sub Littera A. & B. pro cynosura summendorum formularium tum ad supra recensitos errores in futurum vitandos, cum vero in genere ad ea, quae provocatis Circularibus ordinibus praescripta sunt, stricte observanda hisce denuo provocat Consilium hoc Locumtenentiale Regium.

De Dato 5-tae Decembri 1820.

21. Királyi leirat a népösszeírások felterjesztése tárgyában.

7093. Sacrae etc. bgne intimandum: Cum juxta repraesentationem ejusdem dto 19^{ae} Aprilis a. c. N° 9825. qua generale summarium popularis ignobilium conscriptionis anno 1823. peractae, una cum summaria deductione in et emigrantium individuorum horsum substratum est, — Cottus Barsiensis, Sarosiensis, Scepusiensis et Vesprimiensis, — Civitates item Baziniensis, et Posegana pro A^o 1823, Cottus vero Soproniensis pro anno 1822, summaria popularis Conscriptionis ne in praesens usque submiserint, id vero non absque displicentia observetur, quod quamquam omni respectu intersit, ut administratio publica relate ad numerum-populi in continua evidentia constituatur, morosarum attamen hac in parte Jurisdictionum numerus de anno in annum non modo non imminatur,

sed augeatur, potius: Consilio huic Lottli Regio committi, ut dimittendis ad cunctos Cottuum Supremos Moderatores, et ipsas quoque Regni Jurisdictiones novioribus strictis ordinibus, supremos quidem moderatores ad procurandum dehinc medio etiam decernendae pro renata eorum Magistratualium, in quos culpa adhaesionis reciderit, *ab officio et salario suspensionis*, exactissimum praevigentium hac in re altissimorum ordinum implementum inviet — Comitatibus vero de hac ipsae dispositione edocendis, et caeteris Regni Jurisdictionibus sub gravi responsionis onere, et secutura concernentium Magistratualium ab officio et salario suspensione injungat, ut iteratos, eosque positivos circa rite peragendam quotannis conscriptionis popularis rectificationem editos altissimos ordines in posterum semper inomisse, et tempestive explere, noverint: Iis porro jurisdictionibus, quae pro praeterito, annis quippe 1822. et 23. Summariis Conscriptionis restant, *terminum praeclusi*, intra quum desiderata summaria submittere teneantur, mox praestituat, de eo domum quam efficacissime provideat, ut summarium popularis Conscriptionis pro anno etiam 824 absque omni defectu, et de tempore isthuc subternatur. In reliquo cum in deductione summaria Individuorum in Hungariam immigrantium, et ex ea emigrantium, intuitu solius Cottus Nittrienensis praenotatum cernatur, quod solitam Tabellam non submiserit Rubricae interim Cottuum Honthensis, Neogradensis, Posoniensis, Sümeghiensis, Zabolcsensis et Ugocsensis, Civitatum item Albaregalensis, Carponensis, et Cibiniensis, prout et illarum Jurisdictionum, quae nullum popularis Conscriptionis summarium submiserunt, peraeg. vacuae sint, — a praeattactis Jurisdictionibus ulteriorem super eo an per decursum anni 1823, aliquis aut nullus prorsus immigrationis v. emigrationis casus intervenierit, relationem deponcat, prout et Comitatum Nittrienensem pro casu interventae seu immigrationis seu emigrationis ad supplementum exhibendas praescriptas Tabellas inviet.

Datum Vieniae, die 27. May Ao 1825.

Comes Ignatius Almásy,

Joannes Barthodeiszky,

Ad bgnum etc. mandatum

Josephus Sorsich.

22. Királyi rendelet a Helytartó Tanácshoz a népösszeírások ügyében.

14.655/1775. Sacrae & bgne intimandum: Erga repraesentationem ejusdem dto 29. May Nr. 14.165, ope cujus summarium popularis conscriptionis pro anno 1829. confectum una cum combinatorio instrumento et consignatione in et emigrantium extraneorum horsum substravit, Consilio huic Lttli penes remissionem concernentium actorum de positivo jussu regio hisce committi, ut effectui dispositionum, quoad morosas in submissione summariorum popularium conscriptionum jurisdictiones per

se facturum, strictissime invigilet, quo sic altissimis salutaribusque Suae Majestatis Ssmæ intentionibus tandem ad amussim satisfieri valeat.

Datum Viennae, die 13. Decemb. 1832.

Comes Adamus Reviczky,

Comes Franciscus de Nádasd,

Ad bgnum etc. mandatum

Comes Mauritius Almásy.

23. Királyi leirat a Helytartó Tanácshoz a népösszeírások elmaradása ügyében.

16.011/191. Sacrae etc. bgne intimandum: Reflexe ad Repraesentationem Ejusdem in objecto popularis Ignobilium Conscriptionis sub 11-a Martij a. l. Nr. 7114. altissimo Loco factum, Eidem hisce rescribi: non potuisse non summan excitare attentionem, praecipue post pressionem de positivo bgno Jussu regio sub 13-a Decembris 832. Nr. 14.655/1775. datam inviationem, nulla prorsus ultra Annum 1829 semet exporrigentia summaria popularis Conscriptionis horsum substrata fuisse, tam de igitur Causa ejus, quam superinde etiam, an restantes pro tot jam Annis Conscriptiones idmodi apud respectivos adhuc jurisdictiones, vel sub ejusdem Consilii Gremiali pertractatione adhaereant, num et quando suis locis exactae, et adursae jam fuerint, quidve exhibitioni earundem obstet, ac adusque obstiterit, adaequatam sine mora relationem substernendam venire. Datum Viennae die 27-a Decembris Anno 1834.

Comes Adamus Reviczky. Baro Aloysius Mednyánszky.

Ad bgnum etc. mandatum

Carollus Czillich.

24. A Helytartó Tanács felterjesztése a fentebbi leiratra.

1953. Suae Matti Stae: In obsequium B. Decti Aul. dtto 27. Dec. a. p. Nr. 16.011. editi, R. hoc L. Consilium Matti Stae ptentibus demisse repraesentandum habet: principalem, eamque unicam retardatae sub-missionis. summarii popularis ignobilium conscriptionis pro anno 1830. deservientis inde repetendam esse: qd plures regni jurisdictiones (.....) licet iteratis vicibus adursa, parvularia ad elaborandum generale summarium necessaria in praesens usque haud exhibuerint; — quemadmodum interim Grem. Exactoratus Offum sub hodierno inviatur, ut cum nulla adsit spec. conscriptionem pro quaestionato anno post effluxum quatuor & quod excedit annorum optato cum effectu pergi posse, generale summarium pro eodem anno, defectu partialium, quae ex parte praetatorum jurisdictionum adhuc desiderantes summarios, alia oportuna modalitate supplere satagat, illudque quo subin altmo obtutui substerni possit, indilate exhibeat: ita R. hoc L. Consilium Mattem quoque Stam demissis exorandam duxit precibus: ut super demissa, quoad jurisdictiones a conscriptione populari pro anno 1831 peragenda clementer dispensandas

sub 5 Oct. 1831 demisse substrata repraesentatione, resolutionem suam regiam, pro eo ac congrua in rem abhinc disponi valeant, bgne edere dignetur; eo caeterum reverenter subnexo: R. hoc L. Consilium curaturum esse: ut Summaria haec pro praeterito quidem quo ocyus, pro futuro vero tempestive semper conficiantur.

1835. jan. 20.

25. Királyi leirat a Helytartó Tanács fentebbi felterjesztésére.

2737/197. Sacrae &c. intimandum: Erga Repraesentationem quoad popularem ignobilium conscriptionem pro Anno 1830 adhuc exhaerentem, sub dato 20. Januarii N. 1953 substratam, consilio huic Littli Regio rescribi: Submissionem summarii Conscriptionum Popularium pro Anno 1830 omnimodo admaturandam, ac una curandum esse, ut illud, quod pro Anno 1831 restat, ex adminiculis, quae sibi praesto sunt, per Exactoratum suum gremialem incunctanter elaborandum, quanto ocyus exhibere possit, reliquis exhaerentibus conscriptionibus conformiter ad sponsonem suam intra tempus, quo licuerit brevissimum parandis et exhibendis, in futurum vero ut eadem semper tempestive conficiantur, et isthuc pertingant, Consilium Regium Lottle peculiariter curandum habere. Datum Viennae die 5. Martii 1835.

Comes Adamus Reviczky.

Adamus Kelcz.

Ad bgnum etc. Mandatum

Georgius Comes Apponyi.

26. Királyi leirat a Helytartó Tanácshoz a népösszeírások végrehajtása ügyében.

9215/615. Sacrae &c. b. intimandum: Antequam erga Repraesentationem suam dto 7. Juny a. c. sub Nr. 16.460 qua mediante Grle summarium popularis conscriptionis pro Ao 831. confectum substratum fuerat, definitiva edatur bgna Resolutio, Consilio huic R. L. comitti ut quidnam in sequelam Decreti Aulici eodem in merito abhinc sub 14ª April. 836. Nr. 5322. editi actum sit, quo ocyus horsum remonstret. Datum Viennae 7. July 1836.

Baro Joan. Nep. Malonyay. C. Josephus Teleky. Carolus Czillich.

27. A Helytartó Tanács felterjesztése a fentebbi királyi leiratra.

22.499. Suae Matti Stmae: Erga demissam R. hujus Littlis Consilii sub 7. Junii a. c. Nr. 16.460. factam Repraesentationem, qua generale summarium popularis ignobilium Conscriptionis pro Anno 831 deserviens humillime substratum fuit, medio b. Decreti A. M. dt. 7.

Julii a. c. Nr. 9215/615 elter commissum exstituit: ut antequam definitiva desuper edatur b. Resolutio B. idquo ocyus remonstretur: quidnam in sequelam b. decreti A. M. dt. 14. Aprilis a. c. N. 5322/342 editi actum sit?

In obsequiam B. hujus Jussus Rgii Matti Vestrae Iismae demisse referat B. hoc Little Consilium: quodcum inde ab Anno 803, quo scilicet in sensu articuli 2° Anni 1802. formalis Ignobilium Conscriptio peracta fuit rectificatio dumtaxat ejusdem, et Continuatio seu accrescentiae et decrescientiae adnotatio in sensu praestabilitarum regularum praesuscipi soleat, ac secus etiam illa jam anno adhuc 809 abhinc dispositio facta sit: ut labor hic una fidelia cum Conscriptioe Dicali per Magles perficiatur, — R. hoc Little Consilium in sequelam attacki B. Decreti aul. Jurisdictiones Regni, ut rectificationem hanc decursu currentis anni simul, et junctim cum dicali conscriptione inomisse et exactissime peragi procurent serio monuerit, et ut procurando ordinum horum effectui respectivi Cittuum Moderatores, districtuum superiores, ac Cittuum Consules debite intenti sint, eosdem hos provocaverit. (1836. júl. 31.)

Külzeten: Circa qualiter dehinc peragendam popularis Conscriptiois rectificationem factae dispositiones demisse repraesentantur.

28. A gráczí gubernium átirata a Helytartó Tanácshoz
1827. jan. 26-án. (702. sz.)

... Da die durch die Verzeichnisse beabsichtigte Evidenzhaltung der Konskriptionsbücher ohne Gewährung dieser Bitte nicht wohl möglich ist, so gibt man sich die Ehre die löbl. ung. Statthalterey um die erforderliche Verfügung an die untenstehenden Behörden wegen einer vollständigeren, dem Zwecke entsprechenden Verfassung dieser Verzeichnisse und ihrer unverzüglichen Einsendung nach geendeter Conscriptio freundschaftlich zu ersuchen.

Hozzá mellékelve a következő táblázat-minta:

Verzeichniss Nr. 10. vom Jahre 182. der zu einem anderen Bezirk des nähnlichen, oder eines anderen conscribirten Erblandes gehörigen Individuen des männlichen Geschlechts.

Namen	G e b u r t s -						A u f e n t h a l t s -					Qualifi- cation	
	Alter	Ort	Haus Nr.	Pfarre	Ge- burts-	Con- fessions	Kreis	Land	Ort	Haus Nr.	Conscrip- tions Herr- schaft		Kreis
					Herrschaft								

[illegible]

29. Bevándorlók kimutatása.

Jegyzéke a Magyarországra, jelesen:vármegyejárásába
.....sz. k. városbaévben bevándorlott személyeknek.

[illegible]

30. Kivándorlók kimutatása.

Jegyzéke a Magyarországból, jelesen vármegye járásából
külföldre évben kivándorlott személyeknek.

[illegible]

31. A külföldön élő magyarok kimutatása.

Consignatio Nr...

Numerus sectionis....

Numerus districtus conscriptionis....

Hungarorum in revisione conscriptionis pro anno 18.... in provinciis
austriacis conscriptis nondum nationalisatorum.

Capita	Pro- et cognomen	Aetas	Qualifi- catio	Oriundus			Habitans				Militia dicta Landwehr	Annotatio
				Locus	Domi- nium	Comi- tatus	Locus	Num- rus	Domus	Domi- nium		

32. Az 1805—1848. években végrehajtott népösszeírások-

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1805	1806	1807	1808	1809	1810
Pozsony	1)					
Pozsony	1)				4)	4)
N.-Szombat	1)				4)	4)
Szt-György	1)					
Bazin	1)					
Modor	1)				4)	
Nyitra	1)					
Szakoleza	1)					
Trencsén	1)					4)k
Trencsén	1)				4)	4)
Moson	1)					
Győr	1)					
Győr	1)					4)
Komárom	1)					
Komárom	1)					
Árva	1)					4)k
Liptó	1)					
Turóc	1)					
Bars	1)					
Körmöczbánya	1)				4)	
Ujbánya	1)					5)
Zólyom	1)					4)k
Besztercebánya					4)	4)
Brezsnóbánya	1)					4)
Libetbánya	1)			4)		
Zólyom	1)				4)	
Korpona	1)					
Hont	1)	—	—	—	—	—
Selmeczbánya	1)					
Bakabánya	1)				4)	
Pest	1)					
Buda	1)					
Pest	1)					
Nógrád	1)	—	—	—	—	
Heves	1)					
Eger	1)					
Esztergom	1)					
Esztergom	1)					

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j a népösszeírás eredményei járasként vannak kimutatva.

k » » » községenként » » »

nak törvényhatóságokként való átnézetes kimutatása.

[illegible]

magyarázata.

- 4) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei az orsz. levéltárban megvannak.
 - 5) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei a törvényhatóság levéltárban megvannak.
 - 6) összeírás volt, de eredményei nem maradtak ránk.
- összeírás nem volt.

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1820	1821	1822	1823	1824	1825
Pozsony	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Pozsony	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
N.-Szombat	2)3)	1)	2)3)	1)4)	3)	3)
Szt-György	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Bazin	2)3)	1)	2)3)	—	—	3)
Modor	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Nyitra	2)3)	1)	2)3)	1)	—	—
Szakolcza	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Trencsén	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Trencsén	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Moson	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Győr	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Győr	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Komárom	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Komárom	2)4)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Árva	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Liptó	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Turóc	5)k2)3)	1)5)k	2)3)5)k	1)5)k	5)k3)	5)3)k
Bars	2)5)3)k	1)5)k	2)3)5)k	5)	5)k	5)k3)
Körmöczbánya	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Ujbánya	2)3)	1)	2)3)5)	1)	5)3)	5)3)
Zólyom	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Besztercebánya	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Brezsnóbánya	2)3)5)	1)	2)3)	1)2)	5)3)	5)3)
Libetbánya	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	—
Zólyom	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Korpona	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Hont	2)3)	—	2)3)	1)	3)	3)
Selmeczbánya	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Bakabánya	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Pest	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Buda	2)3)	1)4)	2)3)	1)4)	3)	3)
Pest	2)4)3)	1)4)	2)4)	1)4)	4)	4)
Nógrád	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Heves	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Eger	—	—	—	—	—	—
Esztergom	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Esztergom	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanzen.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j a népszerűsírás eredményei járasonként vannak kimutatva.

k » » » községenként » » »

[illegible]

magyarázata.

4) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei az orsz. levéltárban megvannak.

5) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei a törvényhatóság levéltárban megvannak.

6) összeírás volt, de eredményei nem maradtak ránk.

— összeírás nem volt.

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1835	1836	1837	1838	1839	1840
Pozsony	4)			1)		1)
Pozsony				1)		1)
N.-Szombat	4)			1)		1)
Szt-György				1)		1)
Bazin				1)		1)
Modor				1)		1)
Nyitra				1)		1)
Szakolcza	4)			1)		1)
Trencsén				1)		1)
Trencsén	4)			1)	4)	1)
Moson				1)		1)
Győr				1)		1)
Győr		4)		1)		1)
Komárom				1)		1)
Komárom	4)			1)		1)
Árva				1)		1)
Liptó			4)k	1)		1)
Turóc				1)		1)
Bars				1)5)	4)j	1)
Körmöczbánya	4)			1)		1)
Ujbánya	4)5)	5)	5)	1)5)	5)	1)
Zólyom				1)		1)
Beszterczbánya			4)	1)		1)
Breznóbánya				1)		1)
Libetbánya	4)			1)		1)
Zólyom	4)			1)		1)
Korpona				1)		1)
Hont				1)		1)
Selmeczbánya				1)		1)
Bakabánya				1)		1)
Pest				1)		1)
Buda				1)		1)
Pest	4)	4)	4)	1)	4)	1)
Nógrád				1)		1)
Heves				1)		1)
Eger						
Esztergom				1)		1)
Esztergom	4)			1)		1)

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j) a népszerűírás eredményei járasonként vannak kimutatva.

k) » » » községenként » » »

1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848
1)	1)	1)	4)	6)	4)j		
1)	1)	1)		6)	4)	4)	
1)	1)	1)		6)			
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)	4)	6)	4)	4)	
1)	1)	1)		6)			
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)k		
1)	1)	1)	6)	6)			
1)	1)	1)		6)	4)k*		
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)		6)	4)		
1)	1)	1)	6)		6)		
1)	1)	1)	6)		4)		
1)	1)	1)5	6)				
1)	1)	1)	4)	6)	4)		
1)5	1)5	1)5	5)	5)	4)5	4)5)	
1)	1)	1)	6)	6)	4)k		
1)	1)	1)		6)	4)	4)	
1)	1)	1)	6)				
1)	1)	1)	4)	6)	4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)	4)		4)		
1)	1)	1)	6)	6)			
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)			4)	4)	
1)	1)	1)		6)	4)j		
1)	1)	1)	6)				
1)	1)	1)	4)	6)	4)	4)	4)
1)	1)	1)					
1)	1)	1)	6)	6)			
1)	1)	1)		6)	4)k		
1)	1)	1)	6)	6)	4)		

magyarázata.

* 3 járás.

4) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei az orsz. levéltárban megvannak.

5) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei a törvényhatóság levéltárában megvannak.

6) összeírás volt, de eredményei nem maradtak ránk.

— összeírás nem volt.

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1805	1806	1807	1808	1809	1810
Fehér	1)					
Székesfehérvár	1)					4)
Csongrád	1)	—	—	—	6)	4)k
Szeged	1)					4)
Csanád	1)					
Arad	1)					
Arad	1)					
Békés	1)					
Jász- és Kúkerület	1)					
Abauj	1)					
Kassa	1)				4)	4)
Zemplén	1)5)					
Sáros	1)					
Eperjes	1)					
Bártfa	1)			4)		
Szeben	1)					
Szepes	1)					5)
Lőcse	1)			4)	4)	
Késmárk	1)4)			4)	4)	
16 szepesi város	1)*					
Torna	1)					
Gömör	1)					4)
Borsod	1)				4)j	4)j
Ung	1)					
Lubló-Podolini uradalom						
Bihar	1)	—	—	4)j		
Debreczen	1)					
Máramaros	1)	—	—	—	—	—
Szatmár	1)					4)
Szatmár-Németi	1)				4)	4)
Nagybánya	1)					
Felsőbánya	1)5)				4)5)	4)
Szabolcs	1)					
Ugocsa	1)					4)k
Bereg	1)					
Hajdú városok kerülete	1)					

* és Lubló-Podolin

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j a népösszeírás eredményei járónként vannak kimutatva.

k » » » községenként » » »

1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819
			4)		3)		3)	3)
4)	4)		4)		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
					3)		3)	3)
					3)		3)	3)
					3)		3)	3)
	4)k				3)		3)	3)
			4)k		3)		3)	3)
	4)k				3)		3)	3)
4)		4)	4)		3)		3)	3)
			4)j5)k		3)5)k	5)k	5)k3)	3)
					3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
			4)j		3)		3)	3)
4)			4)		5)3)		3)	3)
		4)	4)		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
			4)k		3)		3)	3)
			4)j	—	3)		3)	3)
4)k		4)k	4)j		3)		3)	3)
					3)		3)	3)
—			4)		3)		3)	3)
			4)j		3)		3)	3)
4)	4)	4)	4)		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
			5)		4)j		4)j	5)3)
			4)j		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)

magyarázata.

- 4) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei az orsz. levéltárban megvannak.
 5) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei a törvényhatóság levéltárában megvannak.
 6) összeírás volt, de eredményei nem maradtak ránk.
 — összeírás nem volt.

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1820	1821	1822	1823	1824	1825
Fehér	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Székesfehérvár	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Csongrád	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Szeged	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Csanád	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Arad	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Arad	3)					
Békés	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Jász- és Kúnkerület	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Abauj	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Kassa	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Zempléu	2)3)	1)	5)k2)3)	1)5)k)	3)	5)k3)
Sáros	2)3)	1)	2)3)	—	—	3)
Eperjes	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Bártfa	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Szeben	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Szepes	2)5)3)	1)	2)5)3)	—	—	5)3)
Lőcse	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Késmárk	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
16 szepesi város	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Torna	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Gömör	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Borsod	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Ung	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Lubló-Podolini uradalom	2)	1)	2)	1)		
Bihar	2)2)	—	2)3)	1)	3)	3)
Debreczen	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Máramaros	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Szatmár	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Szatmár-Németi	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Nagybánya	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Felsőbánya	2)5)3)	1)	2)3)	1)5)	5)3)	5)3)
Szabolcs	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Ugocsa	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Bereg	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Hajdú városok kerülete	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j a népösszeírás eredményei járásokként vannak kimutatva.

k » » » községenként » » »

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1835	1836	1837	1838	1839	1840
Fehér				1)		1)
Székesfehérvár				1)		1)
Csongrád				1)		1)
Szeged				1)		1)
Csanád				1)		1)
Arad				1)		1)
Arad				1)		1)
Békés	4)k			1)		1)
Jász- és Kúnkerület			4)	1)		1)
Abauj				1)		1)
Kassa	4)			1)		1)
Zemplén				1)5)k	5)k	1)5)k
Sáros				1)		1)
Eperjes		4)		1)		1)
Bártfa	4)			1)		1)
Szeben				1)		1)
Szepes	5)	5)		1)		1)
Lőcse	4)			1)		1)
Késmárk	4)			1)		1)
16 szepesi város				1)		1)
Torna				1)		1)
Gömör				1)		1)
Borsod				1)		1)
Ung				1)		1)
Lubló-Podolini uradalom						
Bihar				1)		1)
Debreczen		4)		1)		1)
Máramaros				1)		1)
Szatmár	4)			1)		1)
Szatmár-Németi	4)			1)		1)
Nagybánya				1)		1)
Felsőbánya	4)5)	5)	5)	1)		1)5)
Szabolcs				1)		1)
Ugocsa				1)		1)
Bereg				1)		1)
Hajdú városok kerülete				1)		1)

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

4) a népösszeírás eredményei járónként vannak kimutatva.

k » » » községenként » » »

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1805	1806	1807	1808	1809	1810
Sopron	1)					
Sopron	1)					
Kismarton	1)					
Ruszt	1)					
Vas	1)					
Kőszeg	1)					5)
Zala	1)					
Veszprém	1)	—	—	—	—	—
Baranya	1)					
Pécs	1)					
Somogy	1)					5)
Tolna	1)					
Bács-Bodrog	1)					
Szabadka	1)					
Ujvidék	1)					4)
Zombor	1)					
Temes	1)					4)
Temesvár	1)					4)
Torontál	1)					
Krassó	1)					4)k
Szerém	1)					
Verőcze	1)					
Eszék						
Pozsega	1)			4)k	4)	
Pozsega	1)			5)		
Zágráb	1)					
Zágráb	1)					
Károlyváros	1)					
Kőrös	1)			4)k		4)k
Kőrös	1)					
Kaproncza	1)				4)	
Varasd	1)					4)j
Varasd	1)				4)	
Tengermellék	1)					
Fiume	1)					
Buccari	1)					

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j a népösszeírás eredményei járásokként vannak kimutatva.

k » » » községenként » »

1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819
5)	—	—	—	—	3)	—	—	5)
			4)		3)		6)3)	3)
			4)		3)		3)	3)
					3)		3)	3)
			4)		3)		—	3)
					3)		3)	3)
					3)		3)	3)
—	—	—	—	—	3)	—	—	3)
			4)		3)		3)	3)
					3)		3)	3)
	4)j				3)		3)	3)
			4)		3)		3)	4)
			4)		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
	4)		4)		3)		3)	3)
					3)		3)	3)
			4)k		3)		3)	3)
			4)		3)		3)	3)
4k)					3)		3)	3)
	4)k				3)		3)	3)
4)					3)		3)	3)
4)	4)k		4)k		3)		3)	3)
4)	4)		4)		3)		3)	3)
					3)		3)	3)
4)			4)		3)		3)	3)
					3)		3)	4)
					3)		3)	3)
					3)		3)	3)
					3)		3)	3)

magyarázata.

4) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei az orsz. levéltárban megvannak.

5) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei a törvényhatóságok levéltárában megvannak.

6) összeírás volt, de eredményei nem maradtak ránk.

— összeírás nem volt.

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1820	1821	1822	1823	1824	1825
Sopron	—	1)	—	1)	3)	5)3)
Sopron	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Kismarton	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Ruszt	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Vas	2)	1)	2)3)	1)	—	3)
Kőszeg	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Zala	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Veszprém	—	1)	2)3)	—	—	3)
Baranya	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Pécs	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Somogy	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Tolna	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Bács-Bodrog	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Szabadka	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Ujvidék	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Zombor	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
• Temes	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
• Temesvár	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Torontál	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Krassó	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Szerém	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Verőcze	2)3)	1)	2)5)	1)	3)	3)
Eszék	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Pozsega	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Pozsega	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Zágráb	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Zágráb	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Károlyváros	3)					
Kőrös	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Kőrös	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Kaproncza	2)3)	1)	2)3)	1)	—	3)
Varasd	2)3)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Varasd	2)	1)	2)3)	1)	3)	3)
Tengermellék	3)		3)		3)	3)
Fiume	3)		3)		3)	3)
Buccari	3)		3)		3)	3)

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j a népszámlálás eredményei járónként vannak kimutatva.

k » » » községenként » » »

[illegible]

magyarázata.

- 4) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei az orsz. levéltárban megvannak.
 - 5) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei a törvényhatóság levéltárában megvannak.
 - 6) összeírás volt, de eredményei nem maradtak ránk.
- összeírás nem volt.

Törvényhatóság (vármegye, sz. kir. város)	1835	1836	1837	1838	1839	1840
Sopron				1)		1)
Sopron				1)		1)
Kismarton				1)		1)
Ruszt				1)		1)
Vas				1)		1)
Kőszeg				1)		1)
Zala				1)		1)
Veszprém				1)		1)
Baranya				1)		1)
Pécs				1)		1)
Somogy				1)		1)
Tolna				1)		1)
Bács-Bodrog				1)	6)	1)
Szabadka				1)		1)
Ujvidék				1)		1)
Zombor	4)			1)		1)
Temes				1)		1)
Temesvár	4)			1)	4)	1)
Torontál				1)		1)
Krassó				1)		1)
Szerém			4)k	1)		1)
Verőcze				1)		1)
Eszék	4)	4)		1)	4)	1)
Pozsega				1)		1)
Pozsega				1)		1)
Zágráb				1)		1)
Zágráb	4)			1)		1)
Károlyváros				1)		1)
Kőrös				1)		1)
Kőrös	4)			1)		1)
Kaproncza				1)		1)
Varasd				1)		1)
Varasd				1)	4)	1)
Tengermellék				1)		1)
Finne				1)		1)
Buccari				1)		1)

Jelek

1) az összeírás eredményei megvannak az országos főösszesítésben.

2) csak a főösszeg van meg a Bilanxban.

3) országos főösszesítés készült, de nem maradt ránk.

j a népösszeírás eredményei járasonként vannak kimutatva.

k » » » községenként » » »

1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848
1)	1)	1)		6)			
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)	6)				
1)	1)	1)	4)	6)	4)		
1)	1)	1)	6)	6)			
1)	1)	1)	4)	6)			5)
1)	1)	1)	6)	6)	4)j		
1)	1)	1)	6)	6)			
1)	1)	1)	6)		6)		
1)	1)	1)		6)	4)	4)	
1)	1)	1)	6)		4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)j		
1)	1)	1)	6)	4)j	4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)		6)		4)	
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)			4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)	6)	6)	4)k		
1)	1)	1)	6)				
1)	1)	1)	6)	6)	4)k		
1)	1)	1)	6)	6)	4)k		
1)	1)	1)	6)		4)		
1)	1)	1)			4)		
1)	1)	1)		6)			
1)	1)	1)	6)	6)			
1)	1)	1)	6)		4)		
1)	1)	1)	6)		4)		
1)	1)	1)		6)			
1)	1)	1)	6)		4)j		
1)	1)	1)	6)		6)	4)	
1)	1)	1)		6)			
1)	1)	1)	6)	6)	4)		
1)	1)	1)			4)		

magyarázata.

4) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei az orsz. levéltárban megvannak.

5) egyes törvényhatóságok összeírásának eredményei a törvényhatóság levéltárában megvannak.

6) összeírás volt, de eredményei nem maradtak ránk.

— összeírás nem volt.

TARTALOM.

	Oldal
I. Bevezetés	3
II. A népösszeírásra vonatkozó 1802. évi törvény létrejötte	9
III. A népösszeírás ismételésének törvényes volta körüli harcok	15
IV. Az összeírások szervezete, alapelveik jellemzése s tudományos értékek	23
V. A népösszeírások keresztülvitelének módja	35
VI. A népösszeírásokkal kapcsolatban végrehajtott egyéb összeírások	56

Függelék.

1. Törvényezik a népösszeírásról. (1791. XXXIII.)	61
2. Az ország Rendének a magyar ezredek kiegészítése ügyében felterjesztett repraesentatioja	61
3. A Királynak a magyar ezredek kiegészítése ügyében hozzá felterjesztett repraesentatióra kiadott resolutiója	61
4. A Karok és Rendeknek a királyi resolutióra felterjesztett repraesentatioja	62
5. Királyi rescriptum (1802. szept. 23.)	62
6. A Karok és Rendekek repraesentatioja (1802. okt. 13.)	62
7. A Király válasza. (1802. okt. 24.)	63
8. Törvényezik a népösszeírásról. (1802. II.)	63
9. A Karok és Rendekek által a népösszeírás czéljaira javasolt felvételi minta	64
10. A népösszeírásoknak az országgyűlés által végleg elfogadott felvételi mintái (A, B, C)	64
11. A népösszeírás végrehajtására kibocsátott utasítás.	68
12. A Helytartó Tanács rendelete a népösszeírás megkezdése tárgyában (1803. 17.270)	81
13. A Helytartó Tanács utasítása a népösszeírás ügyében (1804. 8739.)	82
14. A Helytartó Tanács rendelete a nemesek szolgáltnak összeírása tárgyában (1804. 18.869.)	82
15. A Helytartó Tanács leirata a népösszeírás ügyében (1808. 6422.)	83
16. A Helytartó Tanács körrendelete a népösszeírás tárgyában (1809. 6832.)	84

	Oldal
17. A Helytartó Tanács újabb rendelete a népösszeírás egységes keresztülvitele ügyében (1810. 12.253)	85
18. A Helytartó Tanács rendelete az 1814. évi népösszeírás ügyében (1814. 200.)	85
19. A Helytartó Tanács felterjesztése Ő Felségéhez az összeírási minta módosítása ügyében (1815. 18.493.)	86
20. A Helytartó Tanács rendelete a be- és kivándorlók jegyzékei ügyében (1820. 30.662.)	87
21. Királyi leirat a népösszeírások felterjesztése ügyében. (1825. 7093.)	87
22. Királyi rendelet a Helytartó Tanácshoz a népösszeírások ügyében. (1832. 14.655.)	88
23. Királyi leirat a Helytartó Tanácshoz a népösszeírások elmara- dása ügyében. (1834. 16.011.)	89
24. A Helytartó Tanács felterjesztése a fentebbi leiratra (1835. 1953.)	89
25. Királyi leirat a Helytartó Tanács fentebbi felterjesztésére (1835. 2737.)	90
26. Királyi leirat a Helytartó Tanácshoz a népösszeírások végrehaj- tása ügyében (1836. 9215.)	90
27. A Helytartó Tanács felterjesztése a fentebbi királyi leiratra (1836. 22.499.)	90
28. A gráci gubernium átirata a Helytartó Tanácshoz. (1827. 702.)	91
29. Bevándorlók kimutatása.	92
30. Kivándorlók kimutatása.	92
31. A külföldön élő magyarok kimutatása.	93
32. Az 1805—1848. években végrehajtott népösszeírásoknak törvény- hatóságunként való átnézetes kimutatása.	94

befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre* lev. tagtól. 80 fill. — VIII. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 fill. — IX. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 80 fill.

Ötödik kötet. 1877.

I. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 60 fill. — II. Fényes Elek emlékezete. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 fill. — III. A társadalom keletkezéséről. *Beöthy Leó* 1. tagtól. 1 kor. 20 fill. — IV. A »Servitus fumi immitendi« hazai jogunk rendszerében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — V. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 fill. — VI. Két legújabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) *Zlinszky Imre* 1. tagtól. 80 fill. — VII. Emlékezésed alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — VIII. Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából. *Konek Sándor* r. tagtól. 80 fill. — IX. Magyar hölgyek leveleiről. *Deák Farkas* 1. tagtól. 40 fill.

Hatodik kötet. 1880.

I. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedései mozgalmak. *Dr. Konek Sándor* r. tagtól. 60 fill. — II. Nagy férfiak szerepe a történelemben. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 40 fill. — III. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány. *Jakab Elek* 1. tagtól. 60 fill. — IV. Emlékezésed Urhazy György felett. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 20 fill. — V. Palaczký Ferencz emlékezete. *Zsilinszky Mihály* lev. tagtól. 40 fill. — VI. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. *Dr. Weisz Belától*. 20 fill. — VII. A magyar jogi műnyelv kérdéseihez. Jogi irodalmi és nyelvészeti tanulmány, tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, múltjára, múltjára és gyökeres javítására. *Irta Bakos Gábor*. 40 fill. — VIII. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. *Kautz Gyula* r. tagtól. 40 fill. — IX. A magyar és osztrák államlíaztartás 1868–1877-ig. *Irta Láng Lajos*. 60 fill. — X. Gróf Teleki Domonkos emlékezete. *Irta Deák Farkas*. 40 fill. — XI. Emlékezés Zlinszky Imre 1. tagra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 fill. — XII. A peröntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. Székfoglaló értekezés *Hajnik Imre* r. tagtól. 80 fill.

Hetedik kötet. 1882.

I. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. *Dr. Medveczky Frigyes*től. 40 fill. — II. A nemzetiségi viszonyok Magyarországnak az 1880. évi népszámlálás alapján. *Keleti Károly* r. tagtól. 80 fill. — III. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877–1879. *Konek Sándor* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — IV. A magyar felsőház reformja. *Irta Tóth Lőrincz* r. tag. 1 kor. 20 fill. — V. B. Fötvös József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az állal dalomra« című munkájáról. *Trefort Agoston* t. tagtól. 20 fill. — VI. A ministeri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 40 fill. — VII. A vasuti ügy s a posta- és távirai ügy közti összeköttetés Magyarországnak a közlekedési és névszerint a vasuti jog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — VIII. Sallustios államformái és a görögök politikai irodalma. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 40 fill. — IX. A Demokrácia eszméje és szervezete. *Dr. Kuncz Ignác* pozsonyi kir. akad. jogtanártól. 80 fill. — X. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1690-ben. *Korács Gyula* lev. tagtól. 80 fill.

Nyolczadik kötet. 1885.

I. Montesquieu elmélete. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 60 fill. — II. Fegy-házi tanulmányok. I. Illavai fegyház. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — III. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) *Apáthy István* r. tagtól. 40 fill. — IV. További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 80 fill. — V. Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. *Hajnik Imre* 1. tagtól. 40 fill. — VI. Melyik görög állam közelítette meg a képviselői rendszer alap gondolatát. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 20 fill. —

VII. A népoktatás hazánkban 1869—1884. *Láng Lajos* 1. tagtól. 80 fill. — VIII. Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — IX. Gondolatszabadság és ódon tömeguralom. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 1 kor. — X. A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 1 kor.

Kilenczedik kötet. 1887.

I. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. *Schvarcz Gyula* 1. tagtól. 1 kor. — II. Az athenai állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Klestenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. A középkoroktatás hazánkban (1867—1886) *Láng Lajos* 1. tagtól. 80 fill. — IV. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — V. Dante mint politikai író. *Domanovszky Endre* 1. tagtól. 20 fill. — VI. Fegyházi tanulmányok. A rabmunka. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — VII. A jog- és állambölcsészet feladatai. Székfoglaló. *Dr. Pulszky Ágost* 1. tagtól. 40 fill. — VIII. Egyéni szabadság és parlamentarizmus Angliában. *Concha Győző* 1. tagtól. Székfoglaló értekezés. 40 fill. — IX. Magyarország népmozgalma 1880—1885. *Láng Lajos* 1. tagtól. 60 fill. — X. Tudomány és társadalom. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor.

Tizedik kötet. 1888.

I. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — II. Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. Demológiai tanulmányok. *Kőrösi József* 1. tagtól. 80 fill. — IV. A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — V. A király tanácsosainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól 1 kor. — VI. Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — VII. Bárá Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matlekovits Sándor* 1. tagtól. 1 kor. — VIII. Az 1839/40-diki országgyűlés viszhangja az irodalomban. *Ballagi Géza* 1. tagtól. 1 kor. 80 fill. — IX. Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — X. A specificatio. *Hoffmann Pál* 1. tagtól. 80 fill.

Tizenegyedik kötet. 1890.

I. Justinianus »Omne reipublicae« kezdetű rendelete a jogi oktatás tárgyában. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — II. A tudományos és irodalmi kitünőségek jogcíme a felsőházi tagságra. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — III. Az athenai alkotmánytörténelem korszakai azon csak imént fölfedezett görög munkában, melyet némelyek Aristotelesnek tulajdonítanak. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — IV. A rövid tartamu szabadságvesztés-büntetések s a föltételes elítélés. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — V. További tanulmány a legújabbban fölfedezett *Ἀθηναίων πολιτεία* fölött. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — VI. A birtoki jogtan kétségei. *Hoffmann Pál* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 30 fill. — VII. Az adóeszmény. Tudományos és gyakorlati szempontból. *Hegedűs Sándor* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 60 fill. — VIII. Magyar tengerjog. *Nagy Ferencz* 1. tagtól. Székfoglaló értekezés. 90 fill. — IX. Az otthon védelme a magyar büntető jogban. *Fayer László* 1. tagtól. Székfoglaló értekezés. 60 fill. — X. A jegybankok nemeseserkö-politikája. *Földes Béla* 1. tagtól. 80 fill. — XI. Korunk uralkodó eszméi. Székfoglaló értekezés. *Asbóth János* 1. tagtól. Ára 50 fill. — XII. Állami önkormányzat. Székfogl. értekezés. *Kuncz Ignác* 1. tagtól. 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. 1897.

I. Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Székfoglaló értekezés. *Gaál Jenő* 1. tagtól. 1 kor. 50 fill. — II. Az ausztriai császári címző főlvételéről. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ernő* 1. tagtól. 80 fill. — III. Herodotus és Anytos psephismája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — IV. Évtizedünk egyenes adó-reformjairól. *Ráth Zoltán* 1. tagtól. 1 kor. 80 fill. — V. Népszaporodásunk kérdése a XX. század küszöbén. *Ráth Zoltán* 1. tagtól. 90 fill. — VI. A rendőrség természete és állása szabad államban. *Concha Győző* r. tagtól. 80 fill. — VII. A sociologia sarkitétele. *Dr. Hegedűs Loránttól*. 2 kor. — VIII. Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai. *Reiner János* 1. tagtól. 1 kor. 60 fill. — IX. A társadalomerkölési problema. *Földes Béla* r. tagtól. 1 kor. 20 fill.